

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Leto I. — Štev. IV.

V Ljubljani, 1897.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina IV. zvezka.

	Stran
„Kam plovemo?“ (Spisal dr. A. Ušeničnik)	309
Darvinizem. (Piše A. B.)	332
Liberalizem ali večni Žid. (Spisal dr. Jožef Debevec)	373
Slovstvo. Govekar. (Dr. G. V. P.) — Dostavek. (A. U.) — Družba sv. Mohorja. (A. U.)	391—396
„Liberalne kritike.“ (A. U.)	396
Glasnik „Leonove družbe.“	400
Vabilo na naročbo	408

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 2 gld, 50 kr.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: **dr. Aleš Ušeničnik**
v Ljubljani (stolno župnišče).

„Kam plovemo?“

Fizična sila nas Slovencev ne bo rešila, rešiti nas more le moralna sila. Kajpada bi bilo nespametno, ko bi se mi o tem menili z njimi, ki so vrgli vse v vodo, kar nas dviga nad materijo; z njimi, ki pristajajo na definicijo Ludovika Feuerbacha: »človek je, kar jé«; z njimi, ki jim človek ni nič drugega, kakor žival, ki jim je človeštvo, kakor Renanu, »le tolpa nizkih, samogoltnih bitij, razlikujoča se od živali le z bolj premišljenim egoizmom«. S takimi, ki jim je človek le kup dušika, slepa igrača neizprosne usode, atom v vesoljstvu, ki mu vlada, kakor méni Aškerc, »moč vseмирna, moč prirodna« s trdim, neoporečnim železnim zakonom, s takimi je sploh neumno govoriti o narodovi sreči in nesreči, o narodnih težnjah, o rodoljubju. Kaj hočejo težnje, kaj rodoljubje, če nismo moralno svobodni, če nam ni dano delovati tako ali tako, če smo atomi, ki nas goni nepremakljiva, neubežna sila v večnem, nujnem vrtežu? Čemu hvaliti tega, a metati kamen na onega, hvaliti rodoljuba, a klevetati odpadnika, če ta ne more ljubiti, a oni ne more ne ljubiti? Čemu bodriti narod na moško dejanje, če bo itak bodočnost njegova le nujna faza v nujnem, večnem razvoju človeštva? »Comedamus et bibamus, cras enim moriemur!« to je edino modro poglavje v bukvah materijalizma. Z materijalisti torej ne bomo govorili. Govorili bomo le z njimi, ki še niso izgubili vere v človeka; z njimi, ki še hranijo v srcu vero, da je človek bitje, vzmožno podlih, a vzmožno tudi najlepših dejanj; bitje, ki lahko svobodno sledi strasti, v pogubo sebi in drugim, a ki se tudi lahko svobodno popne na višek plemenitega, delavnega moštva, v svojo srečo in v srečo vsečlhrnega človeštva; bitje, ki nosi v sebi klico blažene nesmrtnosti, a ki lahko tudi na vek izgreši svoj tek. Z njimi, ki so še ohranili v srci to vero, z njimi bo mogoča resna beseda.

Ponovimo torej še enkrat: fizična sila nas ne bo rešila, rešiti nas more le moralna sila.

Kam torej plovemo Slovenci?

»Kam plovemo?« To je veliko vprašanje, ki vedno sili na površje. Ko umira mož, ki je v valovanju življenja pozabil na vero mladih dni, »ko daje vsemu slovo, ko zapušča vse, se mu stavi na pot, kakor piše slovenski romanopisec, nova zagonetka — liki temno, neumljivo vprašanje zlovesče sfinkse: Kam plovem? . . .«¹⁾ Pač je tedaj že malce prepozno to vprašanje. Karol

¹⁾ Ljub. Zvon XVII. 653.

du Prel vsaj pravi, da je pravi »znanstveni škandal«, da človek, krona zemeljskega stvarstva, še tega ne ve.¹⁾

A ne le poedinci, tudi narodi, če jih je skrb napredka in blaginje, morajo sedaj pa sedaj postati ter se vprašati: Kam plovemo?

Kam plovemo? Nam se zdi, da v propast!

Naš narod izgublja moralno silo, in brez moralne sile so propali veliki narodi in še propadajo, kamo li ne naš narodič. O francoskem narodu piše sam Renan: »Stare vere ni več. Omikanci so iz prejšnjega idealizma rešili le neki surogat. Vsi živé še pod vplivom starih navad. Podobni smo živali, ki ji je fizijolog izrezal možgane, a ki vendar še vrši nekatere življenske funkcije, ker je bila nanje navajena iz mlada. A to instinktivno gibanje bo vedno slabejše in bo slednjič nehalo. Kaj potem?« Tako se vprašuje Renan in ne vé odgovora, ali boljše vé ga, a noče ga zapisati, ker je usoden za Francijo. Slóve namreč: popolna propast! Popolna propast, če se nesrečni narod za časa ne zavé, kam plove!

Če se je bati propasti mogočnemu narodu, kako bode brez moralne sile živel naš narod, ki mu znameniti pravniki (n. pr. dr. Gumplovicz v svojem državnem pravu) ne brez uvaževanja vrednih razlogov odrekajo še celo ime »naroda«. In vendar je žalostno dejstvo, da gine v našem narodu moralna sila. Ali bode to pojemanje zaprečila nova sila socijalnega gibanja, ne vemo. Vsekako je dobro, če smo si v svesti, kam plovemo.

Kaj pa je tega krivo, da gine in mine v našem narodu moralna sila? Poleg drugih, zlasti ekonomičnih in političnih razlogov, zdi se nam, da je mnogo kriv žalostnega dejstva neki drugi vzrok, namreč — slabo berivo, slabi časniki in slabe knjige!

Oglejmo si le, kaj naš narod bere, razmotrimo posledice slabega beriva, in menimo, da nam bode mnogokdo pritrdil, ki doslej o tem še razmišljal ni. Drugi pa so itak že prepričani o tem, a dobro je, če se tega sploh zavedamo.

Kaj bere naš narod?

Za mladino, pravijo, da je najboljša knjiga komaj dosti dobra. Mi bi rekli: za vsakega. A gotovo za vsakega, ki le bolj vzprejemlje, nego li razmatra, in taka je mladina in tak je preprosti narod, taka je večina ljudi.

Kakove knjige, kakove časnike pa bere naš narod? Preprostemu narodu je družba sv. Mohorja izvestno velika zakladnica, a ne edina. Bralna društva so zanesla tudi že med preprosto ljudstvo Jurčiča, Tavčarja (vsaj z »Ljubljanskim Zvonom«), morda sem ter tam celo Stritarja. Med časniki pa so poleg »Domoljuba« in »Dom in Sveta« močno razširjeni »Rodoljub«, »Delavec«, »Svoboda«. V vsaki večji vasi imajo tudi kak »Slovenski Narod«, ki roma po imenitnejših hišah. Po trgih in mestih beró po čitalnicah vse časnike brez razbora, morda »Danice« in »Slovenca« ne. Izmed neslovenskih listov ima častno mesto »Neue Freie Presse«. Meščanu, ki rad seda med gospodo in tolče s težavo tudi nemški jezik, je najljubša nemška židovska

¹⁾ Dr. Carl du Prel: Das Räthsel des Menschen.

»Preša«. Med leposlovnimi listi v malomestnem življenju prvuje »Ljubljanski Zvon«. Gospodičine, ki se shajajo k jour-fixom v čitalnici, ga navadno beró. Po večjih mestih med takozvanimi omikanci gospoduje v politiki »Slovenski Narod«; med delavci, če niso ravno v krščansko-socijalnem društvu, »Delavec«; med dijaki pa zopet »Narod«. »Narod« beró tudi učenke; med delavci pa marsikdaj učenke starišem beró »Delavec«. Za leposlovno berilo v slovenščini poleg »Zvona« skrbi »Slovenska knjižnica«, sedaj že tudi »Salonska knjižnica«. Dijaki in učenke beró tudi Askereca, Jurčiča, Stritarja in Tavčarja, poleg tega pa še nemške klasike. A po pravici bodi povedano, taki spisi se zdé sedaj že skoraj presveti in prenedolžni. Govekarjev realizem je evangelijske mladine. »V krvi«, »O te ženske«, to so vzori, ki se o njih ogreva mladina. Zato so jim tudi že slovenske meje preozke. V Novem mestu in Ljubljani so se zasnovele knjižnice, kjer se dobivajo »romani« na posodo. Slišali smo, da se nahajajo v rokah naše mladine celo Dumas, Bourget, Mantegazza. Daudet in Zola pa sta med mladino priznana ljubljenca. Da so mnogi spisi teh pisateljev na »indeksu«, kdo se za to dandanes še méni? A to ni dovolj! Med delavce mečejo socijalno-demokratski agitatorji brezverske knjižice, naše dijaštvo pa bere Renana, Darwina in Lombroza.

To je na sploh berivo našega naroda. Na sploh pravimo, zakaj kdor vé, kaj so knjižnice-posojilnice, vé tudi, da za mesta ni mogoče ni malo določiti beriva. Take knjižnice so kakor ladje, ki dovažajo iz vseh dežel najnovejše, najpikantnejše stvari na trg. In če se ne motimo, preplavljajo romani iz teh knjižnic že tudi deželo.

A sedaj to berivo nekoliko kritično presodimo gledé na vero in nraavnost.

Najprej denimo sem prepotrebno opomnjo.

Vedno se nam opočita, da presojava vse slovstvo le z verskega in moralnega stališča. To je resnično, a kaj pa sledi iz tega? Nič. Če ima kako delo ozir tudi na nraavnost, tudi na vero, zakaj ga ne bi smeli presojeti tudi pod temi oziri? Ali mar s tem tajimo, da nima na primer tudi estetične plati? Kako to? Ali nima ena stvar lahko več ozirov? Ali ni stavba lahko i lepa i prikladna? Tako je tudi z leposlovnimi deli. Vplivajo na estetični čút, a vplivajo lahko tudi na nraavni, tudi na verski čút. Priznajmo eno, a ne tajimo drugega! Seveda je zopet resnično, da se mi ne oziramo več toliko na estetično plat, kakor pa na nraavno in versko. A to je z ene strani odtod, ker se pisatelji le premalo menijo za nraavni in verski pravec, z druge strani pa odtod, ker estetično plat itak vedno ocenjajo naši nasprotniki in niso skopi ni s hvalo, ni z grajo.

Zgolj estetične kritike so potrebne, a potrebne so tudi kritike z nraavnega in verskega stališča. Zakaj velik je vpliv slovstva na vero in nraavnost, na naziranje, hotenje in čuvstvovanje — in kdo bi tajil, da je tak vpliv tudi nekaj?

Mi ne hvalimo knjige, ki je polna slovniških pogreškov, niti časnika, ki maliči jezik, niti povesti, ki ni v njej nobene tehnike, niti pesni, ki je brez nobene plastike. Take izdelke imenujemo, kakor jih je imenoval Levstik

ali Stritar, zmašilo, nagrabeč, krpež. Z Levstikom sodimo tudi mi, da misli ne smejo biti ukradene; sestava ne razmršana, kakor razdrasana ščet; lice, ne razdrapano, kakor da so ga osepnice trikrat razjedle, kakor pravi Levstik; sodimo, da često v slovenskih spisih »slovnice zaman iščeš, ter dostojne zveze časi o belem dnevi z lučjo ne najdeš«; da je »čutilo prave lepote in dostojnosti ter mera pravilne sestave silno redka« . . .¹⁾

A nasprotno pa tudi ne moremo hvaliti knjige, naj je nje tehnika še tako dovršena, nje plastika še tako živa, nje jezik še tako čist, naj še tako zvesto »fotografuje« ali še tako mojstersko »idealizuje«, če pa je poguben nje vpliv na vero in nravnost. Dà, če je knjiga pogubna za vero in nravnost, je le tem pogubnejša, ako je sicer mojstersko delo. »Tem bolj nevarna, je dejal Platon, čim bolj dovršena!«

Po tej opomnji se vrnimo k stvari!

»Delavec«, »Svoboda«, »Rodoljub«, »Slovenski Narod«,
»Neue Freie Presse«.

Oglejmo si liberalne in socijalno-demokratske politične liste, ki imajo med našim narodom največ brancev.

»Neue Freie Presse« je znan list. List je »večnega žida«. Beri kdo Debevčovo ženjalno dramo o večnem židu, in vedel bo do dobra, kakšna je »Preša«. Hinavska v svojem vedenju, pikantna v podlistkih, neizbirčna v novicah, brezsramna v reklamah, podla v naznanilih, perfidna in nedosledna v vsem, dosledna le v skrajnem, satanskem sovraštvu do katoliške cerkve. »Preša« podpira vse štiri vogle avstrijskega liberalizma.

»Slovenski Narod« je slovenska »Preša« z vsemi slabimi svojstvi, le brez dobrih. Od početka je glasilo liberalizma po Slovenskem. Krščanstva se ne upa naravnost pobijati, ker vé, da je tako delo pri nas še nevarno. A zato pobija klerikalizem, in pod licemerskim geslom »zoper klerikalizem« se bojuje proti cerkvi katoliški, edini trdnjavi životvornega krščanstva. Smeši papeža, ruje zoper škofe, kleveta na duhovnike, s klerikalci kolne škofom udano ljudstvo; a kje je brez papeža, brez škofov, brez duhovnikov, brez ljudstva — katoliška cerkev? Za zabavo prinaša kakor »Preša« »moderne« novelice, materijalistične filozofeme, ultramoralne kritike, senzacionalne sodne obravnave, pikantne dnevne novice, »ženitbene« ponudbe.

Kar je »Narod« za slovensko »inteligenco«, to je »Rodoljub« za preprosto ljudstvo, ali, kakor se rači izražati Dragotin Česnik, za »nerazsodno maso, katero se lahko preparira, za kar se hoče, ki drvi slepo za svojimi voditelji, kakor drvi čreda bebastih ovac za ovnom-vodnikom, če tudi v svojo pogubo«. Takisto, kakor »Narod«, tudi »Rodoljub« sovraži katoliško cerkev, a na videz pobija le klerikalizem; neutrudno seje seme pristnega liberalizma, a pri tem — kakor bi dejal slovenski pripovednik Tavčar — »hinavsko zavija proti nebu oči«. »Če bi bila klerikalna stranka v resnici katoliška in ne klerikalna — to je evangelij »Rodoljubov« — gotovo bi bilo

¹⁾ Levstik: Zbrani spisi V. 288.

vse učiteljstvo na njeni strani, še več, nehali bi biti na Slovenskem dve stranki, s a j s m o v s i k a t o l i č a n i.« (Rodoljub 1897. 16.) Kakor »Narod«, takisto tudi »Rodoljub« zabava bravce z ljubavnimi povesticami in ščegačnimi novicami. Posebno hlastežen je po nagrabbkih iz duhovskega življenja. Kar na božjem svetu kak duhovnik zagreši, to že izvoha kako »Rodoljub« in s sočutjem pripoveduje svojim bravcem. Na vrhu napiše na primer: »žalosten konec slovenskega duhovnika«; v sredi odkriva vse njegove resnične in nerresnične grehe; proti koncu ga prišteva kar »modernim Don Juanom«, a potem pobožno, kakor solznodolski »pietist« sklepa: »Tam, kjer se le redkokrat utrne kaka solza, kjer malokdaj položi kdo kako cvetlico na gomilo, tam počiva J. J. Mož je bil velike nadarjenosti in le škoda, da si ni izvolil telesnim nagibom primerne stanu. Ker je v službi iskal napačna pota, zabredel je v najlepši moški dōbi v zgodnji grob. Naj v miru počiva!«

»Delavec« in »Svoboda« sta prav za prav le en list, ki pa ima dve imeni, da lahko izhaja brez kolka štirikrat na mesec. Kar velja o enem, velja o drugem. »Delavec« je socijalno-demokratičen list, s tem je povedano vse. Socijalna demokracija poganja iz blatnih tál materijalizma in iz njih sesa strupene sokove. Zato je le dosledna, če smrtno sovraži krščanstvo, saj je krščanstvo zanikanje materijalizma. Pravi apostol tega sovraštva na Slovenskem je »Delavec«. Seveda tudi »Delavec« si ne upa pridobiti naroda — brez hinavščine. Kristus živi v srci slovenskega naroda, in kdor žali Kristusa, rani narodu srce. Zato »Delavec« molči o Kristusu, ali pa istoveti njegov nauk s socijalno demokracijo. Kakor »Narod« in »Rodoljub« pobija tudi »Delavec« le — klerikalizem, a pobija ga z vsemi pomočki. Nič mu ni svetega, ne osebno prepričanje, ne brezmadežno življenje, ne žrtvepolno delovanje. Slep je za vse to; on vidi, méni, da vidi, hoče, da vidi le hinavščino, le sleparstvo, le mračnjaštvo, le nazadnjaštvo.

Klerikalizem je po nauku »Delavca« »najhujši sovražnik ljudstvu«, »smrad, ki hoče človeka popolnoma uničiti — telesno in duševno«, »jez, ki je vzrok, da človeštvo že prej ni prišlo do spoznanja«. »Klerikalizem, pravi, je roditelj vseh hudobij in sleparij . . .« Klerikalizem je »straža kapitalizma, a treba je najprej stražo potolči, potem pride na vrsto vse drugo«. Klerikalizem je kriv »krvolutja po amfiteatrih, inkvizicije, dōbe gorja in reve . . .« Klerikalizem je kriv, »da so gorele grmade, se kovale natezalnice in druge rabeljsko-svetohlinske priprave.« »Maziljenci« so pomorili tisoč in tisoč ljudi — ad maiorem Dei gloriam.« »Resnice, pravi, se črnkarji bojé; posebna veda o naravi je v največjo škodo njihovemu obrtu . . . tistih čudežev' ni več . . . Po receptu črnih bistroglavcev' moramo torej vse to prikrivati ljudstvu . . .«

O veri pravi »Delavec«, da očitvidno nobena ne more imeti brezpogojne dobroti in resničnosti, ker »si različne privilegovane vere v marsičem nasprotujejo«. Bogoslovje imenuje »temne teorije metafiziške in angeljske fakultete, ki še vedno zaradi svoje budalosti gotovo špacira' na prvem oficijelnem mestu«, »obratno učenjaštvo, banavziško mračnjaštvo«. O krščanski morali trdi, da se »čedalje bolj drobi«, da pa se »vedno bolj razširja naziranje o

nrvnosti, ki sodi po vzrokih in učinkih . . . « O umetnosti uči, da se menjavajo zakoni o lepem od dōbe do dōbe, kakor se menjava tudi svetovno naziranje. »Po moderno-znanstvenem naziranju sveta se prirejajo torej tudi moderni pojmi o lepem.«

Papeže imenuje »one, katerim pod kupolo sv. Petra suflira sam sveti Duh«. Za duhovnike je zložil toliko psovk, da jih ni mogoče naštetih. Duhovniki so mu »črna garda, črni klerikalci, črnosuknježi, črnoopasani tonzuriranci, fanatiki, farizeji, inkvizitorji, popi, vampirji, blagoslovljene kosti, blagoslovljeni derviši, nasledniki Kajteža in Pilata, klerikalni maziljenci, farska svojati, od svetega vinskega duha navdihnjeni možje . . . ; konjski odpadki so vredni, da se jih vrže na njivo, a klerikalci — kamen na vrat — v smradljivi kanal gnojnice . . . «

Za zabavo svojim bravcem — delavcem in težakom, ženam, mladeničem, dekletom in otrokom — je preložil in »predelal« pamflet: »Spoved papeža Alexandra VI.« Samo en prizor:

Papež Alexander skoči pokonci: »Vera, vera! Kardinal, mar verujete v boga?«

»Kako zamorete Vi o tem dvomiti?« vpraša prestrašen kardinal.

»Dà, danes pri postelji umirajočega, kojega blede obraz spominja Vas na Vašo visoko starost. Ali včeraj, včeraj pri bogato obloženi mizi se niste spominjali na to. In na dan, ko boste postali papež, ne boste vsled prevelikega veselja niti mislili na boga.«

»Eh, kaj vendar misli Vaša svetost, o meni?«

»Jaz se spominjam samo na neko pojedino in pijančevanje, ko se je jedlo in pilo, da je kar vse raz mize teklo; bilo nas je enajst kardinalov. Vsakdo izmed nas je že izpraznil več bokalov, kajti zmernosti nismo poznali. H koncu pojedine pride nekomu v glavo misel gledé vere, in vpraša v šali, ako ima kdo izmed nas kako vero. Uganite, kardinal, kaj smo odgovorili? Jaz sem bil gotovo v zadregi, kaj bi odgovoril. Deset jih je odločno odgovorilo: ne! Edini izmed nas pravi: mogoče! Njegov sosed misli, da je tisti edini en bokal manj izpraznil. Pijte! se je klicalo od vseh strani. On je pil znova, ali na opetovano vprašanje je odgovoril: kaj vem?« . . .

Drugi prizori so preostudni, da bi jih le omenili.¹⁾

Znano nam je pač dobro, da so bili tedaj za cerkev žalostni časi, in da je bilo življenje Aleksandra VI. res omadeževano,²⁾ a tukaj le stvarno presojava, kaj nudijo listi bravcem v zabavo. »Delavec« s satanskim veseljem voja zlasti za gnilobo, ki so je krivi nevredni duhovniki, in s satanskim veseljem jo odkriva svojim bravcem, češ: glejte jih, taki so!

¹⁾ In to piše tisti »Delavec«, ki je bobnal, kako »strašno svinjarsko« pohujšujejo duhovniki mladino, ker so postavili v izpraševanje vesti vprašanje: »ali si kaj nečistega mislil, storil?«

²⁾ Novejša zgodovina pa je tudi dognala, da je največ tega, kar pišejo o nesrečnem papežu, le zgodovinska laž. Posebno je laž, kar piše »Delavec«, da je bil še kot papež pijanec, brezverec. Resnica je marveč, da je bil kot papež strogo zmeren, dela ven in goreč za čistost sv. vere.

Aškerc, Jurčič, Stritar, Tavčar. — Nemški klasiki.

V leposlovju gospodujejo med domačimi pisatelji Aškerc, Jurčič, Stritar, Tavčar, zadnji čas tudi Govekar z realisti-sodrugji.

Aškerc je po našem mnenju mojster v tehniki in plastiki, a ideje njegove so brez dvojbe racijonalistične in panteistične. Pod odelom jutrovskega basni in legend razklada svoj verski liberalizem, zanikuje nezmotnost razodete vere, slavi misel svobodno, taji vsako avtoriteto. Vse eno mu je Kristus in Buddha, krščanski Bog ali Brahma, saj so po njem itak vsi le basni in tvori človeške domišljije, le pesniške fikcije. Bog mu je vesoljstvo, a človek je vesoljnosti — atom.¹⁾ V pesem »Jaz« je položil ves svoj evangelij, svoje svetovno naziranje:

»Kdo sem? Kdo pač razreši dvom?
Vesoljnost jaz sem, ti — atom . . .
Jaz moč vsemirna, moč prirodna.
In tebi, človek, moč, usodna . . .
Sedaj sem Brahma, stvarnik tvoj,
Ustvarjam z modrojo ti rokój,
Svet poln življenja, velekrasja,
Svet poln razuma in soglasja.
A zdaj sem Siva, ki ta svet
Prevračam v kaos divji spet.
A nisem Brahma, niti Siva,
Le moč prirodna jaz sem živa!

In ne ustvarjam ti svetov,
Ne uničujem jaz jih vnóv —
Le gibljem se brez prenehanja,
Od vekov večno brez prestanja . . .
Ne vem, kaj je življenje, smrt,
Neznana srd sta mi in ért,
A tudi ne poznam ljubezni;
Ne vem, kaj je dobrost in zlost,
Ne vem, kaj greh je, kaj svetóst,
Poznam le — zakon svoj železni;
Nepremakljiv, strog, večer je
In trd, neoporečen je! . . .«

To je gol panteizem ali pa materijalizem. O priliki »Aškerčevega večera« v Gradcu je pisal »Delavec« v imenu slovenske mladine, ki je pre-slavljalja Aškerca, med drugim tudi to-le: »Aškerčeva zvezda sveti tako blesteče v temnonočni, zlatapolni ostrog krščanstva, da se črnoopasani tonzuriranci prekopicavajo v njenem jasnem sjaju. Naravno! Saj so slavnega Galilei-a tudi imenovali brezverca, prenapetneža, heretika vsi oni, katerim pod kupolo sv. Petra suflira sam sv. Duh. Kaj čuda, če je tem dervišem Aškerc revolucionarec, brezbožnik itd., ki jim on vendar trga krinko raz obraza, njim, ki za zlat denar in mastne trebuhe rešujejo človeštvo že skoraj celih 2000 let! Velike so Aškerčeve ideje, ki obsejajo celo človečanstvo in slovanstvo, prevelike so pa, da bi jih vi razumeli, ki imate interes, da svoje možgane ravnote po srednjeveških »špehih« . . ., a mi se ne brigamo za fanatiški krik blagoslovljenih dervišeov!«

To dokazuje, da tudi akademiška mladina ne vidi Aškerca v — katoliškem taboru!

Stritarjevi spisi so prekvašeni s šopenhaverjanstvom in prepojeni s sentimentalnim svetožaljem. Stritar lepo piše, a marsikaj ni lepo, kar piše; zakaj kakor pravi po pravici Plutarh,²⁾ ni vse eno, posnemati lepo (τὸ καλόν) in lepo (καλῶς) posnemati. Sploh je trpka sicer, a resnična sodba dr. Mahničja

¹⁾ Beri o Aškercu izborno razpravo v R. K. VIII. pag. 373. ss.: Anton Aškerc. Leposlovna in kulturna értica.

²⁾ Kako beri mladenič pesnike c. 3.

o Stritarju: »Dôba Stritarjeva v slovenskem slovstvu je dôba — fraz. Krščanstvo njegovo — fraza, usmiljenost njegova — fraza, slovanstvo njegovo — fraza, socijalstvo — fraza!«¹⁾

V Jurčiču je mnogo lepega, nekaj pristnega idealizma in zdravega realizma, a vse ipak ni, kakor bi moralo biti. »Rimski Katolik«²⁾ ni po krivici očital Jurčiču, da se je sem ter tam izprevrigel v pravega »modernega« naturalista, ki mu posebno prija — gniloba. Povesti, kakoršne so »Mož in pravica«, »Dva prijatelja«, »Grad Rojinje«, »Hči mestnega sodnika«, »Lepa Vida«, »Bela ruta, bel denar« so zasnovane na motivih, ki niso etično lepi, in imajo prizore, ki so naravnost nemoralni in nemoralno opisani.

D. r. Tavčar je z bujno domišljijo nadarjen pripovednik, a njegovo naziranje pronica fatalističen pesimizem. Neukrotna hotljivost, divja strast, podel egoizem giblje vse, a nad vsem je brezčutna usoda. Človeštvo drvi naprej, a kam, nobeden ne ve. Če je ustvarjeno, méni pisatelj, je ustvarjeno, da trpi.

O nemških klasikih pravi Gervinus: »V našem slovstvu ni nobenega znamenitega moža, ki ne bi bil vrgel od sebe spon pozitivne vere!«

Zola, Daudet. — Govekar.

Kaj naj rečemo o Francozih Zoli, Daudetu in o njih slovenskem epigonu Govekarju?

O Zoli denimo sem kar sodbo Stritarja, ki mu izvestno nihče ne bo očital »mračnjaških« nazorov! V Zolinih spisih, pravi Stritar, »je vse popačeno, črvivo in gnilo; staro in mlado, moški in ženske, gospod in delavec, vse se valja po blatu . . . Kar mislijo in čutijo, kar govoré in počnó ti ljudje, vse samo blato in smrad! Iz gnojne gomile požene časi tudi kaka plemenita cvetica, po tem gnoju bi kaj takega zastonj iskal. Nedolžnost, poštenost, plemenitost tu še po imeni niso znane! Otroci pridejo tu telesno in duševno izprijeni na svet. Kako tu živé med seboj možje in žene, dečki in dekletca, kako govoré, kaj počnó, o vsi ti nesramnosti ne žugnem besede; in ko bi hotel, ne morem, ne smem . . . Dà, mnogo se more zlasti pisatelj učiti iz Zolovega romana, če že družega ne, učiti se more iz njega, kaj je grdó! — Kaj pa veliko množico posebno mika v Zolovih spisih, kaj je knjige njegove zlasti tako razširilo in razneslo po svetu, to si bralec sam lahko misli; o taki žalostni stvari jaz nerad govorim . . . In če že Zola res misli, da nam mora s tako strašno brezčutnostjo, grozno mirno objektivnostjo popisovati današnje življenje, ali zakaj je popisuje s tako surovimi, tako ostudnimi besedami, kakoršnih ni slišati pri nas iz ust nesramnih vlačug in žganja pijanih potepuhov! . . . Zola naj reče, kar hoče, to ni družega nego grda, umazana spekulacija . . . Vsakega poštenjaka sveta dolžnost je na vso moč pobijati tega nesrečnega človeka kakor najhujšega sovražnika človeške družbe. Kakor ljudomorni kugi, tako naj bi vse dežele svoje meje zaprle

¹⁾ R. Katolik I. 378.

²⁾ R. K. IV. 231.

njegovemu strupenemu blagu!«¹⁾ In če še Stritar ne zadoščuje, vprašajmo velikega sovražnika vsakega verstva, racijonalista Scherr-ja, kaj on méni o Daudeti in Zoli! Daudet in Zola sta po njegovem mnenju »realista v superlativu«. Daudet, pravi Scherr, računi v svojih spisih le z dejstvom, da je občinstvo »željno politične pikanterije in škandalov«. V nekem njegovem romanu so glavni činitelj »krogljice iz kantarid« (Kantharidenpillen). V drugem, pravi Scherr, se je pogreznil do vratu v mlakužo svinjepisja (pornografije). Sploh, méni Scherr, je Daudet realizem »rafiniral«, a Zola ga je »brutaliziral«. »Poezija, če je še mogoče govoriti tu o kaki poeziji, se je ponižala pri Zoli do fotografičnega aparata, ki se obrača le na podle in najpodlejše, umazane in gnusne reči. Tu svatuje pocestno blato z drzno brezsravnostjo . . .«²⁾

Po Daudetu in Zoli se ravna Govekar,³⁾ Govekarjev pokrovitelj pa je — Anton Aškerc!⁴⁾

Renan, Darwin, Lombroso.

Naša mladina, smo dejali, tudi modruje. Dijaki beró Renana, Darwina in Lombroza.

Renan je sentimentalen panteist. Življenje Jezusovo, pisano z nekim satanskim sentimentalizmom, je tista knjiga, ki jo tako rade beró francoske dame in rahločutni malomislivi mladeniči. Saj Renan tako solznodolski piše že v vvodu: »Ponižni služabniki in slubnice božje, vi, ki nosite težo in vročino dneva, delavci, ki zidate tempelj duha; vi, zares sveti duhovniki, ki na tihem ječite pod oblastjo ošabnih saducejcev; ve uboge žene, pridite na praznik, ki ga je Bog s svojim smehljajem neki dan naredil za-nje, ki so preprostega srca! Vi ste pravi učenci Jezusovi. Ko bi veliki učenik zopet prišel, kje mislite, da bi našel prave naslednike? Ali mar med njimi, ki branijo simbole, v uradni cerkvi, ki goji vse, kar je on pobijal? Ne, med nami, ki ljubimo resnico, napredek in svobodo!«

Tudi se bravcem ni bati, da bi bil Renan — brezverec. »Jaz ne bom več ometal tega ugovora, pravi sam, mislim pa, da ne pobijam vere, ampak da ji služim. Seveda vero na čudeže je ljudstvo v soglasju s pozitivno vedo že itak izgubilo, čemu bi mu o tem lagal? A versko je po svoje. Kaj je bolj ginljivega nego njegov strah pred smrtjo, njegov ukus za umetnost in poezijo — to vse spada k veri, in sicer k najboljši.«

Pa morda ne bomo več kristijani, če verujemo Renanu? »Ne več kristijani!« tako tolaži Renan bravece. »Jezus je ustanovil vseobčno religijo, ki ničesar ne izključuje, ničesar ne postavlja kakor vero. Njeni simboli niso dogme, ampak podobe, ki jih lahko tolmačimo na sto načinov. Vse verske

¹⁾ Stritar: Zbrani spisi V. 394. 399.

²⁾ Dr. Scherr: Allgemeine Geschichte der Literatur I. B. II. 2. p. 309.

³⁾ »O te ženske!« Predgovor pisatelja: »Ravnaje se po Daudetu in Zoli . . .« p. XV.

⁴⁾ ib. »Jaz pa poslušam Antona Aškercera ter na vse molčé skomizgnem z ramami.« pag. XV.

izpovedi so le potvare misli Jezusove. Jezus je ustanovil čisto bogočastje brez duhovnikov, brez obredov, brez dogem. V tem zmislu ostanemo kristijani, tudi če se skoraj v vsem ločimo od starih krščanskih izročil.«

Pa Renan taji b o ž a n s t v o K r i s t u s o v o ! O ne ! Jezusa sicer imenuje — ne zamerite, da zapišem za Renanom blasfemijo! — »sina Jožefovega, največjega plebejca, ki je živel kdaj, grešnega, a blagega človeka«, no, da potolaži bravece, imenuje ga tudi »božanskega Jezusa«. »Ono vzvišeno osebnost smemo imenovati božansko, ne kakor da bi bil Jezus božanstvo na-se vzel, (Jezus nikdar ni izjavil te bogokletne misli), ampak bil je človek, ki je po njem človeštvo storilo največji korak k božanskemu . . . Sicer pa, pravi Renan dalje, po svetovnem naziranju Jezusovem en živenski dih pronica vsemir, ki je dih človeka-boga, bog biva v človeku in živi po človeku, in tako tudi človek v bogu in po bogu.«

Tako Renan, odet v haljo sentimentalnega satansko svetohlinskega panteista, podira dogmo za dogmo, vedno prelivajoč solze od same ljubezni do dobrega Jezusa. Z vsemi pomočki francoske retorike slika Kristusa, kako uči in širi kraljestvo Božje. A če naposled bravec vpraša, kaj je to kraljestvo Božje, ki je je prinesel dobri Jezus, mu odgovarja zopet Renan z bleščečimi besedami o notranjem prenovljenju, o raju srca.

Ali je že prišlo to kraljestvo? O ne, to je bila le zmota, »lepa zmota!« »Z lepimi zmotami je Jezus očaral ljudi. Kakor vsi reformatorji, je mislil tudi on, da je rešitev bližja. V resnici je seveda to naloga, ki jo bodo smrtniki morda na veke reševali, a nikdar ne rešili. Ne zamerimo mu! Morda so drugi bolj krivi te zmote nego li on! . . . Počivaj torej v gloriji, blagi ustanovnik!«

To je praznik, ki ga je naredil Bog s svojim smehljajem za bedne trpine, uboge žene in za svete duhovnike, ki ječč na tihem pod gospostvom ošabnih saducejcev!

Tak je Renan.

Darwin je že dobršno znan. Denimo sem le nekatere stavke iz konca h knjigi o »vzniku človeka«: »Kdor ne misli, kakor divjak, da so prirodni pojavi brez stike in zveze, ta ne more več verovati, da bi bil človek delo posebnega stvariteljnega čina, ampak človek je z drugimi sesavci vzniknil iz skupnega praded a . . . Praded človekov je bil bržčas kosmat in repat četveronožec, ki je najbrž živel po drevju v starem svetu . . . Ta se je zopet razvil najbrž iz nekega starega vrečarja, vrečar iz nekake dvoživke, dvoživka iz bitja, podobnega ribi. Skozi somrak preteklosti vidimo, da je bil praded vretenčarjev povodna žival s škrkami, dvospolnik (hermaphrodit) . . .«

»Najtežji ugovor je ta, pravi Darwin dalje, da so pri človeku tako razvita umska in npravna svojstva. Toda kdor priznava načelo razvoja (evolucije), vé, da so umske možnosti živali in človeka enovrstne in napredne . . . Um je bil za človeka že v davnini zelo važen, ker mu je pomogel iznajti jezik, rabiti ga, narejati orožje, orodja itd. . . . Um se je najbrž razvil tako, ko je človek začel nekoliko z umetnostjo, nekoliko po nagonu govoriti; zakaj govor je vzvratno deloval na možgane in v možganih

se je učinek podedoval; ta učinek pa je zopet vzvratno deloval in izpopolnjeval jezik . . . Višje umske zmožnosti, razsodnost, odmišljivost, samosvest pa so najbrž navstale zbog vedne rabe in vednega izpopolnjevanja drugih duševnih zmožnostij.«

»Še bolj zanimljiv problem je razvoj нравnih svojstev. N r a v n a s v o j s t v a poganjajo iz socijalnih instinktov . . . In ker so ti instinkti za vrsto zelo koristni, zato so navstali bržčas po prirodnem izboru (natural selection). Nравno (moralčno) bitje je bitje, ki lahko razmišlja o preteklih dejanjih in njih nagibih, ter jih odobruje ali graja. Dejstvo, da je človek edino zares нравno bitje, je največji razloček med človekom in drugimi živalimi. Jaz sem dokazoval, da нравni čut navstaja: prvič odtod, ker so družabni nagoni močni in vedno prisotni; drugič ker človek vedno misli, kako drugi sodijo o njem; tretjič, ker njegov duh živo deluje in se pretekli vtiski javljajo posebno močno, in s tem se razlikuje od nižjih živali. Zaradi tega si človek ne more kaj, da ne bi vedno mislil nazaj in naprej ter primerjal preteklih vtiskov. Recimo, da je hipna strast premagala njegove družabne nagone. Ko bo strast minila, bo primerjal oslabele vtiske z vedno prisotnimi družabnimi nagoni, in če se bo čutil nezadovoljnega, zakaj nezadovoljni smo vsekdar, če nismo zadovoljili nagonov, bo sklenil, da bo poslej drugače ravnal — in to je v e s t. Nagon, ki je trajnejši in močnejši, rodi v nas čuvstvo, o katerem pravimo, da smo morali po njem ravnati, da nismo mogli drugače. Ko bi pes mogel pomisliti, kaj je storil, bi časih dejal: »Tega zajca bi bil jaz moral dognati pod strel; ni bilo prav, da sem se vdal izkušnjavai ter sem ga lovil« . . .

»V e r o v B o g a so imeli časih za največji razloček med človekom in živalijo. Kakor smo pa videli, ni mogoče reči, da bi bila ta vera prirojena ali instinktivna. Zdi se, da je misel na vsemogočnega dobrotnega stvarnika navstala še-le potem, ko je bila kultura že zelo napredovala . . . Kaj pa neumrjočnost duše? Nič ne de, če ne moremo natanko določiti, na kateri stopinji človek postane neumrjoče bitje . . .«

In sedaj še L o m b r o s o !

Značilen za Lombroza je vvod knjigi o »ženijalnosti in norosti«. »Žalostnega dela, pravi, smo se lotili. Razkrojiti nam je, razparati drugo za drugo vse nežne in raznolike tkanine, ki je ničemurni in trmasto zaslepljeni človek nanje tako ponosen; in ničesar nimamo, kar bi mu dali za to; ne novih in višjih vzorov, ne lepših in slajših sanj; ko bode oropan in razgaljen kričal od bolesti, mu bo režal nasproti le ledeni cinični nasmeh! To je usoda, ki vlada religijo resnice! Fizijolog se ne sme strašiti, če se kaže, da je ljubezen le igra pestičev in prašnikov, da so misli le mehanično tresenje molekul.«

Resnica je, da se fizijolog ne sme strašiti nobenega dejstva, a žalostno je, če gre s ciničnim nasmehom na delo; zakaj bati se je, da ima prikrit namen, in da bo na videz našel, kar želi. In zares Lombroso-darvinist je hotel najti, da človek nima svobodne volje in da ni nadčutnega sveta, in našel je vse to.

Zasledil je fizijologično sorodnost med veleumnostjo in norostjo, zasledil vremenski in plemenski vpliv na obojno, in takoj izvaja, da so bili preroki z judovskih gor le veleumni norci ali nori veleumi, da je krščanstvo le proizvod judovske ženijalnosti; da so bili sv. Ignacij iz Lojole, Devica Orleanska in drugi tudi le norci.

Obsledil je, da so razna slaba in dobra razpoloženja često dedična, in zopet sklepa, da hudodelniki niso odgovorni za svoja dejanja; da človek nima svobodne volje; da je le »bestija«.

Vse to razklada Lombroso v svojih delih. Lombroso je po svojem naziranju materijalist.

Kaj še bere naš narod?

Takovo je torej berivo našega naroda. Toda, kakor smo že dejali, le na sploh.

Najprej nam ni moči določiti, kakovo berivo širijo po mestih in deželi izposojevalne knjižnice. Kar nam je prišlo pod oči, je dosti žalostno.

Pred nami leži tak roman. Začenja se v »salonu«. Vlačugarstvo tu obhaja svoje orgije. Izvrg človeštva, moški in ženske, se zbirajo tu. Pisatelj imenuje ta kraj »tržišče za ženske«. V tem svetu se suče hči »salonske dame«. Divje pleše, brezsravno govori, podlo se vede, a nedolžna je, osemnajst let ji je, a nedolžna je. Krog nje se zbirajo čestivci, ki pa je ne mislijo snubiti . . . Roman se razvija in razvija. Hči vidi materino življenje, zavé se, da je tudi sama le materin »zaklad«, hoče se umoriti, a naposled spozna, da je lepše, če živi kakor mati. Hči moderne vlačuge moderna vlačuga.

Drugi roman je posvečen »jezuitom«. Ta govori o »mnihih«, oni o »nunah«, zopet drugi opisuje benediktinca na »balu«. Ta opisuje »orgije« po samostanih, Zofija Junghans pa zopet črne jezuite. Pisateljica nam tudi piše, kako uršulinka skuša umoriti ubogo gojenko. Tudi Keller si ni mogel kaj, da si ne bi bil privoščil jezuitov. Druga Fanica si je izbrala za roman samomor mniha. Da so taki romani polni duhovnikov-nečistnikov, to je umevno. Takih romanov kar mrgoli. A tudi duhovnik-morilec in samomorilec se je zdel nekemu pisatelju lep predmet in napisal je roman. Katoliška cerkev je v teh romanih prava potvara.

Naj nihče ne misli, da je to izmišljeno. Za vsako besedo lahko imenujemo pisatelja in knjigo, in vse te knjige se širijo po Kranjskem. Nad pol-druge tisoč romanov je spravila že ena knjižnica v deželo.

Potem pa moramo premisliti, da so del našega naroda tudi visokošolci. Tudi za-nje ne moremo določiti beriva, a to je izvestno, da že sam pouk na univerzah izvečine sloni na materijalizmu.

Tak je razgled na berivo našega naroda.

A sedaj se vprašajmo: Kako vpliva tako berivo na naš narod?

Naše berivo — naša propast.

Dobra knjiga mila prijateljica. Vedno je pri nas. Ne zapusti nas, ko nas vse zapuša. Zdaj nas uči, zdaj vedri; zdaj bodri, zdaj miri; navdušuje nas, a zopet tolaži; glasno nam govori, a potem tiho šepeta. Z nami se veseli in solzi; z nami žaluje in poje, a vedno nam je dobra, v vsem nas dviga in blaži. Mila prijateljica je dobra knjiga. Ni čuda, da se je svet tako oveselil »božanske umetnosti« tiska, da je cerkev sama v občnem zboru nazvala to iznajdbo »nebeško blagodat«, zakaj koliko lepih knjig bi brez tiska ne bilo prišlo med ljudi! A žal, da ni na svetu nič lepega, nič dobrega, česar ne bi omadeževala človeška strast in potvorila zavist temnih moči. Strast in zavist sta vrgli med svet tudi slabe knjige, in bridka resnica je, da je prav s tiskom zašlo v dežel nešteto slabih knjig.

Kakor pa je dobra knjiga mila prijateljica, tako je slaba knjiga najhujša sovražnica. »Knjiga, je dejal Herder, lahko človeka za vse življenje vzgoji, a lahko ga tudi za vse življenje pogubi.« »Mnogo lepega imajo knjige, je pisal že Plutarh¹⁾, kar veseli in bodri mladeniška srca, a marsikaj tudi imajo, kar lahko zblodi in zводи mlade ljudi.« Naravna posledica slabega beriva, pravi P. Adolph v. Doss v zlati knjigi »Misli in sveti za omikane mladeniče«,²⁾ je zmeta pojmov, breznačelnost, izprijenost, odpad od Boga, nenravnost, poganstvo!

Kaj naj torej rečemo o berivu našega naroda?

Prva posledica našega beriva — zmeta pojmov, breznačelnost.

Če si ogledamo berivo našega naroda, moramo reči, da mu je v najmilejšem slučaju nujna posledica zmeta pojmov in breznačelnost. Kje pa dobite, če izvzamemo odločno katoliške knjige in časnike, še jasnih in trdnih načel? Najboljši listi govore vedno le o zlogi in ljubezni, o bratoljubju in miroljubju, a o načelih ni nobenega sledu. Zoper osebe se še bojujejo, kadar so jim neljube, a zoper vso stranko, zoper nje načela, tega ne, če ni morda — katoliška! Osnuje se kako društvo na breznačelni podlagi, polna usta imajo hvale. »Notranjska, naprej,« vpijejo, a ne mislijo na to, da bo društvo le orodje liberalne stranke. Zakaj katoliški stvari breznačelnost še nikdar ni bila v prid! Svojo stranko snujejo iz najprotivnejših elementov na podlagi nejasnega, zmetenega programa, in zopet ne mislijo, da bo stranka v resnici le liberalna. O narodnosti govore, o krščanskem socializmu, a nikjer ni jasnega naziranja, nikjer trdnih načel.

A kaj še-le, če pomislimo, da je »Narod« evangelij velikemu delu slovenskega razumništva, »Rodoljub« velikemu kosu preprostega ljudstva, »Delavec« delavcem? Kdor bere take liste, temu mora biti naposled vera-fraza, narodnost-fraza, resnica-fraza, ljubezen-fraza, vse — fraza!

¹⁾ Kako beri mladenič pesnika. c. 1.

²⁾ Gedanken und Rathschläge gebildeten Jünglingen zur Beherzigung. 9. Aufl. Freiburg im Breisgau. 1894. pag. 235.

Kaj pa je v teh listih najti trdnega, stalnega, neoporečnega? Ali mar versko naziranje, ki je ideja vseh idej? Danes piše »Narod«, da je tudi — katoliški, jutri prinese razpravo o bodočnosti slovenskega naroda na popolnoma materijalistični podlagi. Danes priznava cerkvi duhovno oblast, jutri bo pisal o »klerikalnem polipu«. Danes govori o Kristusu, jutri ga zamenja z Buddho. Danes priznava duhovščini državljanske pravice, jutri jih utaji. Ves program mu je boj zoper klerikalizem, a kaj je klerikalizem, še nikdar ni povedal. Prva naloga mu je boj zoper prevlado duhovščine, a v čem se javi ta prevlada, o tem zopet molči.

Poglejmo »Delavca«! Fraza vseh fraz je geslo: »vera-privatna stvar!« Če je vera privatna stvar, je privatna stvar tudi katoliška vera. A katoliška vera uči, da je Kristus postavil katoliško cerkev kot nezmotno in nezmotljivo učiteljico resnice in pravice. Ista katoliška vera uči, da so po Božji naredbi v cerkvi papež, škofje in duhovniki. A sedaj naj premisli vsak, kako piše »Delavec« o katoliški cerkvi, o papežu, škofih in duhovščini, in spoznal bo, je li res vse to »Delavcu« »privatna« stvar?

Ali so ti listi povedali kdaj jasno, kaj je narodnost? Toliko govori o narodnosti »Narod«, a kaj je v njega pojmu jasnega, trdnega? Ali v »Delavcu«? Sedaj je naroden, sedaj mednarodni!

Ali je trdna vsaj resnica? vsaj ljubezen? Če »Narod« ne ve, ali je bolj upravičeno krščanstvo ali materijalizem, če »Delavec« preslavlja sedaj misel svobodno, a potem darvinizem, tudi o resnici, o ljubezni ni nič trdnega, nič stalnega! Morda je Bog večni vir stalne resnice, morda materija ključ vedno razvijajoče se resnice! Morda je ljubezen sveto čuvstvo naše nesmrtno duše, morda je le igra atomov!

Kaj je v teh listih stalnega, kaj trdnega? Nič! Toda stojmo! Nekaj je vendar le stalnega — sovraštvo do krščanstva!

A sedaj dodajmo časnikom še leposlovna dela, še romane — kje je bravec, ki se mu ne bi sčasoma vse zavrtelo, vse zmetlo? Tu krščanstvo, tam poganstvo; tu svoboda, tam fatalizem; tu upanje, tam pesimizem; tu previdnost, tam usoda; tu duh, tam sama materija; tu osebni Bog, tam vesoljstvo! Sedaj je človek božji posinovljenec, sedaj »bestija«; sedaj združen z nesmrtno dušo, sedaj kup atomov; sedaj od Boga ustvarjeno bitje, sedaj opičnjak! Greh sedaj greh, a sedaj sladka slabost; sedaj zločin, sedaj lepa zmota; sedaj satanovo, sedaj božje seme! Kje je le ena ideja, ki bi se odsevala vedno ista iz beriva našega naroda? Kje je le en vzor, ki ne bi bil oskrunjen tu ali tam? Kaj je stalnega o človeku, kaj o Bogu? Vprašajte, vpijte, kričite: kam plovemo? vse vprek vam bo odmevalo: v nebesa, v nirvano, v materijo, v vesoljstvo, kdo vé?

Zmeta pojmov, strašna breznačelnost mora zavladati v Slovencih, če se bo vse dlje širilo tako berivo! Naš narod mora zdvojiti o vsem!

Druga posledica našega beriva — nenravnost.

Čudno je, da se nekateri ljudje kar zgražajo o sami besedi: »pohujšanje«! Povej odkrito sodbo, da so ti in oni spisi pohujšljivi, s Stritarjem

se jim zdi, »da bi bilo dobro kar po glavah«, z »Narodom« ti preté z — »brco in bičem«, vsekako pa te razvpijejo za — »svetohlinca in hinavca, za sentimentalnega moralista, za ozkoprsnega filistra in mlečnozobega idealista.«¹⁾ Sodimo, da se bojé le za svojo — »grdo, umazano spekulacijo«, kakor bi dejal Stritar.

Ni mogoče, da ne bi umazani romani izkvarili posebno mladini srca. Kaj je bolj vzprejemljivega, kaj bolj dovzetnega, nego li je srce človeško, mlado srce! Kar sejemo v srce, to iz njega vzraste, pravi Tiedge. Le to dodajmo: najraje pa vzraste iz srca trnje in osat! O dà, otroci Adamovi smo. Gorka kri se nam pretaka po žilah od srca in zopet do srca, a s to krvjo pôlje strast. Krščanska vera uči le globoko resnico, ko pravi, da že o spočetju ležé v našem srcu klice greha. »Fomes peccati«, tlivo in netivo greha je tudi dedščina, ki smo jo vzprejeli z bitjem in žitjem. Hudega torej ni še le treba sejati v srce, saj samo poganja. Strasti ni še-le treba podžigati, saj same vzžaré.

A sedaj pa slabe knjige! Kaj pa so drugega kakor stroki polni strupe-nega semenja, kakor rakete polne otrovanih ognjičev! Sejte to semenje v dovzetno srce, kaj more pognati kakor slabo; mecite te ognjiče v gorljivo srce, kaj more vzplameneti kakor hudo?

Naj nihče ne misli, da so to le krščanski nazori! Že Platon je isto učil. »V mladosti, pravi Sokrat pri Platonu,²⁾ je duša silno vzprejemljiva za vsak vtisk. Kakor ti je ljubo, lahko upodobiš in obraziš nje čud. Kar človek v mladosti vzprejme v srce, to se navadno neizbrisno vtisne in določi njegovo naziranje za vse življenje.« »Pred vsem, je dejal rimski govornik Quintilijan,³⁾ je treba vedeti, da mladina vzprejme vsak vtisk mnogo globlje, ker je nje srce še mehko in kakor prazna posoda.«

Zato oba, Platon in Quintilijan, sklepata, da so nenravni spisi posebno za mladino silno nevarni in pogubni.

Platon je že tudi izpodbil tisti vedni ugovor modernih realistov, da knjiga ne more človeka pohujšati, če ga ni že poprej izpridila slaba družba. S čim pa družba izpridi otroka? S slabimi pogovori mu vzbudi radovednost in poželjivost. Ni še-le treba izgledov, ni še-le treba podob. Mladina poišče si jih sama. Ali pa mar nenravni spisi ne vzbujajo radovednosti in poželjivosti? Recimo celo, ali ne slikajo prizorov in podob, ki si jih mladina zlahka izpopolni in ostvari? Kako torej, da ne bi nenravni romani mogli pohujšati mladine? Kdor to trdi, drzno bije dejstvom in resnici v lice.

Močna je živa beseda, a močna je tudi pisana beseda. »Ona mine, pravi Doss⁴⁾, ta ostane; ono je ustvaril hip, ta je premišljena, urejena, likana, odičena; ono lahko enkrat slišimo, to lahko beremo zopet in zopet. Knjiga ima tisoč jezikov; govori od srca do srca; govori tem bolj živo, čim bolj je bravec osamljen, čim manj okolica moti njegovo pazljivost.«

¹⁾ Govekar.

²⁾ Plat. de republ. — Cf. Jungmann: Gefahren belletristischer Lectüre. Freiburg 1884.

³⁾ Quintil. Instit. orat. 1. c. 8.

⁴⁾ O. c. pag. 235.

O, roman je družba! družba, ki se pred nami takisto po svoje meni in vede; in mi jo gledamo in nihče nas ne vidi. Če nam je kaj všeč, ukažemo in družba ponovi besede, ponovi prizor, ponovi, kolikorkrat ga zaželimo. Marsikaj smo že slišali, videli v življenju, česar nismo umeli, ta družba nam morda prav to tolmači. Zopet česa ne umemo, kar govori, a vtisne se nam v spomin in o prvi priliki se nam bo hipoma razjasnilo.

Iz romanov pije mladina strast in pohot. Nje domišljija se otruje in napolni z nenravnimi podobami; nje srce zagori od zelenja; nje čuvstvovanje se omadežuje in oskruni. Domišljija kakor kalejdoskop prikazuje še dolgo potem, časi še leta in leta poslej, podobe in prizore iz nenravnega romana; po noči v spanju, po dnevu v brezdelnem sanjarstvu; a pokvarjeno srce se vedno bolj zataplja v mužavo in grez poltenosti in pohotnosti.

Tako sodijo o romanih tudi inorodci in inoverci.

Napoleon je v egipčanski vojski zasačil pri svojemu nečaku Evgènu Beauharnais »Werthers Leiden« in vzel mu je knjigo, češ: »to ni za-te!«¹⁾

O Wielandovem toli hvaljenem »Musarion« pravi protestant Vilmar: »To ni berivo, ki bi se o njem rodovi oživljali, krepili in vedrili, to je strup, ki razdene najžlahtnejše ude, ki oslabi in ohromoti človeški naraščaj!«²⁾

L. 1873 je prinesel časnik severno-amerikanskih metodistov naslednje poročilo: »Znano je, kako strašno se zajeda nenravnost v amerikansko mladino. Dečki in deklice se menijo o stvareh, ki bi jim morale biti še popolnoma neznane. Le malo jih slutiti, kako propala je mladina. A krivi so te nenravnosti največ — romani . . .«³⁾

Ne mislimo, da so romani krivi samo nečiste nenravnosti. Romani povečujejo toliko drugih pregreh, ali pa jih tako opisujejo, da se človeku bolj prikupijo nego li primrzé. Ne le prešeštvo in nečistovanje, tudi samomori, dvoboji, ropi, tatvine so romanom priljubljeni predmeti. Dokazano je, da so romani krivi mnogo samomorov, dà, kar je bolj neverjetno, dokazano je, da morilci zajemajo misli in načrte iz romanov. Ubojnik Francesconi na Dunaju se je iz romanov učil.⁴⁾ Neki jetničar, preskušen po dolgi službi, je sodil, da je večina mladih zločincev zavoljo romanov v ječi.⁵⁾

A vendar le je najbolj pogubna posledica nenravnega beriva poltenost in pohotnost. Saj je ni strasti, ki bi bila močnejša od te; a ni je tudi, ki bi se kazala bolj nedolžno in človeško in ob enem bolj vabljivo in zapeljivo. In vendar je ta strast požensčila Grke, omehkužila Rimljane, zamorila cele rodove, v kali zatrla njih moštvo in krepost, njih bitje in žitje.

Ljubezenski romani, če že niso vsi tako nenravni, so vendar pogubni.

Bog je zasadil ljubezen v srca, tudi spolno ljubezen. A te ne za vse in ne za vselej. Bog je hotel ohranitev in vzgojo človeškega rodu. A ljube-

¹⁾ Weiss: Weltgeschichte 3. Aufl. 19. B. p. 588.

²⁾ Jungmann: o. c. 11.

³⁾ id. 63.

⁴⁾ Wetzel: Die Lectüre 2. Aufl. Ravensburg. Dorn'sche Verlagsbuchhandlung p. 234.

⁵⁾ id. 222.

zenski romani vzbujajo že v mladini planje in sanje, hotenje in želenje, ki more premeniti dečke in deklice le v nenaravne izrodke. Prav za prav bi o tem še govoriti ne bilo treba, saj gledamo vse to na svoje oči, ko bi le ne bilo hinavcev, ki to tajé. Ljubezenski romani so kakor apno, ki je polagajo okrog dreves, da prej vzevetó in dozoré. Prej vzevetó in dozoré, a ta razvoj je nenraven in le prezgodaj uniči drevo. Tako gledamo tudi, kako se mladeniči starajo, kako mladenke hirajo, ker jih razjeda prezgodna strast.

Vsi romani pa so krivi tistega nezrelega, osladnega, prenapetega čuvstvanja, tistega vegastega naziranja o življenju, ki rodi le disharmonijo, le notranji razpor, le nezadovoljnost, letargijo in apatijo. Krivi so, da se bravci čutijo prevarane v resničnem življenju ter živé brezsmotreno, brezplodno, prazno življenje, ne vedé, kam plovejo in zakaj. »Če kdo ogleduje človeško žitje in bitje skozi steklo petnajst tisoč romanov, pravi sam Guy de Maupassant v podlem romanu »Yvette«, se mu zdi pač prečudno in čudne nazore dobi o stvareh!« Posebno pa še, če prebira tako imenovane »realistične« romane! Človek mora zdvojiti o človeštvu, o veri in zvestobi, o kreposti in poštenju, tako rišejo ljudi ti romani. V skušnjavah mora poslušati glas zapeljivca, ki tako rad šepeta človeškemu srcu: saj so drugi tudi taki in druge tudi take!

Če je to res, in zares ne vemo, kako bi kdo tehtno ugovarjal, je jasno, kakšne posledice bodo zadele naš narod o takem berivu.

Naš narod bo vse bolj izgubljal n r a v n o s t, izgubljal bo e n e r g i j o, izgubljal m o š t v o. Povedali smo, kaj naš narod bere. Časniki »Narod«, »Rodoljub«, »Delavec«, opisujejo umazane dogodke, podla dejanja zavrženih klatežev, a še raje žalostne zmote Bogu posvečenih oseb. Romani, če so najbolj »nedolžni«, opisujejo spolno ljubezen. A koliko jih je, ki rišejo prešeštvo, samomore, dvoboje . . . ! Poreče kdo: »a greh se kaznuje!« Pojdite s to neješčo frazo! Če kdo riše prizor za prizorom, vsak poln strasti, poln pohoti, in bravci srčejo vase to strast in pohot, kaj hoče potem — konec? Bodi tak ali tak domišljija in srce sta otrovana morda za vedno! Energija volje je zlomljena, n r a v n o s t o m a d e ž e v a n a, a budna je poželjivost.

A kaj naj rečemo o romanih Zole, Daudeta, Govekarja? onega Zole, ki o njem pravi sam Stritar, da ga je »treba pobijati kakor najhujšega sovražnika človeške družbe«, da je treba »kakor ljudomorni kugi zapreti vse meje njegovemu strupenemu blagu«? Daudeta, o katerem pravi racijonalist Scherr, da se je »pogreznil časi do vratu v mlakužo svinjepisja«? onega Govekarja naposled, ki se, kakor sam pravi, »ravna po Daudetu in Zoli«? Če teh piscev romani niso nenravni, kateri romani so še nenravni?

Kaj je dejal Stritar o Zoli? »Narod, kateri se s teboj ponaša, kateremu si ti nov prorok v leposlovju; narod, kateri tako hlastno bere nagnusne tvoje spise; narod, kateri ne vstane v sveti jezi kakor en mož in te ne sune ter zapodi sramotno čez meje svoje, tebe, ki si mu tolika sramota pred svetom: ta narod, če tudi ni takšen, kakoršnega delaš ti, bliža se s v o j e m u p r o p a d u, in naših simpatij je nevreden!«¹⁾

¹⁾ Stritar: Zbrani spisi V. 397.

In kateremu narodu je Zola nov prorok? kateri narod bere nagnusne njegove spise? Francozi sami so se začeli še za časa trezniti. A naš narodič, slovenski narod, slovenska moška in ženska mladina bere Zolo in Daudeta, bere Govekarja, ki se »ravna po Zoli in Daudetu«! Slovenskemu narodu, njega najdražjim sinovom in hčeram, mladini, »upu boljše bodočnosti«, je Zola, je njega posnemavec Govekar nov prorok! Našemu narodu torej morajo giniti energija, moštvo, značajnost, npravnost. Naš narod se bliža — propadu!

Tretja posledica našega beriva — odpad od Boga,
materijalizem.

Platonu je bilo načelo, da nobena knjiga za mladino ne imej v sebi ničesar, kar bi žalilo verski čut. Zakaj »kar človek vzprejme va-se za mlada, to se mu navadno neizbrisno vtisne v srce in za vedno določi njegovo naziranje«.

Kar pa velja za mladino, velja tudi ponajveč za druge ljudi. Vsi čutimo v sebi tisti večni: »non serviam!«, in vera je le služba, vera hoče pokorščino. Zato se tako rad v srce zajé dvom, zato nam tako prija »misel svobodna«. A zdaj pa denimo, da smo še slabo poučeni, da so umski nagibi vere naše oprti le bolj na verovnost drugih, to ni čuda, da se nam vsilijo dvomi, če slišimo, če beremo dan za dnevom ugovore, napade, sofizme zoper cerkev in vero. Kdor bi nam ometal: »saj slišite tudi propovedi, kako da vas zmete prvi brezverec«? temu sedaj le kratko odgovorimo z narodnim rekom: Norec vrže v vodo kamen, katerega ne more deset modrijanov izvleči! Zanikavati je lahko, dokazovati je težko. Dvome vzbujati je lahko, dvome izpodbijati je težko! Če pa še dodenemo, da je srce že pokvarjeno, potem pa je skoraj naravno, če se človek oprime dvomov. Saj želi, da bi ne bilo res, o čemer mu s toliko resnobo govori njegova vera in s čimer mu preti. Želi, da bi se izničilo v dvome in domneve ono naziranje, ki nasprotuje njegovemu čuvstovanju in življenju, ki ga zato le razdvaja, ki rojeva le disharmonijo, razpor, nezadovoljnost, nemir. Zato so mu ljubi spisi, ki vzbujajo dvome o njegovem naziranju, ki je kar naravnost zametajo in taje. V njih išče razlogov, ki bi ž njimi utešil, umiril, prepričal sam sebe, da prav živi, da ne more drugače, da bi bil nespameten, ko bi se zavoljo verskih bajk o Bogu, o neumrjoči duši, o večni pravici, odpovedal uživanju, razkošju, veselovanju. Tako je. Homines sumus. »Nikdar nisem verjel, pravi Heine, da bi bil Bog človek, a takoj sem verjel Heglu, ko je dejal, da je človek — bog!«¹

Da so slabe knjige že sto in sto bravecem zamorile v srcu vero, to le preglasno priča žalostna izkušnja. Ne bomo navajali zgledov. Po vsi pravici je dejal Alban Stolz: »Liberalno berivo, liberalni časniki, ki pišejo tako drzno o Bogu in tako paglavo o sveti cerkvi, so največ krivi, da so mnogokod župani, občinski svetovavci, imoviti meščani, učitelji, zdravniki in pisarji, ve-

¹) Wetzel o. c. p. 213.

liki in majhni, tako sovražni katoliški cerkvi. Čim bolj tako časopisje pride med ljudstvo, tem bolj se mora ljudstvo navzeti takih nazorov.«¹⁾)

A sedaj presodimo po tem, kako vpliva berivo našega naroda gledé na njega versko naziranje in verski čut!

Povedali smo, kaj in kako pišejo o duhovščini, škofih in papežu »Delavec«, »Rodoljub«, »Narod«. Nemogoče je, da bi se o takem berivu dolgo ohranilo v srcih bravcev spoštovanje do katoliške cerkve. Ne govorite o razločku med duhovščino in cerkvijo! Kajpada je razloček! Če je ta ali oni duhovnik omadeževan, ni še omadeževana zavoljo tega cerkev. Če ta ali oni duhovnik seje v svojih spisih racijonalistične zmote, ne moti se zato še cerkev. To ljudstvo že še umeje. A če napada kdo vso hierarhijo, če mu je vse klerikalizem, mračnjaštvo, sleparstvo . . . potem, dovolite, je to vse kaj drugega! Tak napada cerkev, tisti del cerkve, ki po božji naredbi pruje v cerkvi (sacer principatus); tisti del cerkve, ki je od Kristusa prejel poslanstvo, da uči narode (ecclesia docens). Tak ruje iz naroda spoštovanje do cerkve!

In zares! Pojdite med delavce, ki že leta beró »Delavca«; pojdite med meščane, ki jim je »Narod« vsakdanja paša; pojdite med uradništvo, ki živi o samih liberalnih časnikih; pojdite, preskusite njih pojme o cerkvi, njih ljubezen do cerkve, spoznali bode, kako resnično je, kar pravimo! Cerkev, kakor si jo oni mislijo, ni cerkev Kristusova in mati narodov, ni učiteljica resnice in braniteljica pravde, ampak neka potvara ideje Kristusove, ostrog mračnjaštva in rodišče »klerikalizma«. Kaj čuda, da ne čutijo zanjo v srcu nobenega iskrenega navdušenja, nobene čiste ljubezni! Izpačena ideja v razumu ne more ogrevati srca!

In to je prvo zlo.

A iz zlega se zlo poraja. Cerkev je shramba in obramba Božjega razodetja. Kdor ne ceni več cerkve, ta se bo odtujil tudi razodetju in veri. Cerkev je poslanka Božja, edina učenica in tolmačica sv. vere. Kdor njo zavrže, zavrže tudi sveto vero. Tudi to je naravno. Če prejemamo sveto vero od cerkve, je zgolj naravno, da mržnja do cerkve rodi v nas tudi mržnjo do vere. Če opisujete ljudstvu duhovščino in škofo in papeža kot same sebičneže, samodržce, mračuhe, črnube . . . in kar imate še takih »liberalnih«, svobodomiselnih pridevkov, bi bilo naše ljudstvo pač posebno ljudstvo, ko ne bi mu z blagovestniki omrzelo tudi blagovestje, z učitelji tudi nauk, s propovedniki tudi propoved, z božjimi oznanovavci resnice tudi božja resnica! Z osebami se nam zamrzó tudi ideje. To je dovolj močan razlog, ni treba, da bi iskali še drugih, da si jih je na izber. Le nekaj še namignimo! Močno se motijo, ki rujejo zoper cerkev, a menijo, da so tudi katoličani. »Ne more imeti Boga za očeta, kdor nima cerkve za mater!« velja dandanes, kakor je veljalo v 3. stoletju.

In zopet pravimo: pojdite tja, kjer je vedna hrana liberalno berivo, pogledjte, kako je! Morda bode, še našli vero, polno, vseobčno vero, a gotovo bo kakor eksotična, inostranska rastlina, ki nima več pravih tal, ki ji

¹⁾ Wetzel o. c. p. 301.

korenine nimajo rediva, ki že izgublja živотно moč, ki venč in hira in medli. A bržčas ne bodete več našli niti katoliške vere, ampak videli bodete, kako vsak samoglavо izbira, kar mu prija, a drugo prav tako samoglavо zameta.

To utegne kdo tajiti, a res je vendar le! Mnogi, ki še pravijo, da so tudi kristijani, tudi katoličani, so rešili in ohranili od krščanstva in katoličanstva malo več nego li ime, in še tega se sramujejo, kadar so sami med svojimi!

A sedaj dodenimo, da časniki ne grdé samo cerkve, ampak očito ali prikrito oznanjajo naravnost materijalizem, kako bi se še čudili, če pravimo, da liberalno berivo mora zamoriti vero v narodu? »Delavec« zajema iz materijalizma vsa svoja načela, in tudi v »Narodu« je mnogo več materijalističnega nego li krščanskega. Krščanstvo in materijalizem si stojita dan-danes nasproti — vse, kar je vmes, je polutansko! — in kadar »Narod« ni polutan, je materijalist. Kakoršna hrana, takšna kri. Če velik del našega naroda bere le materijalistične časnike, mora sčasoma materijalizem prepojiti narodovo dušo.

Pri mladini in ženstvu so časnikom verni pomagači — romani. Dejali smo že, da romani, kakoršne bere naše meščansko ženstvo in naša šolska mladina, morejo zaploditi le breznačelnost in nenravnost. A dejali smo premalo. Taki romani morajo zamoriti tudi vero. Saj iz njih diše ponajveč duh zanikanja, duh upornosti, duh tajbe. Materijalizem je ideja, ki giblje pisatelje in njih junake. Venera in Herkules vladata svet, to je ideja materijalizma. Boga res da ne taje, a kakšen je ta Bog? Bog same ljubezni, kakor jutrovski emir, pravi Beda Weber, ki mu z brade ves čas tekó od ginjenosti solze, ki ima v roki pastirsko palico iz trsta, da bi koga prehudo ne zabolelo. A poleg tega Boga je vse božanska, večna, ohotna narava.

Zoli so očitali, da je pesimist in da pohušuje. Kako se zagovarja? Pravi, da je vedno vzbujal s svojimi spisi veselje do življenja in dela. Mogoče, a vprašanje je, do kakšnega veselja? Kdor prebira njegove romane, dobiva neko posebno veselje do posebnega življenja. Še večje vprašanje pa je, kako bodi delo »edini temelj« človeški družbi, kakor pravi da je vedno učil Zola? Izvestno je, da Zoli religija ni nič, vera nič, verska načela in nravnost nič. To je še posebno dokazal s svojo trilogijo, katere prva dva dela, Lurd in Rim nista drugega kakor dva pamfleta proti katoliški cerkvi.

In vendar naše ženstvo in naša mladina še vedno bere Zolo, a »Slovenski Narod« priporoča, naj bi kdo vsaj poglobitne dele preložil še na slovensko! Že samo to priporočilo je dvojen dokaz, kako je pri nas že razjedeno versko naziranje. Najprej se »Narod« nič več ne meni za cerkev. »Narod« priporoča Slovencem spise, ki jih katoliška cerkev izrečno prepoveduje. Potem pa priporoča še posebno prav tiste spise, ki je v njih razlito vse sovraštvo brezverskega, podlega srca do katoliške vere in katoliške cerkve.

Za romani so dušna hrana prebujajoči se mladini Renan, Darwin, Lombroso.

Da so ti trije s svojimi spisi zakleti sovražniki vsake religije, tega ne bo nihče tajil. Kakšen pa je vpliv takih mož, ki so poleg tega daroviti, očarujoči retoriki kakor Renan, prirodoslovci kakor Darwin, patologi kakor Lombroso, lahko vsak vidi. In spise takih mož, ne manj nadarjenih kakor sovražnih verskemu naziranju, beró mladeniči brez razbora, brez filozofije, brez apologetike!

Mladeniči beró roman o življenju Jezusovem. Renan jih očara z bleščečim slogom, z žuborečo retoriko, z mehkim čuvstvovanjem, verujejo mu, izgublajo vero v Kristusa, a tega ne vedo, na kakšni podstavi se snuje vse to. »Wer die Pfaffen aus der Kirche schaffen will, der muss erst das Wunder aus der Religion schaffen«, je dejal banalno Strauss, ko je začel pisati življenje Jezusovo,¹⁾ in njegov glavni aparat je, kakor sam cinično pravi, »die Wunder mythisch verdampfen zu lassen.«²⁾ Na isti podstavi je začel pisati tudi Renan. Sam priznava v vvodu k 13. izdaji: »Če pa je čudež resničen, potem moja knjiga ni nič drugega, kakor tkanina zmot!« A vvida mladina navadno še bere ne.

Mladeniči beró Darwina, njegovo pozitivno velikansko znanje jih očara, verujejo mu, ko jim razklada, da človek ni ustvarjen, da se je izcimil kakor vsa druga žival. A na to ne pazijo, kako na podstavi nabranih dejstev dokazuje; tega ne opazijo, da v zadnjem poglavju druge knjige o vzniku človekovem sam pravi: »marsikak nazor je sila spekulativne narave in nekatere bo veda izvestno ovrгла . . .«; nič ne vidijo, kolikokrat se ponavlja tisti tipični: »zdi se, bržčas, najbrž, verojetno je, utegnilo bi biti . . .«³⁾

In naposled Lombroso! Lombroso preslepi mladino s številkami, z zgledi iz zgodovine, iz životopisov, iz potopisov. A tega zopet ne vidijo, da nekaj drugega dokazuje, nekaj drugega dokaže.⁴⁾ Dokazuje materijalizem, dokaže pa le to, da je tudi materija ena sestavina človeškega bitja. Seveda mladina vzprejema va-se to, kar dokazuje, in to je, kakor smo dejali, — materijalizem.

Kdor trezno, mirno presodi vse to, se ne bo čudil, če pravimo, da se prepaja mišljenje in čuvstvovanje našega naroda z materijalizmom, da materijalizem pronica v naš narod.

Odpad od Boga, materijalizem, je nujna, naravna posledica materijalističnega beriva našega naroda. Vemo, da se take izpremembe ne dovršé en dan, a dovolj je, da se vršé naravno, nujno, neprestano. Dovršé se le prezgodaj.

* * *

»Kam plovemo?«

Če je res, da so nujne posledice našega beriva breznačelnost, zmeta pojmov, nenravnost, odpad od Boga, materijalizem . . ., je tudi res, da plovemo v — propast.

¹⁾ Vorrede pag. XIX.

²⁾ Einleitung nr. 26. pag. 159.

³⁾ Primeri le odstavek, ki smo ga navedli odspredej iz zadnjega poglavja!

⁴⁾ Cf. Katoliški Obzornik št. 3: Kriminalna antropologija pag. 295. ssq.

Narod brez religije in nrvnosti, je narod brez moštva, brez značajnosti, brez energije, narod brez — moralne sile.

»Slovenski Narod« sicer trdi in materijalistično dokazuje, da je naša najvažnejša naloga povzdig materijalnega blagostanja — in važna naloga je res — a tudi on ne more drugače, naposled poudarja »etični moment«, svari pred »gnilobo moderne hipercivilizacije«, trdi, »da sta največja sovražnika človeške sreče v naših časih alkoholizem in venerizem«. »Kakor členi malega naroda, pravi, moramo imeti, rekel bi, drugo boljše moralo, kakor je imajo členi velikih narodov.«¹⁾

V čem pa je moralna sila?

Moralna sila hoče jasen smoter in živo zavest. Narod, ki mu breznačelnost zamori vse ideje, ki mu slovstvo zmeša vse pojme, tak narod tava po temi in ne ve ne kod, ne kam.

Narodnost je lahko ideja, a lahko tudi ni. »Velik kos tega, kar imenujemo dandanes domoljubje, pravi Samuel Smiles v knjigi o značaju, je le hinavščina in sebičnost; predsodki, nečimernost in sovraštvo. To domoljubje se kaže z bahaštvom, vpitjem, petjem in zastavami. Tako domoljubje je največje prokletstvo, ki more priti na kako deželo.« Če torej vpijemo o narodnosti, s tem še ne dokazujemo, da nas giblje moralna sila.

Moralna sila hoče krepko voljo za jasni smoter. A take volje ne more ohraniti narod, ki mu razjeda telo nenravnost. Zakaj nenravnost potegne vse čuvstvovanje za seboj na tla, v materijo, v blato. Čuvstvovanje nenravnega naroda se vrti okrog uživanja in nasladnosti; okrog trenutne slč, brez ozira na bodočnost. Čuvstvovanje pa je nagib in podnet, ali pa zavornica volje. Čuvstvovanje je navadno več nego pol volje. Nenravno čuvstvovanje zamori v narodu vsak polet; vso odločnost in energijo; vso značajnost in samozatajevanje; a brez poleta, brez odločnosti in energije, brez značajnosti, vztrajnosti in samozatajevanja mora propasti tudi fizično najmočnejši narod.

»Atene, pravi zopet Smiles, so hitreje propadle nego li so se bile dvignile. Zakaj atenski možje so moralno zmedleli; atenske žene, tudi omikane, so začele živeti nenravno.«

»Rim je propadel, pravi Anglež, ker se je ljudstvo vdalo nasladnosti in lenobi . . . Množina izprijenih poedincev ne more biti veliko ljudstvo. Morda stoji na visoki kulturni stopinji, a o prvem sovražnem navalu lahko razpade. Morda je bogata, omikana, umetelna, in vendar lahko stoji o robu propada. Če živi tako ljudstvo samo za-se, če mu je edini smoter uživanje, če je vsak sam sebi malik, je ljudstvo obsojeno in njegova propast je — neizogibna in neizbežna!«

Moralna sila naposled neoporečno tirja svetovno naziranje, ki je po njem človek svoboden, brezsmrten po duši, in stvar — večnega, nadsvetnega osebnega Boga. Brez takega naziranja je poedinec ali narod moralen, le dokler je — nedosleden!

¹⁾ Sl. N. 1897. st. 269.

Človek brez religije, brez nrvnosti, je egoist brez altruizma, samohoten samoljuben, sebičen človek. Človek brez religije in nrvnosti je »bestija«.

Če ni Boga, smo mi materija in nič kakor materija. Sile, ki nas vladajo, morejo biti le fizične sile. Toda, ako vladajo le fizične sile, ni kreposti, ni pravice, ni poštenja, a tudi ne zlosti, ne krivice, ne greha. Vsako bitje hoče biti srečno. Kar je sreče, je le na zemlji. Dovolite torej, tako si mora misliti vsak brez religije, dovolite, da si tudi poiščem sreče! Silo čutim v sebi. Sila ne pozna ne mojega ne tvojega. Dovolj, da se poveselim o tvojem imetju, o tvoji ljubezni. Kaj govoriš o družini? Fizične sile ne poznajo družine! »A to je moja lastnina«. Fizične sile ne poznajo lasti! »A to hoče rodoljubje!« Rodoljubje je le v krvi, a danes ne čutim v krvi rodoljubja!

Brez religije in nrvnosti nima družinsko življenje nobenega svedoštva, nobene trdnosti, nobene podstave. Kar danes združi pohot, jutri razmeče. Poltena simpatija je nestanovitna vez. A družina je »semenišče človeštva«.

Brez religije in nrvnosti so države brez temeljev. Zakaj brez religije in nrvnosti ni nobene obveznosti in nobenih zakonov, nobenih pravic in nobenih dolžnosti. A države so počela blagostanja za narode in poedince.

Francoska revolucija, ki je iztrgala vero v Boga iz src, je morala »oficijelno« zopet vvesti religijo.

Če mogočni narodi ne morejo bivati brez religije, kamo li naš narod?

Naj nihče ne prereka, da so vendar narodi, ki nimajo več religije, a se jim vendar dobro godi. Najprej je veliko vprašanje, če se jim res dobro godi. Potem pa nikar ne pozabimo, kaj je dejal Renan o Francozih! »Vere nimajo več, a vsi še živé pod vplivom starih navad; podobni so živali, ki ji je fizijolog vzel možgane, a vendar še vrši nekatere življenjske funkcije. Toda to instinktivno gibanje bo vse bolj slabelo in slednjič nehalo — in kaj potem?«

Religija ne izgine hipoma. Tudi ko izgine, ostane še nje vpliv. A kadar ta preneha, kaj potem? Ko je solnce v resnici že zašlo, še lijejo njegovi žarki nekaj časa luč in življenje, a naposled izginejo, in zemljo pokrije mrak.

Čim bolj se bode izgubljal v našem narodu verski in nrvni čut, tem bolj bode pojemala moralna sila poedincev; tem bolj se bode širil egoizem, samoljubje, sebičnost, nasladnost; tem bolj bo razpadalo družinsko življenje; izgubila se bode narodna zavest, oslabela vzajemnost, izginilo rodoljubje in domoljubje; narod bo — propadel! Verski in nrvni čut pa se bo izgubljal bolj in bolj, če bo našemu narodu dušna hrana tako berivo!

Ne moremo si kaj, da ne bi sem dejali še proroških besed, ki jih je zapisal sam Rousseau. Izvabil mu jih je oni naravni čut, ki se giblje na dnu srca vsakemu človeku, a ki pri blodnikih le časi z elementarno silo pride na dan.

»Če se ozremo na strašne zmote, je dejal Rousseau,¹⁾ ki jih je že v Evropi provzročil tisk; če sodimo po tem, kako zlo od dne do dne napreduje, nam bo jasno, da se bodo kralji skoraj bridko kesali, da so odprli ti

¹⁾ Rousseau, VII. pag. 56. 44. — Cf. Jungmann o. c. 53. — Wetzel o. c. 224.

strašni umetnosti vrata v svoje države. O ko bi pač večina naših pisateljev ne začela delovati! Koliko bolje bi bilo za poštenje in nrvnost, koliko bolje za družabni mir in red! A ti puhli prazoslovci letajo od vseh strani, oboroženi z brezumnimi teorijami, ter izpodkopujejo vero in nrvnost! O besedah »domovina« in »religija« se zaničljivo smehljajo; vsi darovi, vse znanje jim je le za to, da rušijo in teptajo, kar je človeštvu svetega. Ta trdi, da je vseмир bog; oni, da je razloček med dobrotjo in zlostjo le tlapnja, le hимерa; drugi, da naj ljudje kakor volkovi v gozdu drugi drugega požro. To je modrost, katero učé; to je modrost, ki se deduje od rodu do rodu. Ali je poganstvo, polno zmot, le kaj zapustilo, kar bi se moglo količkaj primerjati s sramotnimi spomeniki, ki jih je ustvaril tisk pod gospodstvom evangelija? Brezbožnih spisov Leucippa, Diagore ni več; pogubnih sanjarij Hobbesa, Spinoze ne bo vsled tiska in naše rabe nikdar konec. Pojdite torej slavna dela, ki bi se za vas naši očetje ne bili niti zmenili, pojdite vi in z vami tiste še bolj pogubne knjige, ki v njih naša doba izparja svojo nrvno gnilobo; pripovedujte kot zveste priče bodočim rodovom zgodovino naše prosvete in našega napredka! Če vas bodo brali, in če ne bodo še bolj propali, bodo sklepali roke in bridko govorili proti nebu: Vsemogočni Bog, ki držiš z roko duhove, reši nas pogubne prosvete naših očetov in vrni nam nedolžnost, edino dobro, ki nas more osrečiti, edino, ki je ljubo tvojim očem!«

Daj Bog, da ne bi tako tožili tudi zanamec! Daj Bog, da bi mi še za časa krenili na rešno pot! Sedaj plovemo v — propast!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Darvinizem.

Znanstveno-kritična studija.

(Sestavil A. B.)

Tretji pogovor.¹⁾

O samosvoji stvoritvi.

Smehljaje je prišel zdravnik Vinko drugi dan k Božidarju, in svest si gotove zmage je pričel na izprehodu:

»Dozdaj si še ugovarjal mojim trditvam, Božidare, a danes pričneva z dokazovanjem. Najbrže Ti usahne vir pametnih ugovorov, ko Ti dokažem

¹⁾ V zadnji številki naj popravi častiti čitatelj nekaj pogrškov.

Str. 243	vrsta 23.	odzgoraj	čitaj	<i>Avicenna</i>	namesto	<i>Avicena</i> .
» 244	» 3.	»	»	<i>Monbodo</i>	»	<i>Menbodo</i> .
» 245	predzadnja	vrsta	»	<i>Down-u</i>	»	<i>Dowr-u</i> .
» 245	vrsta 9.	odzgoraj	»	<i>(dipnoi)</i>	»	<i>(dipuoi)</i> .
» 255	» 9.	»	»	<i>krkoni</i>	»	<i>kikoni</i> .
» 260	predzadnja	vrsta	»	<i>Münster</i>	»	<i>München</i> .

resničnost darvinizma z neovrznimi rezultati moderne vede, ki si jih je pridobila z vsestranskim in eksaktnim raziskovanjem, odkar se je postavila na edino pravo monistično stališče.

Predno se lotim paleontologičnega dokaza, se mi zdi umestno, da se pogovoriva o vzniku življenja na našem planetu.

Na podlagi Kant-Laplace-ove veličastno kozmogonije ali teorije o postanku vsemirja smemo trditi, da je bila naša zemlja nekdanj v ognjenotekočem stanju. Organičnega življenja gotovo še ni bilo na njej; a ker se ne moremo poprijeti misli, da bi bile življenjske kali meteori ali izpodnebniki zanesli z drugih svetov na zemljo, moramo reči, da je življenje na zemlji nastalo. Vprašanje pa, kako si nam je misliti postanek življenja, je spravilo marsikaterega, sicer treznega in pametnega učenjaka do nedoslednih posledic. Celo Darwin¹⁾ si ni mogel drugače razložiti tega dejstva, kakor s pomočjo osebnega Boga, ki je smotreno ustvaril prva bitja. Toda mi, ki se ne moremo oddaljiti od stališča prave in čiste vede na polje domišljije in za človeka poniževalne dogmatične lahkovernosti, mi, ki ne moremo in ne maramo verjeti v čudeže, kakoršen bi bila nam neumljiva stvaritev prvotnega življenja, mi, ki nočemo storiti tega obupnega koraka, moramo poskusiti z n a s t v e n o si razložiti postanek življenja, t. j. brez nadnaravnih sil po mehaničnih in kemičnih zakonih brez vsake smotrenosti.

Poglejva, je li res nemožno misliti si, da so živa bitja nastala iz mrtve tvarine, je-li res samosvoja stvaritev (archigonia, generatio spontanea sive aequivoca, abiogenesis) znanstven nezmysel, kakor trdé »pobožni« učenjaki? Ali res ne spada tudi to vprašanje v področje modernega naravoznanstva, ki je tako priprosto pojasnilo in razložilo vse, še tako zamotane pojave nežive tvarine in živih bitij? Kdo si upa odrekati naravoznanstvu pristojnost, soditi o tem vprašanju?

Navidezna bistvena razlika med anorganično tvarino in organskimi bitji je res marsikoga zapeljala do zaključka, da si postanka življenja ni mogoče razložiti brez umnega stvarnika. Ako pa pazljivo primerjamo anorganična telesa z organizmi, ako brez predsodkov opazujemo glavna svojstva obojih vrst in natančno določimo njih skupne in posebne lastnosti, kaj lahko uvidimo, da samosvoja stvaritev ni nemogoča.²⁾

Organizmi stvarno niso bistveno različni od anorganizmov. Kemija je dognala, da je mogoče vsa znana telesa razkrojiti v malo število prvin. Večina prvin je malo važna, ker je malo razširjena, le manjši del prvin sestavlja organska in anorganska telesa. Ako primerjamo sestavine organizmov s sestavinami anorganičnih teles, pridemo do velevažnega dejstva, da ni ne v živalskem ne v rastlinskem telesu prvine, ki bi je ne našli tudi v mrtvi naravi; posebnih organskih prvin torej ni.

¹⁾ Die Entstehung der Arten, str. 659 in drugod.

²⁾ Sledeča razlaga je posneta po Dr. Ernst Haeckel-ju, *Natürliche Schöpfungsgeschichte*, VI. verbesserte Auflage, Berlin 1875. XIII. Vortrag, in pa po O. Schmidt, *Descendenzlehre und Darwinismus*, str. 147 et sequ.

Različnost organizmov in anorganizmov ne tiči v različnosti prvin, ki so v obojih iste, ampak samo v načinu, po katerem so prvine združene v kemične spojine. Različne spojine imajo različna svojstva. Omeniti mi je najprej precej različno agregatno stanje obeh telesnih skupin. Anorganična telesa imajo različno gostost, ali so trda ali kapljivotekoča ali plinasta. Toda te stopinje gostosti niso značilna svojstva posamičnih rudnin, ampak samo posledice različne toplote. Voda je lahko trda ali kapljivo-tekoča ali plinasta. Organična telesa imajo četrto agregatno stanje ali gostost, ki velja samo za životvorne sestavine, nositeljice organskega življenja. Niso ne plinaste, ne kapljivo-tekoče, ne trde, ampak v sredi med kapljivo-tekočim in trdim stanjem, torej trdo-tekoče. V vseh živih telesih je določena množina vode združena na poseben način s trdimi sestavinami, ali z drugimi besedami, organske sestavine imajo lastnost, da vpijajo vodo, ne da bi se v njej raztopile. Vzrok ti prikazni tiči bistveno v kemičnih in fizikalnih svojstvih prvine, ki jo zovemo ogljik.

Ogljik igra največjo vlogo pri sestavljanju rastlinskih in živalskih teles. Ker se spaja z drugimi prvini v najrazličnejših številnih in utežnih razmerjih, provzroča čudovito mnogovrstnost organskih spojin. Njegove spojine z vodikom, kisikom in dušikom, katerim se pridruži navadno tudi nekaj žvepla, fosforja in železa, tvorijo tako-zvane beljakovine, ki sestavljajo organska telesa. Preprosta stanica, ki živi ali sama za-se ali zavzema velevažno mesto državljanke v republiki rastlinskega in živalskega organizma, sestoji iz trdo-tekočih beljakovin, združenih v malo kepico. Ta kepica je izprva enostavna zmes beljakovin, ki jo imenujemo protoplazmo ali sarkodo, pozneje izloči iz sebe trše stanično jederce in pa stanično kožico. Neskončno mnogovrstna in zamotana fizikalna in kemična svojstva beljakovin pa so pravi vzrok organskih ali življenjskih pojavov, kakor je dokazala biologija, prav tako kakor je rast in oblika mineralnih kristalov neposredna posledica njih kemične sestave in njih fizikalnega stanja. Zadnji vzroki so nam seveda v obeh slučajih enako neznani. Zakaj kristalizuje sol ali zlato v tesselrnem sistemu, nam je ravno tako neznan, kakor to, da se prvine družijo v beljakovine, ki tvorijo živo organsko substanco — protoplazmo.

Tvarno torej ni nikakoršnega razločka med živimi telesi in mrtvo tvarjo.

Lik organskih in anorganskih prvin je na videz precej različen. Glavna razlika je — kakor se je mislilo — v tem, da so anorganske prvine preprosto sestavljene, organske pa zelo mnogovrstno. Organizmi bi bili torej sestavljeni iz neenakih ali heterogenih delov, minerali pa vseskozi iz enakih ali homogenih delov. Taka razlika bi bila zares bistvena, toda odkar poznamo monere, izgubila je vso važnost. Celotelo moner, eden najenostavnejših organizmov, trdo-tekoča beljakovinasta kepica brez gotove oblike in strukture, sestoji iz kemičnih spojin, kakor rudnine, in se v ničemer ne loči od mineralnih teles, n. pr. od visoko sestavljene kremenčeve gline.

Istotako so hoteli nekateri učenjaki dobiti bistven razloček v zunanji obliki organizmov in organskih teles, zlasti so poudarjali matematično na-

tančno kristalno obliko mineralov. Ravne ploskve omejujejo kristal, stikajo se v ravnih črtah in tvorijo za vsako rudnino značilen kot. Zivalska in rastlinska telesa pa se baje ne dajo geometrično določiti, ker jih omejujejo krive ploskve, ki se stikajo v krivih črtah in tvorijo vedno menjajoče se kote. Toda tudi ta razlika je veljala samo nekdanj, odkar pa poznamo geometrično natančne oblike različnih praživali, zlasti pa zvezdarjev, je izginil razloček med organizmi in rudninami tudi v tem oziru.

Kaj pa s silami, ki delujejo v mineralih in organizmih? Nepremagljive težkoče nam ovirajo pot, ako opazujemo živiljske pojave višje razvitih organizmov, ki se nam zde tako zagonetne, tako čudovite, da marsikdo misli, v anorganičnem svetu ni nič sličnega. Zato se je, žal, še do današnjega dne ohranilo napačno mnenje, da neka posebna živiljska sila deluje v organizmih, ki stoji zunaj tvarine in nekako uravnava fizikalno-kemične sile organskih teles. Toda novodobna veda je vrgla take sanjarije v koš in se postavila na monistično podlago. Kakor sem že omenil, provzročča ogljik ono posebno tvarno sestavo organizmov, zato si moramo misliti vse živiljske pojave, pred vsem pa glavne pojave ohranjanja in plojenja, kot fizikalno-kemična svojstva ogljika in njegovih spojin. Samo posebna fizikalno-kemična ogljikova svojstva, zlasti pa trdo-tekoče agregatno stanje in pa zmožnost tako zelo sestavljenih beljakovin, da se lahko razkrajajo, so mehanični vzroki posebnim pojavom gibanja, po katerih se ločijo organizmi od mineralov in katere imenujemo živiljenje.

To je v kratkem ona slavna »Kohlenstofftheorie«, ki nam kaj lepo pojasnuje, da ni bistvenega razločka med živo in mrtvo tvarjo, ona teorija, ki nam iznova potrjuje temeljni zakon: *natura non facit saltus!*

Oprti na to teorijo se lahko lotimo vprašanja o samosvoji stvoritvi. Nikakor ni moči dokazati, da bi bila samosvoja stvoritev nemogoča. Poskusi ne dokazujejo ničesar, zakaj vedno ostaja ugovor, da je nedostatnost in pomanjkljivost naših priprav, zlasti pa naša nevednost kriva, da se še ni posrečil noben poskus, ki bi dokazal, da iz mrtve snovi še dandanes nastajajo živa bitja. Toda ko bi tudi mogli dokazati, da je samosvoja stvoritev zdaj nemogoča, ne bi smeli še trditi, da je bila nemogoča tudi nekdanj. Ko se je razvil naš planet do one stopinje, da je bil postanek vode in beljakovin mogoč, so bile zunanje okolnosti za samosvojo stvoritev gotovo ugodnejše nego li dandanes. Tisoč in tisoč ugodnih okolnosti, o katerih nimamo niti pojma, je takrat provzročilo stvoritev beljakovin in iz teh protoplazmo. Dasi te trditve ne moremo očitno dokazati, vendar se moramo držati nauka o samosvoji stvoritvi, ker je postulat našega umovanja. Samosvoja stvoritev je edina razlaga, ki se je more poprijeti moderni naravoslovec, kateri ne računa več z bajkami o stvarjenju.

Omeniti mi je pa tudi, da še nikakor nismo izgubili upanja, da dokažemo samosvojo stvoritev. Kako? Dve poti sta nam odprti: avtogenetična in plazmogenetična. Avtogeneza bi se imenoval postanek živega bitja iz mrtvih, anorganičnih snovi, plazmogeneza pa iz organskih snovi. Nepričakovane pridobitve na polju novejšje kemije nas potrjujejo v mnenju, da se

nam bo posrečilo sestaviti v kemičnih laboratorijih žive organizme, ker smo že dospeli do pol pota. Pred 70 leti so bili še vsi kemiki trdno prepričani, da more samo mistična življenska sila tvoriti takozvane organske ogljikove spojine, kakor so n. pr. alkohol, sladkor, tolišča i. t. d. Leta 1828. pa se je posrečilo Wöhlerju to dogmo izpodbiti, ko je umetno sestavil čisto organsko spojino seč (Harnstoff) iz anorganičnih teles (cijanovih in amonijakovih spojin). Dandanes so kemiki umetno sestavili že celo vrsto organskih spojin, ki se sicer nahajajo samo v rastlinskih in živalskih organizmih. Ni torej neupravičena naša nada, da bodo v kratkem izpodbili dogmo: *omne vivum e vivo*, s tem, da bodo iz umetno sestavljenih organskih spojin umetno sestavili živa bitja (plazmogoneza).

Iz vsega tega lahko povzameš, da samosvoja stvaritev ni znanstven nezmysel, ampak popolnoma upravičena, da je postulat zdrave pameti vsakomur, ki si hoče znanstveno razjasniti postanek življenja.«

Zmagodobitno je zrl zdravnik v nasprotnika, češ, kako bo prenesel prvi udarec.

Božidar pa je dejal: »Oprosti Vinko! Povej mi odkritosrčno, ali sam veruješ to, kar si mi na dolgo in široko razkladal?«

»Ne žali me, Božidar!« se je razsrdil zdravnik.

»Moja opomba pač ni tako žaljiva za-te, kakor Tvoje razkladanje za me!« je dostavil profesor nejevoljno. »S svojim dokazovanjem, da je samosvoja stvaritev mogoča, da je celo postulat našega razuma, si mi hotel natvesti toliko naravoslovnih in logičskih neresnic, katerih celó neizobraženec ne more vzprejeti za resnico. Čudim se samo, da nisi omenil one bajne prasluzi, ki jo je odkril Huxley leta 1868. v morskih globočinah in imenoval Haeckel-ju na čast bathybius (v globočini bivajoče bitje) Haeckelii. Kako dolgo se je ž njo sleparilo in se še slepari, češ da je ona prasluz neka prehodna oblika med mrtvo in živo snovjo, ki se baje še vedno poraja iz anorganične tvarine, dasi je Moebius neovržno dokazal, da je ona prasluz samo anorganična tvorba, malčeva padavina v morski vodi! Zares se čudim, da mi nisi poleg drugih darvinističnih gorostasnosti natvezel tudi te, ko me imaš za tako neukega in lahkovernega!«

»Dokaži mi samo eno neresnico, samo en nelogičen sklep!« je hitel zdravnik razburjen.

»Počasi, prijatelj, počasi!« ga je miril Božidar. »Najprej ovržem Tvoje mnenje o samosvoji stvaritvi, potem pa Ti znanstveno dokažem, da si postanka življenja ne moremo pametno razložiti samo po mehaničnih in kemičnih zakonih, ampak da zdrav razum nujno zahteva nadnaravno moč kot vzrok postanku organskega življenja.

Kakor darvinisti sploh, hočeš najprej s praznimi besedami zabrisati bistveno, neprehodno razliko med živo in mrtvo tvarino. Priznavam, da se organizmi tvorno ne razlikujejo od mineralov, zakaj organizme in minerale sestavljajo enake prvine. Kar pa trdiš o posebnih fizikalno-kemičnih svojstvih ogljikovih spojin, je naravnost iz trte izvita gola trditev brez najmanjšega dokaza! Neresnična in neutemeljena trditev je tudi, da je mogoče razložiti

življenske pojave po mehaničnih in kemičnih zakonih. Dokaz sledi kasneje. Neresnica je, da je monera beljakovinasta kepica brez gotove oblike in strukture, da sestoji iz kemičnih spojin kakor minerali i. t. d. Take bajke so se preživele, zlasti ko so jim znanstvena raziskavanja izpodnesla vsako podlago. Poprej se je razvneta monistična domišljija prosto zibala in poljubne izmišljotine proglašala kot »rezultate eksaktne vede«, odkar pa nam je tehnika izboljšala in izpopolnila opazovalne priprave, ginejo tla takim sleparijam. S pomočjo drobnogleda se je dognalo o monerah in o stanicah v obče, da niso brez strukture, ampak da so tako čudovito, umetno in zamotano sestavljene, da niti z najboljšimi povečali in barvili ni mogoče prav natanko dognati njih strukture. Poprej se je zatrjevalo, da sestoji stanica iz enakih ali homogenih delov, da je jedrce samo zgoščena protoplazma, da je taka spojina kakor je več rudnin. Dandanes pa že ločimo v stanici nebroj različnih sestavin (Reinke jih je našel 39), katerih vsaka je samosvoja in opravlja svoje opravilo. Protoplazma je torej heterogena substanca in se bistveno loči od homogenih rudnin!

Sklicujoč se na zunanjo obliko živali in rastlin, prav za prav zamenjuješ obliko organizmov z raznimi izločbami ali sploh produkti njih življenskega delovanja, in sklepaš tudi iz tega dejstva, da ni bistvene razlike med organizmi in kristali. Čudno, da nisi prišel tudi do tega zaključka: Bučele gradé satovje, ki sestoji iz več tisoč celic. Te celice pa so votle, pravilne šesterostranične prizme z ravnimi ploskvami. Ker vidimo, da tudi kamena strela kristalizuje časih v šesterostraničnih (heksagonalnih) prizmah, ni torej bistvene razločka med bučelo in kameno strelo!! Kdor zná, pa zná, misli si Haeckel!

Kar si povedal o podobnosti sil, ki delujejo v organičnem in anorganičnem svetu, bíje v obraz vsakemu izkustvu, da skoraj ni vredno odgovarjati takim trditvam. Vendar izpregovorim kasneje tudi o tem, ker se večkrat poudarja!

Hi koncu izražaš »upravičeno« nado, da se s časom posreči kemikom v retortah zvariti živo bitje, kakor se jim je posrečilo sestaviti organične spojine iz mrtvih snovi. Denimo (posito, sed non concessio), da se jim res kdaj posreči, kaj bi bilo s tem dokazanega? Da je samosvoja stvaritev mogoča? Da ni v organizmu prav nič družega nego samo mehanične in kemične sile? Kaj še, ravno obratno! Zdrav razum bi tako-le sklepal: Kemiku se je posrečilo mrtve snovi tako sestaviti, da je nastalo iz njih živo bitje. Kdo pa je bil oni kemik, ki je sestavil prvotna živa bitja, ki jim je dal moč ohraniti se in množiti? Saj vendar vidimo, da se prvine same nikdar ne združijo niti v organično spojino, toliko manj v najpreprostejši organizem! Tudi ta pridobitev bi bila za monizem samo krepka zaušnica!

Kaj pa z umetno sestavljenimi organičnimi spojinami, ki nam baje dajo upanje, da se kdaj posreči plazmogenezá, t. j. postanek organizma iz organičnih snovi? Poglejva! Sladkor, alkohol, toščá, organske kisline, alkaloidi (n. pr. nikotin, kinin) i. t. d. se imenujejo organske spojine, ker jih navadno tvorijo organizmi, v novejši dóbi jih umetno sestavljajo tudi kemiki. Organske spojine imajo z organizmi samo to zvezo, da nastajajo po njih delovanju, od

žive snovi ali protoplazme pa so prav tako različne kakor anorganske, ker niso organizovane, heterogene, ampak vseskozi homogene, mrtve, vedno brez življenja. Organizmi tvorijo organske spojine s pomočjo kemičnih in mehaničnih sil; tudi kemik lahko posnema organizme in uravnava različne sile tako, da se tvorijo iz iste snovi iste spojine, kakor je tvori organizem. Izdelke organizmov lahko človek prenareja, ker lahko razpolaga z istimi pripomočki, kakor organizmi, a izdelovalca samega, preproste stanice, mišičjega ali živčnega vlakenca, toliko manj pa tega ali onega organizma, človek ne bode mogel nikdar ponarediti in sestaviti, ker med izdelkom in izdelovalcem je očitno velikanska razlika.¹⁾

Kakšna razlika? Kakor uravnava in vodi kemik delovanje mehaničnih in kemičnih sil, da se tvori spojina, istotako mora biti tudi v živalskem ali rastlinskem telesu nekaj, kar isto dela, kar kemik, tedaj nekaj več, kakor gole mehanične in kemične sile. Popolnoma nemogoče je torej, da bi položil kemik v organsko spojino ono nevidno moč, ki vodi in uravnava mehanično in kemično delovanje sestavin, da bi sestavil organizem. Črevljarski vajenec toliko časa opazuje mojstra, dokler se ne nauči sam napraviti črevlja, kakoršnega dela mojster. Ali je upravičen upati, da bo morda kdaj sam ali kdo drugi tako napredoval v črevljarsstvu, da bode izdeloval iz usnja in žebļjev poleg črevļjev tudi črevļjarske mojstre? Človek zná ponarejati mleko, ki se ne razlikuje mnogo od navadnega mleka. Toda zdravemu človeku še ni prišlo na um, da bi si morda poskusil iz nežive tvarine sestaviti tak organizem, ki bi sam po sebi proizvajal mleko.

Toliko na Tvoje neutemeljene trditve! Zdaj si pa oglejva vprašanje o samosvoji stvoritvi v pravi luči, luči vede in zdrave logike!

Samosvoja stvoritev, postanek živega bitja iz nežive tvarine, je naravosloven in logičen nezmisel, nemogočnost, ker je razlika med najnižjim organizmom in najpopolnejšo rudnino bistvena, neprestopna. Primerimo nepristransko obe vrsti teles!²⁾ Mrtva snov ne menjava sestavin, če jih izpremeni,

¹⁾ E. F. v. Gorup-Besanez, Lehrbuch der physiologischen Chemie, III. Auflage. Braunschweig 1874, str. 4: »Seit es gelungen, den Harnstoff künstlich darzustellen, haben wir viele andere, im Thierkörper vorkommenden organischen Verbindungen künstlich dargestellt, so Glycerin, Leucin und Taurin; auf synthetischem Wege die Fette und andere Stoffe mehr. Noch zahlreicher sind die Beispiele im Pflanzenreiche vorkommender und künstlich darstellbarer Verbindungen.... Aber es würde den in den Stand der Sache Uneingeweihten irreführen heissen, wollten wir verschweigen, dass es der Chemie noch keineswegs gelungen ist, eine Klasse organischer Verbindungen, die wir organoplastische oder histogene nennen wollen, wirklich organisirter oder der Organisirung fähiger Stoffe künstlich zu erzeugen. Kein einziger dieser Stoffe ist noch in unseren Laboratorien künstlich dargestellt: weder Albumin noch Faserstoff, weder Casein noch Kleber, weder Stärkemehl noch Cellulose. Auch berechtigen uns keine aus der bisherigen Entwicklung der Chemie geschöpften Gründe zu der Hoffnung, dass es uns gelingen werde, eine Pflanzenzelle, eine Muskelfaser, einen Nerv, mit einem Worte wirklich Organisirtes auf chemischem Wege künstlich darzustellen.

²⁾ Prim. Pesch. Die grossen Welträthsel. II. zv., str. 150 et sequ. in Constantin Kasert, Antworten der Natur, dritte umgearbeitete Auflage, Graz 1896, str. 80 et sequ.

izpremeni se tudi snov v drugo snov, mrtva snov je torej v tem oziru neizpremenljiva. Živo bitje pa neprestano menjava svoje sestavine in le dokler se vrši to menjavanje snovi, živi organizem kot tak, sicer takoj pogine in razpade v mrtvo snov. Rudnina ostane vedno ista rudnina, naj se oblika še tako predrugači, le da snov ostane neizpremenjena; pri organizmih, tudi najnižjih, pa ostaja oblika neizpremenjena, snov pa se neprenehoma izmenjava. Ali ni ta razlika bistvena?

Mrtva snov nima sama iz sebe nikakoršne dejavnosti, sama na sebi je mrtva in je le v toliko dejavna, v kolikor vzprejema dejavnost od drugih bitij (*actio transiens*). Popolnoma obratno svojstvo imajo živa bitja, ki imajo dejavnost sama iz sebe (*actio immanens*). Razlika je očitna.

Mrtva snov teži po miru; za obstanek ne potrebuje ničesar; čim manj je podvržena različnim vplivom, tem lažje se ohrani. Živo bitje pa se neprenehoma izpreminja; brez zunanjih vplivov se organizem ne more vzdržati. Rastlina potrebuje moče, zraka, ogljikove kisline, soli, svetlobe, toplote, sicer pogine; istotako je z najmanjšo živaljo.

Mrtvo snov lahko razdeliš mehanično, v kolikor delov in delcev hočeš, značaj iste snovi ostane; vsak delec je v vseh bistvenih svojstvih popolnoma enak celemu kosu, ker je snov vseskoz enakolična ali homogena. Razdeli organizem v njega dele, ki so raznolične ali heterogene sestavine in — organizma ni več.

Primerjajva rast kristalov in rast organizmov! Pravijo, da tudi kristali »rastejo« in tvorijo točno določene oblike. Kristali rastejo po apoziciji ali prileganju, t. j. najmanjši delci ali molekuli se prilegajo drug na drugega, kocka na kocko, oktaeder na oktaeder i. t. d. Sila, ki provzroča to prileganje, je njim svojska privlačnost. Da se pa tvorijo v vsakem slučaju ne poljubne, ampak za dotično rudnino značilne oblike, izvira najbrže iz tega, ker imajo najmanjši delci odločujočo obliko na sebi. Z močnimi povečali se prav lahko opazuje rast kristalov, zlasti če se hitro vrši. Vse drugače se nam kaže rast organskih bitij. Organizmi rastejo, ne s prileganjem novih delcev na prejšnje, ampak s tem, da vzprejemajo hrano va-se (*intussusceptio*) in jo sebi primerno prelikujejo, t. j. po delovanju celega organizma vlegajo se vsprejeti delci med stare in mešajo ž njimi ter tako tvorijo vedno nove delce, toda ne poljubno, ampak kakor je celemu organizmu prikladno. Skratka: pri rudninah določajo delci celoto, pri organizmih pa celota delce in njih opravilo. Ako vsadim vrbovo mladiko narobe v zemljo, se tvorijo tam, kjer so bile poprej korenike, veje in poganjajo listje in cvetje, veje v zemlji pa poganjajo mesto popja koreninice. Vsaka stanica ima torej zmožnost opravljati vsako opravilo, vendar navadno opravlja po legi in potrebi določeno opravilo, ki je za celoto potrebno in koristno; drugo opravilo imajo stanice v korenincah, drugo v deblu, drugo v listih, drugo v cvetu. Ravno tako je pri živalih. Ako prerežeš glisto v sredi, se napravi takoj na vsakem prerezu belkast izrastek, ki se na sprednjem delu prerezane živali razvije v rep, dasi nima prva polovica nobene repne stanice, zadnja pa nič glave sestavljajočih delov. Istotako se martinčku lahko večkrat odtrga rep ali noga, vselej mu zrastejo ti deli na

novo. Vsak organizem uravnava svoje delovanje smotreno, deluje na nekaj smoter, ki ga doseže včasih šele čez nekaj tednov ali mesecev, ko že davno ni več v organizmu delcev, ki so pričeli ono smotreno delovanje. Isti molekul je danes v človeku, jutri v hrošču, čez nekaj časa v ptiču, slednjič morda pomaga sestavljati cvetlično pero. Ali je mogoče misliti, da samo mehanične in kemične sile uravnavajo delovanje posameznih molekulov? Kako naj molekuli sami od sebe počno to ali ono, čim so tu ali tam, ko so stanice v prvem početku vse enake?

Gotovo je prebavljanje, dihanje i. dr. mehaničen in kemičen proces, kakor se vrši tudi zidanje hiše mehanično. Toda ako ne vodi zidanja večš stavbenik, ne nastane iz pripravljenega gradiva hiša, tudi če delujejo vse mehanične in kemične in druge potrebne sile. Ni dosti, da so v organizmu snov in razne sile, ampak treba je neke posebne razvrstitve snovi in sil, ki delujejo enotno, smotreno.

Naj monisti še tako vpijejo neukemu občinstvu, da znajo vse življenske pojave razložiti po golih mehaničnih in kemičnih zakonih, učenjaki-strokovnjaki trde nasprotno, da namreč nikakor ne zadoščajo samo kemične in mehanične sile za umevanje najpriprostejšega življenskega pojava. Bunge, ki slovi za prvega fiziologa našega časa, navaja v svoji knjigi¹⁾ premnogo rezultatov najrazličnejših poskusov, iz katerih sledi, da se dajo življenski pojavi tem manj istovetiti z delovanjem mehaničnih in kemičnih sil, čim temeljitejše in natančnejše jih preiskujemo. Materijalisti so dolgo slepili ljudi n. pr. s trditvijo, da je vzprejemanje hrane v organizem gola endozmoza, t. j. pronicanje tekočin, kakoršno se vrši tudi skozi mrtve kože. Toda temu ni tako. Prebavila so znotraj čez in čez pokrita z epitelom valjastih stanic, ki vzprejemajo hrano, toda ne vsake. Veliko strupov je, ki se v želodečnem soku raztopé, toda te epitelne stanice jih ne propuščajo v organizem. Ako se pa te strupe brizgne v kri, jih posrka črevesni epitel in jih izloči iz organizma. Kako naj se ta pojav razloži po fizikalčnih zakonih, je neumevno. Še veliko večje, nepremagljive težkoče nastopijo, ako bi kdo hotel po fizikalčnih zakonih razložiti delovanje levkocitov ali belih krvnih teles, žlez, mišic, živcev, ali samo krvotok. Po teh opazovanjih pride Bunge do zaključka, da so vsi pojavi v organizmih, ki se dajo fizikalčnim potom razložiti, toliko življenski pojavi, v kolikor je gibanje listja in vejevja na drevesu, ki ga ziblje veter.²⁾

Najbolj jasno pa se nam kaže razlika med rudninami in organizmi v razmnožitvi in ploditvi. Rudnina se sama iz sebe nič ne izpremeni, če je ne izpremené zunanji vzroki, tudi se ne plodi. Ako nastane iz ene, dveh ali več rudnin ena nova rudnina, izgubé prejšnje ravno toliko snovi, kolikor jih ima nova. Organizmi pa imajo bistveno lastnost, da se množé ali plodé.

¹⁾ Bunge, Lehrbuch der physiologischen Chemie, Leipzig, 2. Auflage 1889.

²⁾ Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 237: •Was sich physikalisch erklären lässt, dass sind Vorgänge, bei denen die betreffenden Vorgänge absolut passiv in Mitschwingungen versetzt werden durch die von aussen in sie eindringenden Bewegungsvorgänge. •

Življenje enega organizma se prenaša na drugo, iz drugega na tretje i. t. d. in živo bitje, ki je dalo novemu življenje, ne izgubi nič svojega življenja. Organizmi nastajajo, raste, propadajo in slednjič poginejo v določenem času. Stroji pa, ki naj bodo organizmu slični, res delajo nekaj časa, dokler deluje zunanja sila na-nje, a nikdar ne bomo izumeli stroja, ki bi se sam gonil (perpetuum mobile nasprotuje fizikalnim zakonom!), ki bi se sam popravil, stroja, ki bi sam izdeloval sebi enake strojčke!

Iz navedenih stavkov, ki so jasni in razvidni vsakomur, kdor se je le količkaj ugloobil v opazovanje naravnih pojavov, sledi nujna posledica, da je najvažnejši znak rudnin snov, organizmov pa lik, da je razlika med organizmi in rudninami bistvena.

Kaj pa je prav za prav ona oblika, ki daje snovi življenje? Morda mistična pošast, ki straši po organizmih? Tako nekako nam podtikate nauk o življenskem principu. Pojasniva si ga nekoliko z vegastimi zgledi (omnis analogia claudicat!). Ura se giblje smotreno, dasi je ne goni urar, ampak samo uteži in nihalo, torej čisto mehanična sredstva, vendar ne nastane ura nikdar sama od sebe, ampak treba je urarja, ki umno razvrsti sredstva in dá naravnim silam potrebni pravec. Umetna oblika izpremeni mramor v kip, pri tem pa prav nič ne izpremeni ogljenčevo-kislega vapna, ki tvori mramor. Ako se kip razbije, izgine oblika in ostane mramor. Ravno tako je tudi v organskih bitjih nekaj nevidnega, netelesnega, ki razvršča sestavine v določeno obliko, ki uravnava delovanje mehanskih in kemičnih sil, in jim daje organizmu primerno smer. Kaj je ta »nekaj«, se ne dá povedati, kakor tudi ne vemo, kaj je prav za prav privlačnost. Toliko vendar vemo prav za trdno po zakonu vzročnosti, da je ta »nekaj« živali in rastlin bistveno različen od golih mehanskih in kemičnih sil, ker enak vzrok vendar ne more imeti bistveno različnih učinkov.

Ta »nekaj«, ki je več od navadnih sil, se ne dá utajiti z vsemi publicami, s katerimi mamijo materijalisti nerazsodne ljudi, kakor n. pr.: »Brez snovi ni organizma, brez kemijskega izpreminjevanja ni življenja, torej je organično življenje samo kemijsko izpreminjevanje snovi.« Prav primerno jim odgovarja Dressel: »Brez papirja in črnila se ne pišejo knjige, torej naj gospodje materijalisti pošiljajo samo papir in črnilo v tiskarno!«

Upam, da sem Ti pojasnil bistveno razliko med rudninami in živimi bitji, ki jo vidi vsakdo, kdor si hoté ne zaveže oči!«

»Ne, nisi mi popolnoma pojasnil!« je ugovarjal zdravnik. »Potrjujem, da je ta razlika za zdanjo stopinjo našega znanja zares bistvena in neprestopna. Toda, ali si ne moremo misliti, da bi se mrtve snovi z različnimi silami in svojstvi slučajno vendar le zložile v organizem, ki je, kakor praviš, bitje, sestavljeno iz različnih snovi v primerno obliko, ki v njem delujejo mehanske in kemične sile enotno v isti smeri?«

»Ne, kaj takega si ne moremo misliti«, je odvrnil Božidar. »Najbolj umetna ura se pač ne more primerjati z najenostavnejšim organizmom, preprosto monero. Vendar si ne moremo misliti, da bi ura sama nastala, tudi če nje posamezne dele izpostavimo najrazličnejšim silam, še veliko manj

pa si moremo misliti, da bi organizem kar sam po sebi nastal iz neživih snovi. Nemo dat, quod non habet; če kemične prvine in sploh nežive spojine vsaka zase nimajo nič življenja, kako naj nastane iz še tako zapletene sestave neživih snovi živo bitje, iz samih ničel realno število? Vidimo, da se voz ne vleče sam. Toda morda bi se gibali, če bi jih dva, tri, sto, tisoč, milijon skupaj zvezali? Če se en voz ne vleče sam, morda bi milijon vozov drugi drugega vlekli in tako bi nastalo iz samih negibajočih se delov gibanje?

Vidim, da maješ z glavo. Da, da, kaj takega si ni mogoče niti misliti. Trezno in stvarno razmatranje naravnih dejstev nam potrjuje po izkušnji pridobljeno temeljno resnico: omne vivum e vivo.

S tem dokazom sem Te prepričal, kakor upam, da je samosvoja stvaritev že a priori neverjetna, nemogoča. Ravno tisto nam dokazujejo a posteriori vsi poskusi, ki so jih učenjaki v ta namen napravili.

Francoska akademija znanosti je naročila glasovitemu L. Pasteur-ju, profesorju kemije, naj znanstveno preišče vprašanje o samosvoji stvoritvi. Učenjak je napravil nebroj poskusov; naj omenim samo enega. Zavrel je vodo v posodi, zraku popolnoma nepristopni. V ti vodi ni mogel čez leto dni tudi z najboljšim drobnogledom opaziti nobenega živega bitja, v kapljici navadne vode pa se vidi, kakor znano, nekaj stotin različnih močelk (Infusionsthierchen). Ko je spravil ono posodo v dotiko z zrakom, ki je prihajal po razbeljeni cevi, tudi še ni bilo opaziti življenja v vodi. Istotako je ostala voda brez močelk, če je zamašil cev, ki je propuščala zrak, na več krajih s strelno pavolo. Ko pa je slednjič le za trenutek odprl posodo navadnemu zraku, je v malo urah kar mrgolelo raznovrstnih močelk. S tem in drugimi poskusi je bilo dokazano, da se močelke ne porajajo same od sebe v vodi, ampak še-le tedaj, ako pridejo v dotiko z zrakom, ki v njem plava nebroj življenskih kali.

Profesor Tyndall v Londonu, ki se je tudi mnogo pečal s takimi poskusi, je končno priznal, dasi materijalist, da je dobila teorija o samosvoji stvoritvi smrtni udarec.

J. Reinke, botanik v Göttingen, je prišel po obsežnih študijah o protoplazmi do sledečih rezultatov¹⁾: 1) Vsi organizmi, najnižji in najvišji, oni, ki sestojé iz ene kepice gole protoplazme, kakor tudi človeško truplo, so sestavljeni iz mnogoštevilnih kemičnih spojin, katerih važnejše so za vse živalske in rastlinske skupine enake ali pa se fizijologično zastopajo. Vsled tega so temeljni pojavi menjavanja snovi pri vseh organizmih enaki. 2) Nikakor ne morejo veljati najmanj popolni organizmi (glive sluznice, monere) kot prehodne oblike med živalimi in rastlinami in pa med anorganično neživo tvarjo. Živi organizmi, tudi najbolj preprosti, so temeljno različni od agregatov mrtve substance; najnižje živo bitje je kemično in fizijologično sorodnejše z človeškim telesom nego li z mrtvo beljakovinsto kepico brez strukture.

Te rezultate Reinke-jevih raziskovanj so potrdili vsi učenjaki kot resnične.

¹⁾ J. Reinke, Studien über das Protoplasma, Berlin 1881.

Ker so torej organizmi temeljno, bistveno različni od rudnin, si nikakor ne moremo misliti, da bi se dandanes porajala živa bitja iz nežive snovi; za dandanes vsekako velja pravilo: *omne vivum e vivo*.

Ali morda velja ta princip samo za dandanes, za zadnje postajanje organizmov, in ne tudi za prvi početek organskega življenja? Materijalistični monisti učé tako, a ker nočejo pripoznati resnice, zamotajo se kakor drugod, tako tudi v reševanju tega vprašanja v prekoslovne, nedosledne trditve. Bahajo se, da znajo razlagati življenske pojave samo z dognanimi in natančno določenimi fizikalničnimi in kemičnimi zakoni; česar ne doznajajo neposredno s svojimi čutili, vse proglašajo kot bedaste bajke. V tem slučaju pa sami še mnogo slabše ravnajo. V nasprotju z izkušnjo, na katero se sicer vedno sklicujejo, sanjajo monisti o posebnih telurinih, atmosferskih in astralinih vplivih na mrtvo snov, ki so delali baje v arhozoični dobi prave čudeže in oživotvorili anorganično tvarino. Ne gledé na to, da ni treba v vedi upoštevati sanjarij, lahko vendar opozorimo moniste tudi v tem oziru na dve dejstvi. Prvo namreč nam pravi, da je življenski princip v organizmu bistveno različen od vsake posamezne fizikalčne in kemične sile, pa tudi bistveno različen od njih kakoršne koli sestave, da gole mehanične in kemične sile, naj so še tako umetno sestavljene, ne morejo dati rudninskim snovém življenja. Drugič pa monisti popolnoma pozabljajo, da so se prav žalostno izjalovili vsi poskusi, pri katerih so na mrtvo tvarino delovali najrazličnejši vplivi, kakor najrazličnejše stopinje toplote, svetlobe, magnetizma, elektrike; najrazličnejše zmesi zraka s kisikom, ogljikovo kislino i. t. d.

Naravoslovje kot tako mora priznati, da mu ni mogoče razložiti postanka življenja; vsak odkritosrčen naravoslovec mora gledé na to vprašanje priznati z *Dubois-Reymondom*: *Ignoramus*.

Sploh pa tudi ni naravoslovčeva naloga, da bi preiskoval zadnje vzroke in razloge vsakega pojava, to preiskovanje spada v področje modroslovja, vede vseh ved. To nam pravi, trdno se držeč izvestnih resnic, da velja stavek »*omne vivum e vivo*« tudi za prvi postanek organskega življenja, ker nimamo prav nikakoršnega razloga, da bi tajili veljavnost onega stavka za dobo, v kateri je nastalo življenje na zemlji, pač pa nas umstveni razlogi in pa izkušnja silijo, da priznamo omenjenemu stavku neomejeno veljavnost. Torej je moralo organsko življenje nastati po stvariteljnem činu onega bitja, ki je življenje samo in zbog tega vir vsega življenja. In to netvarinsko, breztelesno bitje je — Bog.

Bog je torej početnik stvarnik vsega organskega življenja.

K. E. v. Baeru, s čegar imenom bi se monizem seveda rad lišpal, se zdi stvarjenje pameten čudež, kakoršnega njegovo umovanje zahteva kot vzrok življenju, čudež, kakoršnemu se njegov um čudé klanja; nasprotno pa se mu zdi samosvoja stvaritev neumen čudež, kateremu se zdrava pamet protivi.¹⁾

¹⁾ K. E. v. Baer, Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften. II. St. Petersburg 1876

S tem naj končam. Pomudila sva se morda nekoliko preveč pri ti točki, a upam, da ne brez koristi. Z dokazovanjem, da je hipoteza o samosvoji stvoritvi v nasprotju z naravoslovnimi dejstvi in razumom, sem hotel Ti ob enem predočiti, da je tudi monizem sam naziranje, ki se nikakor ne ujema z resnico. Ako je treba za postanek življenja nadnaravne moči, ki je različna od snovi in nje sil, potem se razkadi ves monizem v nič, zakaj s tem je izgubil vso podlago.«

Zdravnik se je globoko zamislil, naposled pa je dejal: »Resničnosti Tvojih dokazov, dragi Božidare, res ne morem tajiti. Zdé se mi zelo verjetni. A ker še nisem teh stvari natančno premišljeval, dovoli, da za nekaj časa prenehava s pogovori. V tem času hočem temeljito presoditi to vprašanje, ki se mi je dozdej tako umevno zdelo. Ti si mi marsikaj odkril, česar nisem doslej opazil. Kadar pridem na čisto, bodeva nadaljevala pogovore!«

Oba sta bila vesela, profesor svojega uspeha, zdravnik pa, da je dobil novega gradiva svoji vedoželjnosti.

Četrti pogovor.

Mehanizem in teleologija.

Minilo je nekaj časa.

»No, Vinko, kako sodiš danes o samosvoji stvoritvi?« je vprašal profesor zdravnika, ko sta se zopet sešla na pomenek.

»Mnogo sem se zadnje dni bavil s tem vprašanjem, preudarjal kolikor mogoče objektivno vse razloge za omenjeno podmeno in proti nji, a naposled sem vendar-le prišel do prepričanja, da se podmena o samosvoji stvoritvi res ne dá pametno zagovarjati in vzdržavati. Rad priznavam, da so nekateri darvinisti, zlasti pa Haeckel, predaleč zašli v svoji gorečnosti in navdušenosti, a samo v ti točki; s tem pa nikakor nočem in ne maram reči, da si moramo misliti za začetnika življenja ravno vašega osebnega, krščanskega boga, ono nepojmljivo bitje, bi baje biva nekje v meglenih nebesnih daljah in je bistveno različno od vidnega sveta. Za razumevanje postanka organičnega življenja nam popolnoma zadošča svetovni duh nekaterih modroslovcev, ki so se otresli vseh predsodkov kateregakoli verstva in poslušali samo glas zdravega razuma, oni svetovni duh, ki je bistveno, tesno in neočljivo zvezan z vidnim, materijalnim svetom, oni duh, čegar vidni pojav je ravno svet, ali kakor vi pravite, stvarstvo. Ta duh, ki se javlja v stvari in nje vekovečnih, neizpremenljivih, slepo delujočih silah, je bil vzrok postanku življenja, je bil in je še vzrok nastajanju in izpreminjanju organizmov.«

»Ahà, iz materijalista si se prelevil v panteista!« je dodal smehljuje se profesor. »Srečno si se izognil Karibdi, a že se izpostavljaš nevarnosti, da Te požre Scila. Spoznal si, da se surovi materijalizem nikakor ne dá spraviti v soglasje z izkustvom našega spoznanja, a rajši, nego da bi pripoznal duha, bistveno različnega od stvari, kar je nujna zahteva treznega umo-

vanja, zatekaš se k mamljivo bliščečemu se panteizmu, ki nima niti toliko verjetnosti in videza resničnosti na sebi kakor materijalizem. Čudno, prečudno! Vi, moderni izobraženci se neprenehoma ponašate in nevednemu občinstvu zatrjujete, da sloni vse vaše naziranje na neovrznih dejstvih izkustvenih ved, a pri tem se oklepate največjih brezmiselnosti, kakoršna je ravno panteizem v ti ali oni obliki, samo da ni treba priznati kake resnice, ki količkaj diši po krščanstvu. Od Spinoze, prvega novodobnega panteista do najmodernejšega modroslovca Hartmanna so postavili vsi panteisti za podlago svojih sestavov trditve, ki se naravnost upirajo zdravemu razumu. Ni bolj različnih reči nego sta duh in tvar, in vendar gradé panteisti druge brezmiselnosti na tem protislovju, da sta duh in tvar istovetna ali identična! Da se pa Bog nikakor ne dá in ne more zenačiti z naravo in nje lastnimi silami, bi bil Ti prav lako povzel iz najinega razmatranja o postanku organskega življenja, zakaj ono premišljevanje je prav za prav dokazovanje za bivanje osebnega Boga. Prišla sva namreč do zaključka, da tvar in nje sile nikakor niso mogle biti začetnice življenja, ampak živo bitje, ki je popolnoma netvarinsko, torej duh. Že to dokazovanje je ovrglo vse blodnje materijalizma, pa tudi panteizma, ki uči, da ni bistvene razlike med duhom in tvarjo, med Bogom in svetom, ampak da sta oba nerazdružno zvezana, da drugi drugega nadomeščata. Že oni dokaz torej je naju poučil, da je duh po bistvu različen od stvari, da je tudi Bog, ki je začetnik življenja, bistveno različen od sveta; še bolj natančno pa nama pojasni ta velikanski razloček med stvarnikom in stvarstvom pogovor o smotrenosti v naravi, zlasti v organskih bitjih in pa o postanku vrst v vašem zmislu.«

»Motiš se, Božidar!« je odvrnil zdravnik. »Prav ta pogovor nama pokaže nepotrebnost osebnega boga, nepotrebnost in neznanstvenost govorjenja o kakem smotru v naravi, ker se dajo vsi pojavi razložiti mehanično, brez vsakoršne smotrenosti.«

»To je nemogoče, kakor se prepričava! Ker sva zadela ob ta predmet, predlagam, da ga pričneva takoj rešetati, sicer se utegne pripetiti, da bi ga niti ne obravnavala. Ako začneš takoj z »dokazovanjem«, da se je res vršil razvoj živalstva in rastlinstva v Darwinovem zmislu, se naključí kaj lahko, reciva, da Ti dokažem, da je tak razvoj ne samo nedokazljiv, ampak tudi nemogoč in samo izmišljen, ker stoji očitno v nasprotju z dokazanimi naravoznanskimi dejstvi, reciva torej, da se to pripeti, potem bi bil popolnoma odveč pogovor, kako si vi razlagate izpreminjevanje vrst in kako utemeljujete svojo podmeno. In vendar je ta predmet najbolj zanimiv, ker tiči v njem bistvo darvinizma, ker se v njem kaže nedostatnost in pa puhlost darvinizma in materijalizma v popolni nagoti. Škoda bi bila, ako bi govoreča o darvinizmu ne pogovorila se o njegovem jedru! Zato Te prosim, Vinko, da mi razložiš red v naravi, zlasti v organizmih, in pa da utemeljiš razvijanje organskih bitij iz nižjih v višje, ako se je sploh vršil ta razvoj, kakor ga vi učite.«

»Prav, prav!« je pritrdil Vinko. »Rad pričnem z utemeljevanjem darvinizma, ne iz strahu, da bi morda sploh ne prišla do te točke, ampak

zaradi tega, ker bova potem lažje razumevala tudi dokaze za resničnost Darwinovega nauka.

Ni treba, da bi bil kdo ravno umetnik ali pa naravoslovec, da ga narava napolni z začudenjem in navdušenjem, ampak kdor ima le odprto in trezno motreče oko, mora pripoznati, da biva v veseljstvu red t. j. veličastna enovitost v nebroju najrazličnejših pojavov.«

»Lepa in prava opredelba!« pohvalil ga je Božidar.

Vinko pa je nadaljeval: »Toda še bolj nego tajivec reda v naravi bi se motil oni, ki si misli, da je red brez reditelja (Ordner) nemogoč, da ni mogel red sam po sebi, brez smotra postati. Kdor tako presoja naravo, stoji na omejenem, antropomorfičnem stališču, ker po sebi, po svojih odnošajih do dejanj meri ves svet. Kar je svojemu namenu ali smotru primerno, ni nujno treba, da bi nastalo iz teženja po tem smotru, ampak nastalo je lahko slučajno. Ne slučajno, ta izraz je slab; vse, kar je, torej tudi red, je nastal nujno, vsled delovanja neizpremenljivih naravnih sil. To trditev, da je nastal red po mehaničnih zakonih, podprem lahko z dokazi, a ker ne govoriva o redu ne v nebesnih telesih, ne v mrtvi naravi na zemlji, razložim Ti mehanične vzroke postanku reda, ki vlada v organičnih bitjih s tem, da utemeljim darvinizem.«

»Dovoli, da prekinem Tvoj govor!« je posegel profesor vmes. »Tvoje dokazovanje bo najbrže dolgo, zato se mi zdi zaradi važnosti predmeta potrebno, da nekatere stvari že poprej malo premisliva in preudariva.«

»Svobodno!«

»Kot darvinist priznavaš red v naravi, red v pravem pomenu besede, a odločno tajiš, da je ta red nastal po delovanju kake urejajoče sile in praviš, da se je celo stvarstvo uredilo ne iz teženja po smotru, ampak kar tako samo o sebi, ker drugače ni moglo biti, ker ne bi moglo obstati, ko bi ne bilo smotreno urejeno, ker mora vse poginiti in izginiti, kar ni svojim razmeram primerno in prikladno.«

»Da, to trdim!« je poudarjal zdravnik.

»Predno jo mahneva po analitični poti, oglejva si sintetično, a priori, to vprašanje, biva li kako teženje po smotru v naravi, je-li mogoče razložiti si red v naravi brez urejajoče sile ali ne.¹⁾

Vsak učinek mora imeti primeren vzrok, torej mora imeti vsak pojav v vsakem oziru določen razlog. To je resnica, ki je nujna zahteva zdravega razuma, resnica, na kateri sloni vsa veda. Ni torej učinka brez vzroka!

Če pa proizvaja večja skupina delujočih vzrokov učinek posebnega pomena; če pri tem izmed neskončnega števila vseh možnih načinov razvijanja in nastajanja stanovitno izbira ravno oni način, ki dovaja do rezultata; če ostaja to razvijanje dalje časa neizpremenjeno navzlic vsem mogočim izpremembam in oviram; če se slučajno nastali zadržki prilično odstranjujejo; če se oddaljena, razvijanju ugodna sredstva uporabljajo; če se vse, kar na-

¹⁾ T. Pesch. Die grossen Welträthsel, II. Auflage, I. Band, Freiburg 1892, str. 315 et sequ.

sprotuje dosegi rezultata, tako prenareja, da pospešuje dosego rezultata; če se vse odstranja, kar bi škodovalo dosegi rezultata, in vse varuje in neguje, kar je koristno; če se pri tem ne upošteva samo nujna potrebnost, ampak tudi simetrija, trpežnost in lepota; če se med razvijanjem tudi to pojavlja, kar ima še-le kasneje, v poznejšem stanju kaj pomena; če se proizvajajo tudi priprave in razmere, ki razvijanju služijo, imeti mora vse to svoj razlog le v tem, da so mehanično, nujno delujoče sile uravnane na kaj bodočega, t. j. da težé po nekakem smotru. V golem, mehaničnem delovanju slepo učinkujočih sil pač ni najti razloga, zakaj se vzdržuje izmed mnogo enako mogočih načinov stanovitno ravno oni, ki dovaja navzlic vsem oviram in težkočam do oblike, ki je še-le v prihodnosti prikladna in primerna. Ali se ne bo zgodilo ono, kar je za trenotek najlažje in najbolj enostavno, če delujejo samo mehanične sile?

Wo rohe Kräfte sinnlos walten,
Da kann sich kein Gebild gestalten.

Mogoče je, da se med neštevilnimi slučajji pripeti po golem naključju kaj prikladnega in primernega. Toda tak slučaj nosi na sebi znak izjeme, nikdar pravila. Ako slišimo, da je ubožec v najhujši stiski našel zaklad, ali da je krovec pal s strehe na mehko blazino, nas ti dogodki presenetijo, ker vsak pameten človek ve, da se kaj prikladnega in primernega brez teženja po njem navadno ne more in ne sme pričakovati.

Računarji so dokazali, da je treba že pri zelo malem številu elementov neizmerne števila kombinacij, da se mehanično doseže zaželeni rezultat.¹⁾

Zdaj pa se domisliva onega čudovitega zloga, ki se tudi v najnižjih organizmih ponavlja z zakonito pravilnostjo, zloga, kateremu tudi največji moderni učenjak ni prišel do dna; premisliva neizmerno število vseh mogočih kombinacij, ki bi bile nujno potrebne zaradi velikanskega števila atomov, združenih v različne, najpriprostejšo stanico tvoreče spojine, in reči moramo, da je postanek reda v naravi, postanek organskega življenja, postanek različnih vrst — v vašem zmislu — čisto

¹⁾ Prof. L. Seidel podaja ta-le primer: V žepu je 64 kamenčkov, po osem jih je enako barvanih. Zaželeni rezultat bodi, da se potegne osem kamenčkov te ali one, toda iste barve po vrsti, drugega za drugim. Vpraša se, kolika je verjetnost, da se mehanično doseže ta rezultat. Seidel je izračunal, da bi se moralo napraviti 312.290 septilijonov poskusov, predno bi bilo verjetno, da se rezultat posreči. Da pa si predočimo to število, mislimo si 1000 milijonov ljudi, katerih vsak brez prenehanja napravi vsako sekundo en poskus. Vsi skupaj bi napravili tekom enega leta 31.557 bilijonov poskusov. Da bi se pa napravilo onih 312.290 septilijonov poskusov, treba bi bilo našim ljudem, katerih bi moralo biti 1000 milijonov, šteti približno 10 kvintilijonov let. Tudi to število je še nekam čudno, treba je je vsaj v nekoliko predočiti. Naša zemlja obsega nekaj čez en kvintilijon kubičnih milimetrov. Ko bi torej 1000 milijonov ljudi delalo poskuse, vsak enega v sekundi brez prestanka, in ko bi naši zemlji vsako leto le en kubični milimeter odvzeli (v 1000 milijon letih en kubični meter), bi morali našo zemljo več ko devetkrat celo odnesti, predno bi bilo verjetno, da se bi potegnili iz žepa kar mehanično osem kamenčkov ene in iste barve po vrsti drugega za drugim.

mehaničnim potom, brez teženja po smotru, matematično, torej znanstveno nemogoč.«

»Da, matematično nemogoč, toda nikakor ne absolutno!« je ugovarjal zdravnik. »Kaj bi se res ne moglo pripetiti, da se prvine že po kratkem poskušanju strnejo v prikladno skupino? Ali se ne more naključiti, da nastane brez teženja po smotru vendar smotreno? Kdo bi si upal kaj takega tajiti?«

»Žalostno znamenje za naziranje, ako mora računati s činitelji, ki niso absolutno nemogoči!« odgovoril je profesor. »Zaradi važnosti predmeta Ti navedem še en zgled, na katerem ti pokažem vrednost vaših činiteljev.

Dr. Gutberlet tako le dokazuje: Verjetnost, da se kaj pripeti, je tem manjša, čim več slučajev je mogočih in čim manj jih je ugodnih. Matematična verjetnost se dá izraziti z ulomkom, čegar števec kaže število ugodnih, imenovalce pa število možnih slučajev. Ako je toliko ugodnih slučajev, kolikor jih je sploh mogočih (števec je enak imenovalcu), potem preide verjetnost v gotovost. Ako je pa v števcu končno število, v imenovalcu pa neskončno, t. j. večje, nego se dá sploh izraziti, potem je vrednost takega ulomka enaka ničli ($\frac{a}{\infty} = 0$), v tem slučaju ni nikake verjetnosti. Če se n. pr. vrže 1001 krogla, od katerih je ena črna, 1000 pa belih, kar tako v pričakovanju, da se razvrsté simetrično tako, da bo črna krogla v sredi, na vsako stran pa 500 belih, potem bi bilo število vseh mogočih razvrstitev po matematičnih permutacijskih zakonih $= 1 \times 2 \times 3 \times \dots \times 999 \times 1000 \times 1001$. Ugodnih bi bilo toliko slučajev, kolikorkrat more 1000 belih krogel zameniti svoja mesta, torej $= 1 \times 2 \times 3 \times \dots \times 999 \times 1000$. Verjetnost torej, da se krogle tako razvrsté, kakor je zahtevano, bi bila:

$$V = \frac{1 \times 2 \times 3 \times \dots \times 999 \times 1000}{1 \times 2 \times 3 \times \dots \times 999 \times 1000 \times 1001} = \frac{1}{1001}$$

Ako bi se pa zahtevalo, naj se poljubno vržene krogle razvrsté v ravni črti, potem bi bila verjetnost, da se to res zgodi, enaka ničli, ker je število vseh mogočih lež posameznih krogel druge proti drugi neskončno ($\frac{a}{\infty} = 0$). Verjetnost bi bila v dvojnem oziru nična, ako bi se zahtevalo, da se poljubno vržene krogle ne razvrsté samo v ravni črti, ampak da je tudi vsaka krogla od krogle enako oddaljena, ker je število vseh mogočih razdalj krogel od krogel neskončno. In verjetnost bi bila še v več ozirih nična, ako bi se zahtevalo, naj mehanično, samo ob sebi nastane količkaj bolj zamotana, a pravilna in urejena podoba iz krogel.

Ako ni že prav nikake verjetnosti, da mehanično nastane taka, prime-roma zelo enostavna podoba, kako naj si mislimo, da je nastal veličastni red i v posameznih organizmih; v njih celokupnosti, da je nastala čudovita sestava vsakega organizma, kakršne tudi največji učenjak ne more izboljšati, katere tudi najboljši in najspretnější opazovalec ni natančno in do dna proučil, kako naj si torej mislimo, da je vse to nastalo slučajno, brez teženja po smotru, le zaradi tega, ker narava proizvaja toliko vsemožnih različkov, od katerih pa se samo oni ohranjajo, ki so svojim razmeram najbolj prilagojeni?

Red v naravi ni nastal sam po sebi, smotrena urejenost ni produkt izpremenljivosti in prilagodljivosti, ampak izvira iz teženja po smotru. To teženje po smotru se nam posebno lepo in jasno kaže v organizmih, katerih delovanje je očitno že poprej določeno in za bodočnost uravnano. Oglejva si to dejstvo na dveh zgledih. Šipkovo (*rosa canina*) zrnce ne ve nič o miših, nič o tičih. Ko se prične rasti, nastavi si takoj na deblu močne in ostre trne, ki ji še le kasneje koristijo. Trnje namreč zabranja mišim pristop do šipovk ali šipečjih jagod (*Hagebutte*), katerih zrnca bi miši razgrizle in vrsta bi bila tako oškodovana. Šipovke imajo rdečo kožo, katera privabi mnogo ptičev, ki jagode hlastajo, a zrna ostajajo v ptičjih prebavilih neizpremenjena in se po tičih trosijo na vse kraje, kar je brez dvoma velike koristi za ohranitev in pomnožitev šipkove vrste. Že v zrnecu torej leže one moči, ki delujejo tako, kakor je rastlini kasneje koristno, ne isti hip, kar bi se pa brez dvoma zgodilo, da ni teženja po smotru. Metuljeva samica znese jajčeca prav pogosto na taka mesta, kjer ni takrat še prav nič hrane, dasi ne more sama vedeti, da bo tamkaj dovolj hrane, ko izlezejo gosenice iz jajčec. V jajčecu razvija žival organe, ki nimajo zanjo v takratnem stanju nikakoršnega pomena, kakor močne čeljusti, velik želodec, noge in predila; kot gosenica si nakopiči veliko zalogo hranila, ki ga rabi kasneje kot buba; buba pa si napravi dolge noge, velika krila in dolgo sesalo za metulja. Takih in enakih zgledov bi lahko naštevali na tisoče in tisoče! Sploh je vse delovanje organizmov uravnano v prvi vrsti na bodoče potrebe, vse se ozira na to, kar še-le pride. Ker bodoči uspeh uravnava delovanje, ker je smoter pravi vzrok in vodilo delovanja, zato se zove smoter tudi smotreni vzrok (*causa finalis*), da se loči od drugih vzrokov.«

»Čudno zveni to, kaj ne?« se je posmehoval zdravnik. »Smoter, ki naj se ga še-le čez kaj časa doseže, naj že poprej določuje smer in način delovanja? Smoter pač ni nikakoršna sila! Česar še ni, to vendar ne more že delovati! Ali naj se vse to vrši na oni način, ki ga je pokazal slavni Pavliha, ko je, utapljuč se, samega sebe prijel in iz vode potegnil?«

»Res, na prvi pogled se zdi najino premišljevanje čudno, a bilo je pravilno!« je pojašnjeval Božidar dalje. »Smoter res ni nikakoršna fizična sila, ker smoter je misel, ideja, ki mora imeti sile na razpolago in ki mora način njih delovanja določevati in voditi, sicer se smoter ne doseže, sicer ostane smoter v razumu. Vsakdanja skušnja nam spričuje to dejstvo. Z vsakim dejanjem hočemo kaj doseči, in tisto, kar hočemo doseči, imenujemo namen ali smoter. Predno začnemo delovati, si naredimo namen, t. j. z razumom preudarimo to, kar hočemo doseči z delovanjem; in ako je naša volja dovolj trdna in potrebne moči zadostne, dosežemo svoj namen, svoj smoter. Smoter torej ne more biti bitje samo za se, ampak ker je ideja, biva in more bivati samo v razumu, v spoznavajočem bitju. Smoter pa, v duhu spočet, je mogočna duševna sila, ki uporablja za svoje uresničenje druge, tudi fizične sile.

Predno napravim zaključek, ozriva se malo nazaj in ponoviva glavne točke najinega premišljevanja. Red biva, a ta red, ki ga opazujemo v naravi povsod, ni mogel nastati sam po sebi, ta red brez reditelja je nemogoč. Ta

red, ki se javlja z zakonito natančnostjo v vsakem organizmu, pa tudi v njih celokupnem delovanju, je učinek teženja po tem smotru. Smoter pa je zamisel, spočeta in zasnovana v duhu razumnega bitja. In kakšno pa je ono bitje?

Brezdvomno je moralo biti neskončno modro ono bitje, ki je zasnovalo idejo v tolikem nebroju tako smotreno urejenih organizmov, ki si je napravilo zamisel in osnovo o veličastnem redu v najmanjši stvarici in vesoljstvu! Vsekako je moral biti oni razum neskončno popolnejši od človeškega, zakaj čim bolj napredujemo v vedi, čim bolj se uglabljamo v proučevanje prirode, tem manjši se zdimo sami sebi, tem bolj nas obhaja neko utaplajoče in uničujoče čuvstvo ničnosti, ako se drznemo primerjati z onim bitjem, ki je ustvarilo nedoumna čuda smotrenosti. Tisto bitje pa ni bilo samo neskončno modro, ampak tudi mogočno, sicer ne bi bilo moglo napraviti reda, ne bi bilo moglo uvesti enotnosti v tako bujno raznolikost. Da se pa kak smoter doseže, ni dovolj, da se napravi namen, načrt, ni dovolj, da so potrebni pripomočki na razpolago, ampak treba je tudi volje; in ono bitje gotovo ni napravilo sveta in vsega, kar je na njem, prisiljeno, ampak s svojo svobodno voljo.

Evo Ti torej vse in še več svojstev, nego jih je treba za dokaz, da je stvarnik osebno, samostojno bitje, da nikakor ni mogoče istovetiti Boga s svetom, ampak da sta si Bog in svet v razmerju stvarnika in stvari, torej bistveno različna, ker Bog je sam iz sebe, svet pa od Boga. Že poprej sva rekla, da je začetnik življenja netvarinski, torej duh; zdaj sva spoznala, da je ta začetnik tudi neskončno moder, da ima neskončno popoln um, ki se pač ne more istovetiti s fizičnimi silami vidnega sveta. Ta duh je pa tudi vseмогоčen, ima svobodno voljo, torej je prav tak in je naš edino pravi, krščanski Bog!«

Zdravnik pa je majal z glavo in dejal: »Vse lepo, kar si mi a priori dokazoval, toda

Grau, theurer Freund, ist alle Theorie,
Und grün des Lebens goldner Baum.

Kaj hočeš z zaprašenimi srednjeveškimi dokazi, ako Te življenje, izkušnja drugače uči! Hotel si mi dokazati, da je red v organičnem svetu brez umnega reditelja nemogoč, izvajal si smotreno urejenost, ki jo vidimo povsod v naravi, iz nekakega teženja po smotru, izvirajočega iz vašega Boga. Toda vse Tvoje in Tvojih somišljenikov govoričenje je mahanje po vetru! Z dejstvi, ki jih lahko sami opazujemo dan za dnevom, Ti razložim in dokažem, da je in kako je mehničnim potom nastal red, da je smotrenost le nujna posledica v naravi delujočih fizičnih sil.«

»Le počasi, Vinko!« je svaril profesor prijatelja. »Trdno sem prepričan, da prideva tudi po induktivni poti do rezultata, ki sva ga posnela iz sintetičnega dokazovanja. Več novejših naravoslovcev, kateri imena slujó po celem izobraženem svetu (Baer, Bunge, Naegeli, A. Braun, Askenasy, R. Hertwig i. dr.), so le prirodoslovna dejstva prisilila priznati, da biva v organizmih neko teženje po smotru, ki je neodvisno od zunanjih življenskih razmer. Že v

prejšnjem (tretjem) pogovoru sem poudarjal, sklicuje se na najnovejše rezultate fizijologije, da ni moči niti najpreprostejšega življenskega pojava razložiti z golimi kemičnimi in fizikalničnimi silami! Sicer pa le govori, prazne slame ne bova mlatila. Na svetu je vse tako lepo urejeno, da ima vsaka, tudi najslabša stvar svojo dobro stran. To velja tudi za darvinizem, ki ima poleg vseh slabosti in napak to dobroto, da je, hoteč Boga odstraniti iz narave, nabral nebroj dokazov za njega bivanje, za bivanje reditelja, ki je tako smotreno uredil vesmir. Torej le začni, Vinko!«

»Govori, kar hočeš, samo glej, da se obdržiš tekom pogovora na površju!« je žugal zdravnik. Nekaj časa je premišljeval, brskal po svojem zapiskniku, potem pa tako-le govoril:

»Dejstvo, da se dadó živali in rastline izboljšati, da se dadó živalske in rastlinske pasme v primeroma zelo kratkem času izpremeniti, to dejstvo je bilo znano od pamtiveka. Plinij pripoveduje¹⁾, da so Rimljani plačevali neizmerne vsote za dobre golobje pasme. Znano je, da je imel krompir v Evropo prinešen drobne in grenke gomolje. Ker so pa v obče vsi, tudi najpreprostejši kmetje izbirali za seme najdebelejše in najslajše gomolje, se je oddaljila naša krompirjeva pasma kar se tiče debelosti in kakovosti toliko od prvotne, da ji je mogoče komaj še primerjati. Leta 1596. so prinesli hijacint na Angleško. Od te pasme so jih imeli leta 1597. že štiri nove, leta 1629. osem, leta 1864. pa čez 700. Odkar se pa praktično in sistematično uporablja to dejstvo v vrtnarstvu, sadjarstvu, vinarstvu, poljedelstvu in v raznih strokah živinoreje, je naraslo število najmnogovrstnejših različkov živali in rastlin skoro do neskončnosti, kar je samo jasen in ogromen dokaz, da živalske in rastlinske vrste niso utrjeni, neizpremenljivi, mrtvi stvori, ampak izpremenljive oblike, polne življenja, ki neprenehoma težé po napredovanju. in izpopolnjevanju. Moderni živinorejci, vrtnarji, poljedelci i. dr. govoré o živalskih in rastlinskih vrstah kot o nekaki izpremenljivi, plastični tvari, ki ji je mogoče vtisniti različne, poljubne podobe. Deniva, da ima vrtnar rdeče cvetoč rožnik. V kratkem si lahko iz njega vzgoji rožnik, ki bo imel popolnoma bele cvete; ali pa iz rožnika, ki cveté spomladi, dobi prav lahko take, ki bodo cveli samo jeseni. Iz enega para golobov, ki sta iste pasme, vzgoji si veščak več popolnoma različnih golobjih pasem.

Kako se sploh vrši to izpreminjevanje domačih živali in pitomih rastlin, si pojasniva z zgledom, ki je vsakomur vsaj razumljiv, ako ne znan. Reciva, da si hoče kdo iz navadnih golobov pasmo goloba gušavca. Kakor so si otroci istih roditeljev v obče zelo podobni, a vendar ima vsak nekaj značilnih, posebnih svojstev na sebi, ki ga ločijo od drugih, istotako so si golobje iz enega gnezda skoraj enaki, a nikakor ne povsem. Bistro oko izkušenega strokovnjaka brž opazi malenkostne in neznatne razlike med mladiči enega golobjega para, opazi med drugim tudi, da nimajo vsi enako velike guše. Ker si namerava vzgojiti gušavce, si zbere za pleme samca in samico,

¹⁾ Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 54.

ki imata izmed vseh mladičev največjo gušo, in jih skrbno loči od drugih golobov, da se ž njimi ne križajo, ker sicer se male razlike takoj poizgubé. Mladiči tega para imajo splošno večjo gušo nego mladiči drugih parov. Ta pridobljeni znak se dá kopičiti s tem, da se za plemo izbirajo neprestano golobje in golobice z največjo gušo. Na ta način je mogoče navadno pasmo domačih golobov izpremeniti v pasmo, ki se odlikuje po velikosti svoje guše od drugih pasem. S to izpremembo pa so se izvršile nujno same ob sebi še druge. Zakon 'soodnosnosti organov' (Correlation der Organe) nam pravi, da so si vsi organi enega in istega organizma v tesni in bistveni zvezi med seboj; če se izpremeni en organ, se predrugači nujno i drugi. Tako n. pr. je znano, da so bele mačke z višnjenimi očmi navadno gluhe, da imajo živali z dolgimi nogami tudi podaljšano glavo i. t. d.¹⁾ Po istem zakonu so dobili golobje gušavci poleg velike guše tudi stegnjeno truplo, daljše peruti in noge.

Kakor se dá vzgojiti ta pasma, ravno tako se dadó umetno prirediti druge pasme domačega goloba, ravno tako je s pasmami drugih živali in pitomih rastlin. Omeniti mi je še važnost križanja. Ako hoče živinorejec, vrtnar ali kdo drugi doseči novo pasmo, ki bi združevala vrline dveh pasem v sebi, križa toliko časa obe pasmi, dokler se mu namen ne posreči. Navadno se misli, da stojé produkti križanja dveh pasem v sredi med obema, kar se res včasih pripeti, toda v resnici je mogoče le po dolgotrajnem križanju doseči oblike, ki združujejo lastnosti obeh pasem v isti meri.

Neovržno dejstvo torej je, da se dadó živali in rastline izpreminjati, da se dadó iz skoro popolnoma enakih rastlin in živali, izvirajočih od istih roditeljev, polagoma vzgojiti pasme, ki se izdatno razlikujejo med seboj in od roditeljev. To izpreminjevanje se ne vrši skokoma in naglo, ampak polagoma se kopičijo neznatne izpremembe iste vrste druga na drugo, še-le tekom časa se pojavijo znatne, očitne razlike med potomci istih roditeljev. Činitelji, ki povzročajo nastajanje novih pasem, razberó se kaj lahko iz navedenih zgledov in so v prvi vrsti ti-le :

1.) Izpremenljivost, t. j. zmožnost, po kateri si pridobi zarod istih roditeljev nove znake, ki ga ločijo od roditeljev, kateri pa ločijo tudi poedince istega zaroda drugega od drugega. Piščeta iz enega gnezda se Ti zde na prvi pogled enaka, a dekla, ki jim nasiplje dan za dnevom hrane, pozna vsako pišče posebej. Pastir pozna vsako ovco svoje morda večstoglave črede po nje posebnih znakih, ko bi jih kdo drugi razločeval le po barvi in velikosti.

Prav pogosto se pripeti, da se pojavijo različki brez vidnih vzrokov. Večkrat požene rastlina mladiko, ki se loči od drugih mladik, tako n. pr. se kar nenadoma prikažejo na navadnem rožniku rože mahovnice.²⁾ Dular³⁾ pripoveduje, da je nekje na Češkem rogata krava storila tudi tako tele, kateremu nista nikdar zrasla rogova. Navadno pa vemo vzroke in poznamo za-

¹⁾ Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 36.

²⁾ Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 35.

³⁾ Umna živinoreja, II. knjiga, str. 15.

kone, po katerih se pojavljajo različki. Raba ali neraba organov igra zelo važno vlogo v izpremenljivosti. Ona žival, katera mora več tekati, letati, plezati ali plavati nego druge, se kmalu prične razlikovati po razvitosti in krepkosti svojih udov od drugih živali, ki manj rabijo svoje ude. Ravno tako dobé živali močnejše zobovje, krepkejši glas, bistrejša čutila, čim bolj rabijo dotične organe. Drevo rastoče na vetrenem kraju, ima krepkejše veje nego ono v zatišju, ker pogosto gibanje in zibanje vejevja ojači drevesu mehanični zistem, t. j. oni del rastlinskega organizma, ki daje rastlinam trdnost (kakor živalim ogrodje). Nič manjšega pomena za izpremenljivost ni izprememba življenskih razmer in okolnosti. Obilica ali nedostajanje hrane gotovo ni brez vpliva na organizme, kar je samo po sebi jasno. Ako presadiš rastlino, ki je rasla na suhem in solnčnem prostoru, v senčnat in mokrotan kraj, kmalu opaziš na rastlini velike izpremembe. Našim domačim živalim, v mrzlejšje kraje prenešenim, se dlaka zgostí, v gorkejših pa zredči. Prilagodljivost torej je zelo važen vzrok izpremenljivosti. Omenil sem že tudi zakon soodnosnosti organov, po katerem se izpreminjajo organi, ako se je le eden izpremenil. O teh naštetih vzrokih izpremenljivosti vemo, da so mehanične narave, z isto gotovostjo trdimo isto tudi o drugih, nepoznanih. Večja ali manjša raba je brez dvoma mehaničen činitelj, istotako izpremenjene življenske razmere in okolnosti, zakaj prilagodljivost je samo nekakaj lastnost žive, organične tvarine, da primerno reaguje na zunanje vtiske. Izpremenljivost torej je v celoti popolnoma mehaničen činitelj.

2.) **Podedljivost ali dedičnost**, t. j. lastnost organizmov, po kateri se prenašajo na novo pridobljeni znaki (s podedovanimi vred) na mlajši zarod. Dokazov za istinito bivanje tega činitelja ni treba, ker vsakdo pozna iz svoje izkušnje neštevilno zgledov, ki pričajo, da se dadó na novo pridobljeni znaki prenesti na potomce. Poznam šepastega moža. Izmed treh njegovih otrok sta dva šepasta na isti nogi kakor oče. Ona krava brez rog, o kateri sem poprej govoril, je imela več telet, katerim izvečine niso zrasli rogovi. Podedljivost, ki je bila do nedavno nepremagljiva trdnjava teleoloških modrijanov, je Darwin kaj preprosto mehanično razložil s pangenozo t. j. teorijo, po kateri se vse organizmове stanice ne samo po delitvi množé in za razna opravila diferencirajo¹⁾ ampak tudi izločajo neznansko majhna zrnca ali atome, ki se po telesu pretakajo. Te kaličice (gemmae) se zbirajo v spolovnih žlezah in tvorijo spolovne prvine, katere se potem razvijajo v nove organizme. Na ta način se kaj lahko umejo vsi pojavi podedovanja znakov, ki so jih imeli roditelji ali njih predniki, lahko se umejo vsi pojavi atavizma, s to mehanično razlago je pa tudi za vselej izpodbita trditev teleologov, ki pripisujejo pojave podedljivosti nekim bajnim močem.

3.) Tretji činitelj pa, ki prouzroča nastajanje novih pasem in različkov, ni mehaničen. Darwin ga je nazval **umetni plemenski izbor**, ker človek umetno t. j. s svojim umom izbira pripravne organizme za pleme ter s tem daje mehanskim činiteljem smer, katero sam hoče. Brez tega činitelja ne bi

¹⁾ Več o tem kasneje, ko se bo govorilo o spočetkoslovju ali embrijologiji.

imeli mehanski, ki igrajo sicer veliko ulogo, skoro nikakoršnega učinka. Izpremenljivost bi ne bila nikdar tolika, ako bi človek umetno, na primeren način ne izpreminjal živalim in rastlinam življenskih pogojev, ako ne bi z vajo in rabo množil vsečnih svojstev na organizmih. Vse malenkostne razlike, ki se tekom časa s primernim parjenjem vsled podedljivosti nakopičijo do neverjetnih različkov, bi se takoj poizgubile, ako bi človek skrbno ne izbiral za pleme organizmov s takimi znaki, ki so mu všečni, ki jih hoče vsled tega prenesti na njih potomce. Umetni plemenski izbor je torej najvažnejši, odločujoči činitelj v izpreminjevanju domačih živali in pitomih rastlin.

Ti trije činitelji provzročajo v umetni reji izpreminjevanje organizmov. Tudi v naravi opažamo nekaj sličnega, skoraj enakega, tudi v svobodni prirodi, kamor ne sega človekov vpliv, se vrši izpreminjevanje živali in rastlin. Jasno je in samo ob sebi umevno, da sta temu izpreminjevanju vzrok izpremenljivost in podedljivost, zakaj prav nikakoršnega razloga nimamo, da bi nepitomim organizmom odrekli te dve lastnosti, ki pospešujeta nastajanje novih pasem, novih različkov pri pitomih organizmih. Ta dva mehanska činitelja delujeta tudi v naravi, nju delovanje pa ne vodi teleologičen moment, kakor pri umetni reji, ampak popolnoma mehaničen činitelj, ki se zove naravni plemenski izbor. Kaj je ta činitelj in kako se javlja, pojasni nama naslednje premišljevanje:

Število kali, ki jih zaraja vsak organizem, je izredno, neverjetno veliko. Ako bi se razvilo vsako seme ali vsaka kal v daraslo rastlino, ako bi se izvalila vsa jajčeka, kar jih znesó živali, z eno besedo, ako bi se vsaka življenska kal popolnoma razvila in čakala normalen konec, bi v nekaj letih zmanjkalo prostora na zemlji za ogromno namnoživše se število organizmov. Linné je izračunil, da bi se dobilo tekom dvajsetih let milijon rastlin od ene same enoletne, ki bi imela samo dve semeni. Tako nerodovitnih rastlin, kakor bi bila ta, v obče ni! Znano je, da se slon množi počasneje nego drugi sesavci. Toda ako bi vsak slon doživel povprečno 100 let (kar je zelo malo) in ako bi imel vsak samo šest mladičev v vsem življenju, naraslo bi njih število v 750 letih tako, da bi bilo samo za slone premalo prostora na zemlji, zakaj od enega slona bi jih bilo v tem času devetnajst milijonov!

Da se pa ohrani ravnotežje v prirodi, je nujno potrebno, da se zatre in pogubi velika množina rastlinskega semena, neoplojenih in oplojenih jajčec, pa tudi neodraslih in odraslih organizmov. Brezdvomno se vrši ta uničevalni proces včasih po golem naključju. Navadno pa se ohranjajo one živali in rastline, ki so na to ali ono stran bolj zavarovane proti vsakojakim življenskimi neugodnostim. Izmed mnogoštevilnih pasem ali različkov ene vrste se ohranjajo najbolj krepke in utrjene, ali sploh one pasme, ki se v tem ali onem oziru odlikujejo od drugih pasem, nasprotno pa izginjajo one pasme, ki ne morejo s sposobnejšimi tekmovati, ki se ne morejo v boju za obstoj, v boju za bitje, vzdržati.

Reklo »boj za obstanek« je bolj prispodoba. Le redkokdaj pride v prirodi do pravega, hotnega, zavestnega bojevanja, navadno pa se vrši neko nezavestno, a tem usodepolnejše tekmovanje. Pogled v vsakdanje življenje,

v človeške razmere modernega veka, predočuje nam jasno oni srditi in brezobzirni boj za obstanek, ki divja po vsem organskem svetu. Mi sami smo priča ljutih narodnih bojev, na svoje oči opazujemo, kako ginejo mali narodi vsled premoči večjih, kako propadajo manjše in slabotnejše države in se vtapljajo v večih in mogočnejših. Socijalno gibanje, ki pretresa zlasti kulturne narode, ni prav za prav nič drugega, ko obupen boj za obstanek, ki ga bojuje brezpravni proletarijat zoper kapitalizem. To so zgledi zavestnega boja za obstoj, koliko bi se jih dalo naštetih še-le za nezavestni boj! Mož, dobrega srca, ki želi vsemu svetu le dobro, izume kak nov stroj. Nehoté je uničil s svojo iznajdbo ekzistenco tisočerih, morda vsega stanu, a sam si je opomogel. Kdor si je z izredno nadarjenostjo in vztrajno pridnostjo priboril višje mesto v človeški družbi, je oškodoval, naj si je še tako človekoljuben, svoje vrstnike, ker je temu ali onemu omejil življenske pogoje. Včasih se pa sploh ne more govoriti o nikakem bojevanju, kakor n. pr. za časa nevarnih epidemij. Nekateri ljudje se ubranijo smrti, ker so že po svoji krepkejši konstituciji zavarovani proti nalezbi; ako se pa vendar boleznii nalezajo, jo veliko lažje prenesó nego neutrjeni slabotneži. Iz povedanega sledi, da bi bilo ponekod, za nekatere slučaje boljše rabiti Spencerjev izraz »prežitje najspodobnejšega« nego Darwinov »boj za obstanek«.

Da pa res biva v prirodi boj za obstanek v najrazličnejših inačicah, nam spričujejo neštivilna dejstva. Kakor so Indijci skoro do malega zatrli slabejše Dravidee, kakor propadajo in ginejo Indijanci, odkar so prišli v dotiko z Evropejci, istotako se vrši v živalstvu in rastlinstvu. V začetku prejšnjega stoletja je došla v Evropo siva podgana (*mus decumanus*) in je našo, domačo podgano (*mus rattus*) popolnoma zatrla; v večjih krajih vsaj je domača podgana izginila, na kmetih životari še sem ter tja v zelo skrčenem številu. V pokrajinah okolu reke La Plata so se nekatere evropske vrste osata (*carduus*) tako bujno razmnožile, da so zadušile skoro vse domače rastlinje.

Največjega pomena pa je ta vseobči boj za obstanek, ki vlada med podjedinci istega stanu v človeštvu, iste vrste v živalstvu in rastlinstvu. Krojaču se ni treba bati, da bi ga čevljar s svojo konkurenco oškodoval ali celo uničil, bati se mu je svojih tovarišev krojačev, zakaj samo ti mu s tekmovanjem jemlje naročnike in ž njimi zaslužek. Istotako je v prirodi. Denimo, da je kje število volkov silno naraslo. Nujna posledica te pomnožitve je, da prične nedostajati hrane, kar je vzrok srditemu tekmovanju, ki se pojavi med volkovi samimi. Samo ob sebi je umevno, da mora poginiti tem več volkov, čim manj hrane je; ohranijo se samo tisti, ki prekašajo svoje druge po hitrosti, zvitosti in moči.

Navidezno se ta boj za obstanek ne sklada povsem z urejenostjo v prirodi, ki sem jo poprej poudarjal, in ne malo površnih opazovalcev je smatralo boj za obstanek kot dokaz, da stvarstvo ni smotreno urejeno. Toda v istini je ravno ta boj za obstanek edino pravi vzrok redu v prirodi. Ako se pojavi kaka izprememba, ki organizmu koristi in mu vsled tega polajšuje boj za obstanek, se ohrani tak organizem veliko lažje,

nego oni, ki je brez take koristne izpremembe. Od rodu do rodu se koristne izpremembe kopičijo, škodljive, nesmotrene pa tekom časa izginejo, ker se organizmi brez koristnih izprememb ali celo s škodljivimi izpremembami nikakor ne morejo vzdržati v boju za obstoj, ki vihra in divja z vso silo po vsem organičnem svetu, kateremu se ne more izogniti nobeno živo bitje.

Seveda, na prvi pogled se zdi človeku popolnoma nemogoče, da bi mehaničen činitelj, kakoršen je boj za obstanek, mogel ustvariti prava čudesa popolnosti in smotrenosti; toda pomisliti je treba, da je deloval ta činitelj milijone in milijone let, da je negoval boj za obstanek koristne, razmeram primerne, smotrene izpremembe ne na enem, ampak na neizmernem številu organizmov. Kdor le površno pozna čudovito sestavo očesa, bi se mu zdelo na prvi hip nemogoče, da je oko produkt mehaničnih sil, ako ne bi upošteval, da so mehanični činitelji delovali nepojmljivo vrsto let, da je nebroj organizmov poginilo, predno se je oko tako smotreno razvilo. Jourdain¹⁾ je preiskoval očesa vseh žvotinj in dognal, da so najnižji organi, ki se morejo imenovati oko, le pege pigmentnih stanic brez živca. S tem organom živali komaj čutijo razloček med svetlobo in temo. Višja stopinja popolnosti so ona očesa, ki imajo od pigmentnih stanic okrožen živec, ki je pokrit s prozorno kožo. Zvezdarji pa že imajo med živcem in izbočeno prozorno kožo neko popolnoma prozorno, zdrizasto maso, katera zbira svetlobne žarke. Ako se je živec postavil v pravo razdaljo od površine ali ako se je prozorna kožica primerno izbočila, kar se je nujno moralo zgoditi po dolgotrajnem poskušanju, je nastalo oko, ki je dajalo slike zunajnosti. Po tej velevažni pridobitvi izvršile so se tudi druge izpremembe, ki pa niso bistvene. Leča s svojimi mišicami je nastala iz prozorne kože ter se od nje ločila in nazaj pomeknila; zenica je itak postranskega pomena, istotako trepalnice in mišice, ki obračajo oko.

Kakor sem Ti razložil postanek toli čudovito sestavljenega organa, kakor je oko, z delovanjem boja za obstanek, toliko lažje bi Ti še druge organe, ki smotreno sestavljajo živalska ali rastlinska telesa; razložil bi Ti lahko tudi smotreno soodnosno razmerje organizmov med seboj, a ker je samo ob sebi umevno, da je boj za obstanek vsako organizmu ugodno in razmeram prikladno izpreminjevanje pospeševal, uničeval pa sproti neugodno in škodljivo izpreminjevanje ter tako provzročil postanek smotrene urejenosti, zato torej, ker je postanek reda iz delovanja boja za obstoj itak razviden, hitim k drugi, važnejši točki.

Boj za obstanek ni samo vzrok smotreni urejenosti, ampak tudi postanku novih vrst. Kakor nastajajo v umetni reji pod človekovim vplivom v zelo kratkem času nove pasme, ravno tako, samo v veliko večji meri in uspešneje deluje narava z bojem za obstoj. Vsaka izprememba, ki organizmu koristi v boju za obstanek, se mnogo lažje ohrani in obdrži nego ona, ki organizmu škodi, ker se organizem s koristnimi in ugodnimi izpremembami uspešneje bori za svoj obstanek z neštevilnimi tekmovalci. Koristna

¹⁾ Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 239.

izprememba se pa tudi mnogo lažje prenese na potomstvo, ker ima nositelj koristne izpremembe mnogo več upanja, da dobi kaj zaroda, nego oni, ki nima take ali slične koristne izpremembe. Tekom rodov se koristna izprememba čedalje bolj kopiči in večja, iz male neznatne, izpremenljive, nastane tekem časa velika, znatna in utrjena; organizem dobi nov znak, ki ga loči od organizmov, ki izvirajo od istih roditeljev, in tako se pojavi nova pasma, in ako se to razvijanje vrši še dalje, pojavi se polagoma nova vrsta. Darwin je izračunal, da je treba 14 tisoč rodov ali generacij, predno se razvije nova vrsta.

Le s pomočjo boja za obstoj se dá razložiti postanek nekaterih vrst, se dadó razložiti tudi drugi pojavi, ki so sicer neumljivi. Na otokih, kjer večkrat razsajajo hudi viharji, so skoro vse žuželke brez kril, ker krilate žuželke bi veter lahko zagnal v morje. Na Kerguelih je celo nekaj metuljev, muh in mnogo hroščev brez kril.

Najbolj zanimivi slučajji pa, ki govoré v prilog naravnega plemenskega izbora, so simpatična barvenost, »mimikry« in spolni dimorfizem.

1. Simpatična barvenost se zove oni neredki pojav, da so se živali gledé boje prilagodile boji svoje okolice. Lahko je umeti, da istobarvenost z okolico koristi vsaki živali, ali naj sama preganja in lovi druge živali ali naj ima sama mnogo sovražnikov, katerim se treba skrivati. Boj za obstanek je brez dvoma oni činitelj, ki je to velevažno izpremembo pospeševal in jo do take popolnosti vzgojil. Planinski zajec je bel kakor sneg, lev je zamazano rmen kakor puščava, nekateri morski klobuki (*medusae*) so prozorni kakor čista voda. Papige, ki imajo močan kljun in ostre kremplje, so svetlih in pisanih boj, one pa, ki se ne morejo braniti, so zelene kakor listje ali pa rjave kakor tla. Vsakdo pozna zeleno kobilico (*locusta viridissima*), ki se odlikuje po nežnosti svojega telesa od drugih kobilic in je radi tega ptičem jako priljubljena jed. A da se jih ubrani, ima ta kobilica tako zeleno barvo kakor trava, v kateri živi.

2. Istega principa je »mimikry«, le da se posnemanje ne omeji samo na bojo, ampak tudi na obliko sploh. Živali posnemajo navadno rastlinske dele, liste in stebila. Znan je živi list (*phyllium sicifolium*), ki se ga med listjem komaj opazi, ako miruje. Nekateri »listnati« metulji (*Blattschmetterlinge*, *kallima paralecta*, *siderone strigosus*) imajo po vrhu živo pisana krila. Ker hitro letajo, ni se jim bati preganjalcev, ako se pa hočejo odpočiti ali hrane nasrkati, obvarujejo se sovražnikov s tem, da sedejo na vejice določenih rastlin in krila zgoraj strnejo tako, da se vidi samo temna dolenja stran kril, ki je listom dotične rastline podobna i v boji i v obliki, včasih celo v neryaturi ali žilju. Naš navadni molj (*tortrix ocellaria*) je zelo podoben kupčku ptičjega blata. Včasih se pa žuželke celo med seboj posnemajo. Pleme metuljev, ki se zove *heliconius*, je popolnoma varno pred ptiči zavoljo svoje zoprno dišeče tekočine. Med roje tega metulja se mešajo drugi metulji, pieridi, ki nimajo one tekočine, pa jih vendar ptiči ne zasledujejo, ker so v letanju, v obliki kril tako podobni *helikonijem*, da jih niti strokovnjak ne loči z lahka. Na otoku Borneo živi neka črna osa (*mygnumia*

aviculus), katere krila imajo na robu belo liso. Njo posnema nek hrošč (*coloborhombus fasciatipennis*), kateri edini izmed vseh hroščev ima letalna krila neprenehoma razprostrta in na njih robu belo liso; pokrovke pa so mu nerazvite.

3. Kot tehten dokaz za mnogostransko delovanje naravnega plemenskega izbora treba mi še omeniti spolni dimorfizem, spolno raznolikost, t. j. med samcem in samico ene vrste, ki sta se razvila iz enakoličnih hermafroditov, se pojavijo v obliki nekatere nasprotne razlike. Te razlike, ki se ne nanašajo samo na spolovila, ampak tvorijo raznovrstne drugotne spolne znake, te razlike torej je najlažje razložiti z bojem za obstanek. Organizmi moškega spola so v obče aktivnejši, zato so pa samci bolj razviti nego samice. Pri nekaterih žuželkah so samo samci krilati, samice pa ne. Pri parazitih ali zajedavcih dosega spolni dimorfizem vrhunec. Samica nekaterih rakov zajedavcev (*Siphonostomata*) je izgubila čutila in gibala, da, celo členovitost, s katero se odlikujejo svobodno živeči raki in je narasla v veliko kepo, ki se izdatno razlikuje od razvitega, toda majčknega samca-pritlikavca.

„Natura non agit more pauperum, natura agit ad opulentiam“ so rekali stari opazovalci prirode. Njih besede poudarjajo ob vsaki priliki „pobožni“ prirodoslovci, kadar mahajo po darvinizmu. Postanek koristnih izprememb — tako modrujejo — se že dá za silo razložiti s pomočjo naravnega plemenskega izbora, toda nikakor ne onih izprememb, ki nimajo praktičnega pomena, ampak služijo ozganizmom le v okras. Darwin je tudi za ta slučaj skrbel in razložil tudi postanek okraskov, ki so pa pojavi spolnega dimorfizma, z mehničnim činiteljem, ki je naravnemu plemenskemu izboru soroden, in ga je vsled tega imenoval spolni plemenski izbor.

Ta se najbolj kaže pri ptičih in parkljarjih. Samec skuša samico sebi pridobiti s tem, da v boju premaga svoje tekmece ali da jo očara s svojimi prednostimi. Le poglej domačega petelina, kako se repenči in jezi, kako srdito se bojuje z drugim petelinom, ki se je hotel vtihotapiti med njegove kokoši! Kako ljuto se bijejo jeleni s svojim rogovjem, kako biki! Mnogi ptiči se skušajo prikupiti svojim samicam s posebno krasoto svojega perja (rajčica, pav, fazan, lirepavec i. t. d.), pevci z milim in mamljivim petjem, drugi ptiči, zlasti nekatere kure, z nekakim koketnim plesom. Ker se pa ti olepševalni znaki nahajajo samo pri samcih, le v nezatni meri tudi pri samicah, moramo si njih postanek tako tolmačiti, da so si samci te znake pridobili in pomnožili v medsebojnem tekmovanju za samice. Samci, ki niso imeli toliko prikupljivih znakov, kakor drugi, se niso mogli pariti, ker so jim lepši, slajše pojoči in spretnje plešoči drugi prevzeli vse samice. Pri ptičih je deloval tudi boj za obstanek v polni meri, sicer ne bi bilo prišlo do take razlike v perju, kakoršna vlada n. pr. med samcem in samico pri rajčici. Samica mora itak imeti preprostejšo perje, da je sovražniki tako zlehka ne opazijo, ko vali jajca ali pita mladiče.

Upam, da sem Ti, naštevajoč gola dejstva za vsako trditev, nedvoumno dokazal, da biva borba za obstoj in da je ta borba provzročila postanek novih vrst. Pripomniti še moram, da zahteva boj za obstanek razhoden (*divergenten*)

razvoj organizmov. Brez dvoma je pri isti vrsti lahko več različnih variacij ob enem nositeljem v korist, ti organizmi se poprimejo te, oni one izpremembe, ki jim pač boljše služi, in jo v svoji smeri dalje razvijajo in izpopolnjujejo. One srednje oblike pa, ki se niso ne na to, ne na ono stran razvile, ki si niso pridobile nobene koristne izpremembe, morajo prej ali slej poginiti v boju z ugodnejše razvitimi oblikami. ‚Vae victis‘ se glasi neizprosna sodba prirode. Kdor ne napreduje, zaostane, in kmalu ga zmane železni zakon prirode. Dokazov za razhoden razvoj mi prav za prav ni treba navajati, ker je že a priori razviden, vendar Te spomnim onih dveh različno razvitih skupin papig: kateri sem omenil govoreč o simpatični barvenosti, opozorim Te tudi na dejstvo, da sta nastala v severoameriškem govorju Catskill dva različka vrste »volk«, prvi je sloke in gibčne postave, podoben hrtu, in lovi jelene, drugi je pa zajetnejši in krajših nog, ki napada ovčje črede.¹⁾

Ker sem že v drugem pogovoru načrtal v glavnih potezah, kako se je približno vršil razvoj živalstva, ni mi treba tega še enkrat na dolgo in široko razkladati. Ako vemo, kako nastajajo iz ene vrste druge, nove, in ako poznamo činitelje, ki provzročajo nastajanje novih vrst, predočimo si to dolgotrajno razvijanje brez posebnih težav. Izpremenljivost, podedljivost in naravni plemenski izbor so oni mehanski činitelji, ki so provzročili red v prirodi in pa razvoj nepopolnih, preprostih, nižjih organizmov v višje, sestavljene in popolnejše.

Naj končam! Rad bi zaključil svoje dokazovanje z Darwinovimi besedami, s katerimi je ženjalni opazovalec završil svoje epohalno delo »Postanek vrst«, ker ž njimi kratko in jedrnato ponavlja bistvene resnice svojega nauka. Toda žal, v njih tiči nedoslednost, ki so mu jo najbolj vneti privrženci očitali po vsi pravici. Veleum, s katerim se dá primerjati samo veliki Newton, govori z vso spoštljivostjo o stvarniku, dasi mu je sam prestol izpodnesel, ker nam je mehanično razložil postanek vseh rastlin in živali in njih smotreno urejenost ter si s tem pridobil nevenljivih zaslug za osvoboditev človeškega duha iz jarma, ki so mu ga naložili spretni teleologi.²⁾

Zdravnik je utihnil in zvedavo zrl v prijatelja, češ tako razviden dokaz ga je vendar prepričal. Ta pa se je smehljal in vprašal nekoliko zbadljivo: »Je-li to vse, kar se dá navesti v prilog Darwinovi teoriji?«

»Ali ti morda ni dovolj? Moje dokazovanje je bilo jasno, in vsakdo bi je umel, kdor še ni do vrha poln predsodkov proti darvinizmu. Sicer pa le pridi z ugovori, pripravljen sem pobiti vsakega!«

»Glej, da ostaneš mož-beseda!« je dejal Božidar. »Ti in vsi darvinisti imate med drugim tudi to slabo navado, da vedno preveč obljublimate. Obljubil si mi, da razložiš postanek reda in razvoj vseh organizmov po mehaničnih

¹⁾ Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 129.

²⁾ Čudno! Darwin govori v vseh svojih, tudi poznejših delih o stvarniku kot o osebnem bitju, dasi je bil sam ateist, kakor nam pripoveduje dr. Edw. Aveling (Die Darwin-sche Theorie, II, vermehrte Aufl. Stuttgart 1894 str. 35 in nasl.) Aveling in dr. L. Büchner sta nekoč obiskala Darwina, ki je sam sprožil pogovor o veri in dejal, da misli v verskih rečeh tako, kakor ateista Aveling in Büchner, samo beseda agnostik mu boljše prija nego ateist. Med drugim jima je Darwin tudi rekel, da se je še-le s štiridesetim letom odpovedal veri.

zakonih, toda zelo slabo se Ti je sponeslo. Vendar se lahko tolažiš s tem, da bi sploh noben darvinist ne mogel izpolniti svoje obljube, ker je — neizpolnjiva, kakor Ti takoj pokažem.

Izpreminljivost, podedljivost in naravni plemenski izbor tvorijo ono nerazdružljivo trojico, one tri z milijoni in milijoni let zvezane stebre, na katerih sloni mamljivo bleščeča zgradba Darwinove teorije. Če se mi posreči dokazati, da le eden izmed teh činiteljev ni mehaničen, da pretiravate delovanje samo enega teh činiteljev, je izpodbita podlaga darwinizma, in vsa zračna zgradba se mora zrušiti v nič praznih sanjarij, ker samo dva činitelja brez tretjega ne moreta opraviti ničesar, k večjemu opravljata brezuspešno Sisifovo delo. A dokažem Ti — kakor upam — da so vsi trije stebri trhli, dokažem Ti, da se Darwinova teorija nikakor ne more naslanjati na dejstva, ampak da so ji dejstva nasprotna.

Zdaj pa k stvari! Prva, največja in usodepolna zmota darvinistov je trditev, da more narava sama istotako izpreminjati organizme, kakor jih izpreminja v umetni reji človek. Že a priori je neverjetno, da bi moglo imeti delovanje slepo delujočega činitelja, kakoršen je naravni plemenski izbor, isti učinek, kakoršnega dosega smotreno, namenoma in premišljeno delujoči človekov um. A posteriori kaže se nam ta neverjetnost, da, nemožnost še v večji meri.

Deniva (*posito, sed non concessio*), da imata izpremenljivost in podedljivost ono dejavnost, katero jima vi pripisujete. Oglejva si najprej vaš najvažnejši činitelj, boj za obstanek. Vi trdite, da narava sama v borbi za obstoj izbira in neguje malenkostne, neznatne, organizmu koristne izpremembe ter da jih tekom tisoč in milijon let nakopiči do znatnih in važnih razlik. Toda pomisliti je treba, da take prvotne malenkostne in neznatne izpremembe ne morejo biti organizmom v korist ter da se morajo vsled tega takoj poizgubiti. Kakšnega pomena naj bo $\frac{1}{13000}$ roga, peruti, plavuti organizmu v boju za obstanek? Kakšne koristi naj ima organizem v boju za obstanek od peruti, s katero še ne more letati? Predno more ptič uporabljati perutnice za letanje, morajo že imeti precejšno velikost, primerno urejene mišice, prikladno gibajoče se kosti in potrebno živčevje. Predno se pa vse to harmonično uravna, predno se doseže nujno potrebna soodnosnost imenovanih delov ptičje peruti, ne more še imeti boj za obstanek uravnalnega vpliva. Ko bi pa imel naravni plemenski izbor sploh kaj uspeha, bi se ta uničeval z učinki neomejenega parjenja razlikujočih se pasem ali povrst. Deniva, naj se parkljarju slučajno razvije komaj viden rožiček ($\frac{1}{13000}$ bodočega rogu). Ali se bo morda vsled te koristne izpremembe lažje vzdržal v boju za obstanek? Da bi se taka izprememba vsaj par rodov ohranila, moral bi si parkljar z $\frac{1}{13000}$ roga poiskati za parjenje družice z ravno tako izpremembo, sicer izgine taka izprememba brez sledu, kar nam spričujejo neštevilna opazovana dejstva. Henle pravi, da je treba najprej dokazati, da je mala, neznatna izprememba takoj v svojem prvem začetku organizmu koristna. Krnjav začetek uda, v notra-

njosti organizma tičoč, je za organizem brez praktičnega pomena. Da bi se pa mogel tak začetek, katerega se živali niti ne zavedajo, po Darwinovem načelu popenjaje se od stopinje do stopinje razviti do popolnosti, bi se morali pariti samci in samice, ki imajo oni krnjavi početek, aliz ukusa, ali pa slutijo, kaka lepa bodočnost čaka njih krnjavi izrastek. In vsi ti neverjetni čudeži naj se zistematično ponavljajo pod vplivom slepo delujočega, mehničnega činitelja, ki mu pravite boj za obstanek?

Vaša lahkovernost je vsega občudovanja vredna, pa tudi vaše otročje dokazovanje! Darwin si n. pr. tako-le tolmači postanek brzonogih volkov. Brzonog volk lažje ujame srno ali jelena nego počasen volk. Torej — sklepa Darwin — je verjetnejše, da bo počasnejši volk poginil, hitrejši pa se ohranil in to lastnost prenesel na svoj zarod. Kdo drugi bi pa tako-le sklepal: Ker hodi počasnejši volk večkrat na lov in mora tudi večkrat iti, da si uto-laži glad, in ker telesne vaje telo krepé, bo kmalu počasnejši volk dohitel in prekosal hitrejšega.

Da, v narodi biva nekak boj, a ta boj ima popolnoma drugi učinek, drugačen pomen, kakor si ga vi želite. V tem boju pride toliko drugih momentov v poštev, da izgine pomen neznatnega pričetka boljše organizacije. Kadar se število preveč namnoživših se istovrstnih poedink zmanjša, je to zmanjšanje odvisno od drugih razmer, ki se kaj malo strinjajo z individualnimi svojstvi organizmov. Boj za obstanek k večjemu varuje vrste, da ne propadejo ali degenerirajo, kar vidiva na zadnjem zgledu, a nikdar ne more boj za obstanek kopiciti malenkostnih izprememb. Hotel si s človeškimi razmerami pojašnjevati učinke boja za obstanek. S tem si napravil dve veliki napaki, ker v človeškem življenju igrajo glavno ulogo vse druge sile, mehnične so bolj postranskega pomena, torej nikakor ne smemo smotreno in slepo delujočih činiteljev metati v isti koš. Poleg tega nam pa ravno človeško življenje dosti jasno kaže, kako neresničen je vaš nauk. Tudi zgodovina nam priča, da je propalo mnogo narodov, ne zato, ker so bili od drugih slabejši, ampak iz popolnoma drugih vzrokov. Toda čemu iskati zgledov v človeškem življenju, ko jih imamo v narodi dovolj! Darwin*) pripoveduje, da so čmrlji neobhodno potrebni za oplojenje naše domače detelje (*trifolium pratense*). Čim več čmrljev je, tem več semena zarodi detelja. Število čmrljev je pa odvisno od števila poljskih miši, ki uničujejo čmrljevo satovje in ž njim zalego. Število miši je pa spet odvisno od števila maček. Vsled tega je v bližini vasi in selišč največ čmrljevih gnezd, pa tudi največ detelje. Deniva, da se število miši pomnoži. Kaj je posledica tega? V bližini človekovih selišč bi imele mačke dan na dan pojedino, v prosti narodi bi se gostile kanje (*buteo vulgaris*), število miši bi se pač zmanjšalo, a kdo bi se drznil trditi, da so se ohranile najboljše miši? Deniva, da miši ne bi imele pregnjavcev. Kaj potem? Število čmrljev bi se skrčilo, a malo težko bi bilo trditi, da se je ohranilo najboljše pleme čmrljev.

*) Die Entstehung der Arten, str. 109.

Slučaj je, kakor vidiš, vaš glavni činitelj, s slučajem neprenehoma računate, dasi ga navidezno zametate, ker se tak činitelj kot vzrok smotrenosti in razvoju upira zdravemu umu. Kako naj si razlagamo postanek netopirjev? Slučajno so se napravili nekaterim žuškojedim sesavcem za $\frac{1}{14000}$ daljši prsti, slučajno jim je med prsti zrasla letalna mrenica, slučajno so se parili poedinci s to nekoristno izpremembo, slučajno so se kdaj spustili v zrak, videč, da ne morejo več na zemlji tekmovati z rovko in drugimi sorodniki, s kratka, ta slučaj se je ponavljal redno celih 14.000 rodov in končni rezultat vseh slučajev je vrli netopir, kateremu se niti ne sanja, kako se je po golih mehaničnih zakonih povspel do take popolnosti!

Toda, nisem Ti še osvetlil boja za obstanek v njega popolni nedostatkosti in puhlosti. Boj za obstanek ali prežitje najspodobnejšega naj je oni čudotvorec, ki provzroča postopni razvoj nižjih organizmov v višje, nepopolnih v popolnejše s tem, da izbira za pleme organizme s koristnimi, in vsled tega naprednimi znaki. Po vašem pristranskem mnenju torej se višje razvita žival lažje ohrani v borbi za obstoj nego nižje razvita, ker je baje ravnotežje v višjih organizmih vsled osredotočitve življenskih sil stalnejše (stabilnejše) nego v nižjih organizmih. A te vaše trditve naravnost v obraz bijejo vsakemu izkustvu, ker je ravno obratno resnično. Res je, da je življenje višjih organizmov bolj osredotočeno nego življenje nižjih, a ravno vsled tega je ravnotežje padljivejše (labilnejše) nego v nižjih bitjih, ako sploh smemo rabiti fizikalne termine za fiziološke pojave. Neovržno dejstvo je, da se nižji organizmi lažje ohranjajo v boju za obstanek nego višji, istotako je res, da nižji trdoživi organizmi veliko lažje prenašajo najrazličnejše nezgode nego rahli višji organizmi. Pražival se ohrani živo, tudi če ne dobi več let prav nič hrane, prenese brez škode toplino nad 100° in pod -20° ; če se jo razreže, zraste iz vsakega kosca nova žival. Primerjaj s to trdoživostjo rahločutnost višjih organizmov! In kaj sledi iz tega? Ker se nižji organizmi mnogo lažje ohranijo v boju za obstanek nego višji, bi se morali višji organizmi, ako res velja vaš činitelj, boj za obstanek, v polni meri, nazaj razvijati v nižje, **torej ravno narobe, kakor pa trdite vi!** Ker se pa rudnine še mnogo lažje ohranjajo nego najnižji organizmi, ker za svoj obstanek ne potrebujejo prav ničesar, moral bi se, če je Darwinov nauk resničen, ves organični svet izpremeniti v mrtvo, anorganično tvar, ki ima najbolj stalno ravnotežje!! Darwinu se je najbrže tudi ta misel vsiljevala, ko je zapisal: »Und man könnte fragen: welchen Vorteil — soweit wir das zu beurteilen vermögen — hätte von einer hohen Organisation ein Infusorientier, ein Eingeweidewurm oder selbst ein Regenwurm? Haben sie keinen Vorteil davon, so werden sie von der natürlichen Zuchtwahl gar nicht oder nur ein wenig verbessert werden und für unbestimmbare Zeiten in ihrem gegenwärtigen niedrigen Zustand verbleiben.«¹⁾ Kaj se to pravi po domače? Darwin je nehoté pripoznal, da je naravni plemenski izbor, bistvena točka njegove teorije, ničeven činitelj! Kaj hočeš več?

¹⁾ Die Entstehung der Arten, str. 171.

Vendar, to še ni vse. Oglejva si naravni plemenski izbor še od druge strani! Deniva, da je naravni plemenski izbor res tako deloval, kakor vi bajate. Prva nujna posledica vašega nauka bi bila, da bi imeli zdaj samo najvišje organizme, ker v boju za obstanek bi morali višji in popolnejši izpodriniti in zatreti vse nižje organizme. Odkod to, da sploh še bivajo nižji organizmi?»

»Ravno to vprašanje kaže, da sploh ne razumeš darvinizma!« je posegel zdravnik Vinko vmes vzradoščen, češ, morda me ta bilka reši.« »Že v svojem dokazovanju sem omenil, da se vsak organizem toliko časa razvija, dokler se popolnoma ne prilagodi svojim življskim okolnostim. Ako so te okolnosti preproste, zaostane tudi organizem na nizki stopinji razvoja. V drugih slučajih se morda niso nikdar pojavile koristne izpremembe, ki bi mogle biti predmet naravnega plemenskega izbora, pri nekaterih organizmih je bil dozdej čas še prekratek, da bi se mogle izpremembe do višje stopinje popolnosti nakopičiti, nekateri organizmi, zlasti zajedavci ali paraziti, so se nazaj razvili, ker zanje nima višja organizacija nikakoršnega pomena i. t. d. Iz vsega tega lahko razvidiš, da so mehanski činitelji vzrok bivanju nižjih organizmov!«

»Čim manj govorite, tem boljše za vašo teorijo, zakaj čim bolj dokazujete, tem očitnejša postaja vaša revščina!« se je norčeval Božidar. »S svojim ugovarjanjem si samo podkrepil mojo trditev, da je naravni plemenski izbor jako muhast činitelj, ki včasih deluje, včasih pa ne, kakor se mu ravno ljubi. Tu imaš zgled za vaše, obče veljavne, vekovečne, neizprememljive zakone! A nikakor mi nisi pojasnil vprašanja, zakaj niso nižji organizmi poginili, ker niso tako usposobljeni za boj, [ki ga morajo biti s sposobnejšimi višjimi organizmi. Poglej si življenje v kakem malen ribniku, kjer so pač življski pogoji za vse živalstvo in rastlinstvo enaki. A navzlic temu vidimo v njem zastopnike vseh živalskih rodov, od najnižjih praživali do najvišjih razredov vretenčarjev. Po vaši teoriji bi morali imeti samo vretenčarje, zakaj vsi organizmi živé in se razvijajo pod istimi življskimi okolnostimi, torej bi morali višji zaostale v boju za obstanek zatreti ali pa bi se morali vsi nižji organizmi razviti v višje. Nasprotno pa zopet vidimo istovrstne, enake organizme v najrazličnejših življskih razmerah.

Druga nujna posledica boja za obstanek — ko bi res kaj veljal — bi bila, da bi imeli v organičnem svetu neko zmes od oblik najvišjih organizmov, katere ne bi mogli vsled polahnega (allmählich) prehajanja oblike v obliko razdeliti v razrede, rede, družine, plemena in vrste. Toda vrste so strogo in neprestopno ločene druga od druge, kar sem poudarjal že v drugem pogovoru; prehodnih oblik ni, katere edine bi se dale uporabiti za dokaz resničnosti vaše teorije. Prehodnih oblik v vašem zmislu ni tudi prav nič najti v zemeljskih plasteh, kar bova kasneje slišala. Samo ta ugovor, s katerim je že C u v i e r pobil L a m a r c k a, uničuje vse vaše trditve, pred vsem pa vaš imaginarni činitelj, nazvan naravni plemenski izbor.

P o v z e m i v a n a k r a t k o, kar sva s preudarjanjem dognala o njem v soglasju s prirodnimi dejstvi. Nujnih posledic in uspehov naravnega ple-

menskega izbora ne vidimo nikjer. Prehodnih oblik, ki bi zanj govorile, ni ne zdaj in jih sploh ni bilo nikdar; da pa nižji organizmi še vedno bivajo in celo v istih življenskih razmerah kakor višji, stoji v očividnem nasprotju z nujnimi posledicami darvinizma. Ker so nižji organizmi za boj, ki ga bije celo rastlinstvo in živalstvo, mnogo bolj usposobljeni nego višji organizmi, bi se morali višji organizmi nazaj razvijati v nižje, ne pa obratno, kakor trdi Darwin. Male, neznatne izpremembe, ki naj so prvi početki razhodno razvijajočih se organizmov, niso nositeljem v korist, torej tudi ne morejo biti predmet naravnega plemenskega izbora, ter se vsled neomejenega križanja razlikujočih se povrst prej ali slej poizgubé.

Glavni steber Darwinove teorije, odločujoči činitelj, brez katerega vsi drugi ne opravijo in dosežejo ničesar, kar nam vi sami zatrjujete, naravni plemenski izbor se je razkadil v prazen nič, ko sva ga od več strani preiskala. S tem činiteljem pa mora pasti ves darvinizem. Toda, da si napraviva še popolnejšo sliko o njega pretiranosti, pristranosti in neresničnosti, si oglejva še druge činitelje.

Organizmi so vsekakor izpremenljivi, toda priroda ne kaže nikjer one stopinje in one vrste izpremenljivosti, kakoršno trebajo darvinisti za svojo teorijo. Vi na eni strani pretiravate izpremenljivost, na drugi jo pa napačno tolmačite.

Sijajni in občudovanja vredni uspehi, ki so se dosegli s pomočjo umetnega plemenskega izbora, nam spričujejo dejstvo, da se dajo morfološki znaki, dasi so za organizem postranskega pomena, zelo težko izpremeniti, fiziološki (t. j. oni, ki se nanašajo na življensko dejstvovanje) pa kaj lahko. Ako bi veljalo mnenje darvinistov, bi se moralo ravno nasprotno vršiti. Rastlini je pač malo ali nič do tega, ali ima liste nazobčane ali napiljene, ali ji je steblo okroglo ali štirivoglato, ali ima v vencu in čaši en list manj ali več, a mnogo več ji je do tega, da raste v primernem podnebju, da dobiva dovolj svetlobe in moče, da ima prst njej potrebne snovi i. t. d. Vendar kaj rada izpreminja fiziološke znake, morfoloških pa se drži trdovratno. Wigand je izpremenljivost natančno preiskoval in dognal, da so vse izpremembe za nastajanje novih vrst brez pomena, ker so fiziološke. Vse izpremembe, kar se jih je dozdaj opazovalo, so ali kemične (rastlina proizvaja več sladkorja, kislin, eteričnega olja i. t. d.) ali histološke (mesnata tekstura mesto veziva, tkanina ima več ali manj tolšče i. dr.) ali se nanašajo na povečanje celega organizma ali posameznih delov, ne da bi se izpremenila oblika, ali pa zadevajo perijodični odnošaj (cvetlica evete mesto spomladi še-le v jeseni). Naj si živinorejec še toliko prizadeva, naj vzgoji 100 različnih pasem iz ene vrste, tipičnih vrstnih znakov ne more prav nič izpremeniti, v vsaki pasmi vidimo jasno izražene vrstne znake.

Stoj! Včasih se res pojavijo novi morfološki znaki, n. pr. govedo brez rog, na rožniku vzklije mladika, ki ima rože-mahovnice, Darwin pripoveduje, da je kar naenkrat začela ena veja navadnega divjega kostanja cvesti rdeče i. t. d. Toda pripomniti je, da se ti novi znaki pojavijo nenadoma, da ne vemo, kaj jim je vzrok, in da nastajajo kar sami od sebe, ne pa vsled

gojenja. Iz večine jih imajo vse za spačke (Monstrosität), ki so ali patološki značaja ali pa so pojavi inorodne ploditve (heterogene Zeugung),¹⁾ kakor jih razlaga W. Hoffmeister.

Organizmi so torej izpremenljivi, zunanje okolnosti in umetni plemenski izbor lahko pospešujeta izpremenljivost, a samo do gotove meje, če se pa pojavijo novi morfološki znaki, izvirajo iz notranjih vzrokov, ki tiče v organizmu, nikdar zunaj njega. Pretirana in napačna je torej vaša trditev, da uspehi umetnega plemenskega izbora spričujejo nestanovitnost vrstnih znakov, ampak prav ti uspehi jasno dokazujejo, da z umetnim plemenskim izborom ni mogoče doseči novih morfoloških znakov.

A še veliko napačnejša je trditev darvinistov, da imajo tudi pod milim nebom živeči, nepitomi organizmi isto izpremenljivost kakor pitomi. Iz pradednih časov so se nam ohranile v Egiptu natančne slike in mumije tedanjih živali, ki se niti za las ne razlikujejo od zdanih! Isto velja za rastline. V zemeljskih plasteh, ki jih vi prištevate ledeni dobi, so našli ostanke živali, katere so popolnoma enake našim. Ako se niso pojavile znatne razlike v tako dolgi dobi — po vašem štetju je preteklo od takrat več desetisočletij — potem morajo biti pač individualne razlike brez vsakršnega pomena in morajo, kakor nam kaže izkušnja, vsled neomejenega parjenja v najkrajšem času izginiti. Poznamo precej pasjih pasem, a ko bi živinorejci skrbno ne nadzorovali parjenja boljših pasem, ko bi se psi svobodno parili, bi kmalu izginile vse razlike med pasmami, in imeli bi v najkrajšem času samo eno pasjo pruh (Race).

A vi darvinisti ne pretiravate samo izpremenljivosti, ampak jo tudi napačno tolmačite. Ako ste srečno dognali vzročno zvezo med biološkimi pojavi, pa že bobnate po svetu, da ste življenjske pojave razložili z fizikalnimi silami.²⁾ Vi trdite, da je raba ali neraba organov mehaničen činitelj. Toda vsakdo ve, da se po fizikalnih zakonih z rabo stvari obrabijo; če se pa organi z rabo ojačijo in utrdijo, povečajo in krepkeje razvijejo, torej ravno obratno, kar bi po mehaničnih zakonih pričakovali, kdo bi še upal trditi, da je zakon rabe ali nerabe organov fizikalni? Še mnogo manj se dá razložiti zakon soodnosnosti organov z golimi fizikalnimi silami. Organizmi niso »mozaiku podoben agregat različnih znakov«, ampak vsi organi, ki sestavljajo organizem, so med seboj v vzročni zvezi, drugi od drugega odvisni. Ta zveza, ta odvisnost pa ni nikakor me-

¹⁾ Več o tem kasneje.

²⁾ C. Claus, Lehrbuch der Zoologie, str. 126 pravi: »Offenbar ist es eine starke Uebertreibung, wenn begeisterte Anhänger die Theorie Darwins Newtons Gravitationstheorie als ebenbürtig an die Seite setzen, weil dieselbe auf ein einziges Grundgesetz, eine einzig wirkende Ursache, nämlich auf die Wechselwirkung der Anpassung und Vererbung gestützt sei. Sie übersehen, dass es sich hier nur um den Nachweis eines mechanisch-causalen Zusammenhanges zwischen biologischen Erscheinungsreihen, nicht im entferntesten aber um physikalische Erklärung handelt. Wenn wir auch berechtigt sind, die Erscheinungen der Anpassung auf Vorgänge der Ernährung zu beziehen und die Erbllichkeit als eine, »physiologische Funktion« des Organismus aufzufassen, so stehen wir doch zur Zeit diesen Erscheinungen gegenüber, wie der Wilde einem Linienschiffe.«

hanična, kakor priznava sam Darwin.¹⁾ Nerazumevno je po fizikalinih zakonih, zakaj se desna in leva polovica telesa popolnoma simetrično razvijata, na sprednjih in zadnjih nogah, celo na obeh straneh čeljusti. Če dajemo kaki živali mesto rastlinske hrane mesnato, se ne izpremené samo prebavila, ampak tudi zobovje. Denimo, da nastane ena izprememba mehaničnim putem, a zakaj se ob enem razvija tudi druga? Ena sama taka izprememba sama za-se je brez koristi za organizem, a predno se razvije druga soodnosna izprememba, izgine že prva, ker organizmu ne koristi. Močeradovi paglavci (Kaulquappen) dišejo s škrgami, dokler se v vodi razvijajo. Razviti zlezejo na kopno in začno dihati s pljuči. Toda ni dovolj, da so se razvila pljuča in izginile škrge, ampak ves krvotok se je moral predrugačiti in srce ž njim. Stanice v spočetku (zametku, embriju) so izprva vse popolnoma enake. Kdo jim je povedal, katere in koliko se jih mora razviti v živčne vozle, katere v mišičja vlakenca, katere naj tvorijo hrustanec i. t. d. Zakaj se ne razvije včasih sredi možganov kost?

Tudi kar se tiče prilagodljivosti, ste zabreli v zmoto. Prilagodljivost ni omejena, kakoršna bi morala biti po vaši teoriji, ampak omejena. Ako se izpremené organizmu življenski pogoji, t. j. ako pride v drugo podnebje, ako dobiva drugačno hrano, i. t. d. se prilagodi organizem nagloma novim razmeram, ali pa pogine. Prilagodljivost pa ni pasivno svojstvo rastlin in živali, ampak aktivno, t. j. iz organizma samega izvirajoče. Ako zaide kaka žival iz toplejših v mrzlejšje kraje, se ji zgostí dlaka. Mraz ne pospešuje pretakanja krvi po podkožnih žilicah, torej ne vemo nobenega mehaničnega razloga, zakaj se dlaka zgostí.

Iz tega preudarjanja zakonov izpremenljivosti si je kaj lahko napraviti zaključek, da ti zakoni iz večine niso fizikalini ali kemični, ampak samo fiziološki. Torej izpremenljivost ni mehaničen činitelj.

Trdil si, da je Darwin razložil podedljivost mehanično s svojo pangenezo. Kaj še! Pangeneza je popolnoma neutemeljena, skrajno pustolovna podmena, katere se celo materijalisti niso hoteli poprijeti zaradi nje očitne neverjetnosti. Saj vendar vsakdo ve, da se svojstva roditeljev prenašajo na mladiče ne kot snov, ampak samo kot določena razvojna smer! Koliko posebnosti se pojavi na mladičih še-le čez več let, ko ni v njih nič več tiste snovi, ki so jo prejeli od roditeljev! Malo sicer vemo o podedljivosti, a tudi v tej kalni vodi ne pustimo darvinistom ribariti, ker toliko vendar vemo, da so zakoni podedljivosti bistveno različni od mehaničnih zakonov. Samo en zgled bodi v potrdilo mojim besedam. Glasovit učenjak²⁾ je natančno preiskoval življenje brezovega zavijača (rhynchites betulae). Da ta $\frac{1}{2}$ cm dolgi rilčkar ne izumre, treba redka jajčeca in ličinke skrbno varovati mnogoštevilnih sovražnikov. Ko ličinke izlezejo iz jajčec, morajo imeti suho listje za hrano, zaradi nežnosti morajo biti zavarovane proti vremenskim nezgodam. V ta namen

¹⁾ Die Entstehung der Arten, str. 194.

²⁾ Erich Wasmann, der Trichterwickler. Eine naturwissenschaftliche Studie über den Thierinstinkt. Münster 1884 in Brehms Thierleben IX. Band, III. Aufl. Leipzig und Wien 1892 str. 156.

napravi zavijač iz brezovega lista lijak, ki je prav za prav čudovit umotvor. Najprej pregrize zavijač srednjo žilo, da ustavi večje dotakanje soka v pero, potem vje z rilčkom najprej na desni strani od gorenjega zunanega roba do srednje žile stoječo črto, na levi strani lista pa prikladno ležečo črto v podobi črke S. S tem reši precej zamotani problem višje matematike, kako treba konstruirati iz evolvente evoluto. V tehničnem oziru je samo ta matematični problem najbolj smotrena podlaga, na kateri se dá brezov list zviti z najmanjšo zgubo časa, moči in materiala v ozko zapirajoč lijak po mehaničnem problemu konično odvijljivih ploskev. Pripomniti je treba, da si mali matematik dovoljuje pri različnih peresnih oblikah veliko svobodo v izvajanju problema, toda vedno ga reši na najbolj smotreni način. To delajo tudi oni mladiči, ki se niso mogli učiti pri roditeljih tehnike, ker so bili ves čas od njih ločeni, to sposobnost so podedovali po svojih roditeljih!

Upam, da ne boš nikdar več poskusil podedljivosti razlagati po mehaničnih zakonih!

Kar sem povedal o naravnem plemenskem izboru, isto velja tudi za spolni plemenski izbor, zato ga ne bi bilo treba posebej zavrni. Toda radi popolnosti ugovora bodi i to! Vi trdite, da je spolni plemenski izbor povzročil one razlike in izpremembe, ki organizmom prav za prav ne koristijo, ampak jim služijo samo v okras. Vi pripisujete samicam zelo razvit estetični čut, da znajo izbirati med samei najlepše, najmočnejše i. t. d. Ne samo, da bi bilo najprej treba dokazati, da imajo živali estetični čut, ampak vi bi morali tudi dokazati, da so mogle biti tudi neznatne, početne izpremembe predmet tega izbora; morali bi dokazati, da izbirajo samice; iz izkušnje vemo, da so samice popolnoma pasivne ter da samei izbirajo, kjer ne pride lepota perja, milina glasu, krasota rogovja, gracijoznost plesanja v poštev, ampak drugi razlogi, pred vsem pa moč. Pravite, da so samei nositelji okraskov, toda samica morskega psa je mnogo lepša od samca. Kako naj si pa razlagamo ono krasoto v naravi, ki ni mogla nastati pod vplivom spolnega plemenskega izbora, ki jo opazujemo pri brezspolnih živalih? Naj ima človek še tako bujno domišljijo, vendar ga presenetijo nekatere najnižje živali, kakor praživali, morski klobuki, morske zvezde i. t. d., ko jih prvič zagleda! Kako je nastal ta prekrasni čar, ko vendar spolni izbor ni mogel delovati? In vendar je ta krasota dotičnikom prej v kvar nego v korist, ker z živimi barvami, svetlikanjem in drugimi svojstvi se izpostavljajo sovražnikom. Zakaj se niso ti znaki poizgubili? Nehoté se mi vsiljuje vprašanje: Ali ne bi bilo za živalstvo bolje, da bi imela vsaka žival žleze obeh spolov, kakor jih imajo nižje živali? Kako to, da so se iz obojespolnih živali razvile enospolne?

Da se malo oddahnem, razloži mi vendar, ako moreš, postanek one divote, ki jo razvija rastlinstvo!«

Vinko, dasi pobit in potrt, je vendar ugodil Božidarovi želji.

»Vidim sicer, da nič ne opravim, a ker hočeš, bodi! Domišljavost ljudi je neverjetna! Večina jih je trdno prepričanih, da imajo cvetlice pisano cvetje zato, da se naše oči ž njim naslajajo, in zato svoje mamljive dišave, da se

mi ž njimi napajamo, da rodé rastline svoje sadeže zato, da se mi ž njimi okoriščamo. Toda midva si oglejva stvar nepristransko!

Da se zarodi seme, s katerim se vse (vsaj višje) rastline plodé, je neobhodno potrebno, da pride cvetni prah na pestičevo brazdo. Pri dvodomih (zweihäusig) rastlinah (ena ima samo moške, prašne cvete, druga samo ženske, pestične cvete) se mora prenesti cvetni prah s prašnih cvetov na pestične cvete. Tudi pri enodomih rastlinah je tako naravno, da cvetni prah ne oplaja semenskih popkov istocvetnega pestiča, ker parjenje preveč sorodnih organizmov je za potomce škodljivo, kar sem že v drugem pogovoru poudarjal. Ta pojav se zove *dihogamija* in je posledica različnih vzrokov. Pri nekaterih cvetih zori cvetni prah, poprej nego se razvije pestič, ali pa narobe; pri drugih pa je pestič daljši od prašnikov, tako da ne more priti cvetni prah na pestič istega cveta. Natančna preiskovanja so dognala, da je oplajanje s tujim cvetnim prahom (Fremdbestaubung) splošno razširjen pojav v rastlinstvu, in da se dá z malimi izjemami le na ta način doseči normalno, vrsti neškodljivo seme. To prenašanje cvetnega prahu na pestiče drugih cvetov oskrbujejo v prirodi veter in pa žuželke. Cvetke-veternice (Windblütler) imajo večinoma neznatne cvete, brez vonja in brez medu, a take priprave, ki olajšujejo vetru prenašanje cvetnega prahu. Veliko večje je pa število žužkoplodnih cvetlic (Insektenblütler), katerim posredujejo oplajanje žuželke, zlasti bučele, čmrlji, metulji in muhe. Ti žužki letajo od cveta do cveta, in med tem ko iščejo medu in cvetnega prahu, nehoté izvršujejo posel oplajanja. Žužkoplodne cvetke namreč imajo velike, živobarvane in močno dišeče cvete, kateri vabijo žuželke že od daleč k sebi. Posebno barvane pege in črte na cvetnih listih kažejo žuželkam pot do nektarijev. Ti pa so tako postavljeni, da morajo žuželke na poti k njim oprasiti pestično brazdo s prinesenim cvetnim prahom, a ker pridejo pri tem v dotiko tudi s prašniki, prime se njih dlakavih udov lepki cvetni prah, katerega nesó na pestič drugega cveta. Najbolj zanimivo pa je, da ima skoro vsaka rastlinska vrsta svojo posebno vrsto žuželk, katera edina more nje cvete oplajati. Darwin je te pojave preiskoval in dognal, da morejo n. pr. samo čmrlji oploditi domačo deteljo. Ko so vaniljo prinesli v naše kraje, je prav dobro uspevala, samo sadu ni hotela nikdar zaroditi, dasi so jo naši žužki pridno obiskovali. Po dolgem času so spoznali botaniki vzrok neplodovitosti; tu v Evropi ne živi oni žužek, ki rastlino oplaja v nje domovini, Južni Ameriki, zato so morali botaniki s čopičem prenašati prah s prašnikov na pestiče. Tudi sočnati sadeži rastlin imajo isti pomen kakor čudovita barvenost in vabljivi vonj. Živali jedó sadeže, a seme se navadno ne razkraja v živalskih prebavilih, in ko pride iz živalskega telesa, ima že pognojena tla za bodoče razvijanje.

Vsi ti pojavi se dajo kaj lahko razložiti s pomočjo naravnega plemenskega izbora. »Toda ker ta ne velja nič, kakor Ti praviš, ne znam jih drugače razložiti!« je končal zdravnik pikro.

»Le nikar ne sanjaj več, da se dajo ti pojavi mehanski razložiti!« je pričel spet profesor Božidar. »Darwin je sam večkrat pripoznal, da se zelo

mnogo življenskih pojavov tudi z vso silo ne dá razložiti po njegovi teoriji.¹⁾ A da se prepričava, da nima naravni plemenski izbor tudi v rastlinstvu nikakoršnega pomena, oglejva si zanimiv slučaj, ki ga je priobčil Williams Lloyd v *Journal of Botany*.²⁾ Čmrlj opravlja posel oplajanja skoro pri vseh košaricah (compositae), torej tudi pri neki naši plavici podobni rastlini (centaurea scabiosa). Lloyd je opazoval, da se čmrlji, komaj na cvet se vsedši, začno valjati, kakor bi hoteli poginiti, in da padejo na tla. A kmalu se zavedo, leté spet na drug plavičin cvet, kjer se kmalu začno valjati kakor omamljeni. Lloyd-u se je stvar zdela čudna, zato je začel natančneje preiskovati ter dognal, da ima omenjena rastlina v svojih cvetnih žlezah neko hudo opojljivo tekočino, ki čmrlja omami. Omamljeni čmrlj pa koristi rastlini, česar bi trezen ne mogel. Z valjanjem po košku namreč oprashi se čmrlj po vsem dlakavem truplu s cvetnim prahom, katerega prenese na drugi cvet in tam spet z valjanjem oplodi pestiče.

Kako naj si to čudovito smotreno odvisnost razložimo z naravnim plemenskim izborom? Prva rastlina pač ni mogla z $\frac{1}{13000}$ svojega soku omamiti čmrlja, ki ji torej ni mogel koristiti. Ker ni bila prvotna rastlina s svojo malenkostno izpremembo nič na boljšem od svojih vrstnic, se je morala ta izprememba poizgubiti. Ta rastlina torej je morala imeti že od začetka ta sebi koristen znak, naravni plemenski izbor ga ji ni mogel dati. Kar sem povedal za to rastlino, velja tudi za druge, naravni plemenski izbor namreč ni mogel provzročiti krasnih cvetnih listov, ne vabljivih dišav, ki so rastlinam neizmerne koristi. Vemo, da nima ajdov cvetni prah nikakoršnega uspeha na bršljanovih pestičih. A če je bučela zjutraj najprej našla ajdov cvet, leta cel dan samo na ajdo ter jo oplaja, a nikdar se ne izpozabi, da bi šla isti dan tudi na bršljanov cvet. Odkod ve bučela, da bi z menjavanjem paše nič ne koristila rastlinam? Zakaj obiskuje ves dan samo istovrstne cvete? Kako naj si z istim činiteljem razložimo organe žužkojedih rastlin, ko vendar prvi početki teh organov niso imeli nikakoršne koristi za omenjene rastline? Profesor botanike nam je v predavanju pokazal žužkojedo rastlino, zastopnico plemena nepenthes. Vitičasti reclji te rastline nosijo živordeč list, ki pa je izpremenjen v vrču podobno posodo z zaklopnim pokrovom na vrhu. Rob tega vrča izloča medeno tekočino, znotraj pa je vrč z voskom prevlečen in gladek kakor led. Na dnu vrča pa je obilo jedke tekočine. Ako pride kaka živalica na rob vrča srkat med, pogleda zvedavo tudi na notranjo stran, a v istem hipu pade pokrov na vrč, živalica zdrsne po gladki ploskvi in pade v tekočino, ki jo brž razkroji.

Kaj deš, Vinko, ali bi si upal take in slične pojave smotrenosti razložiti z golimi mehanskimi silami?

Molčiš! Saj je najbolj prav, da ne gubiva časa.

Zdaj še lahko napravim zaključek svojemu govoru. Naravni (in spolni) plemenski izbor, t. j. činitelj, ki bi isto opravljal, kar dela v umetni reži človek s svojim umom, je gola iz-

¹⁾ Prim. Die Entstehung der Arten, str. 26, str. 173 in drugod.

²⁾ Graška Tagespost dne 6. sušca 1897.

mišljotina; izpremenljivost in podedljivost, dasi podprti z raznimi nedokazanimi in neverjetnimi podmenami, nista nikakor mehanična ampak, v prvi vrsti teleologično, smotreno delujoča činitelja, torej se je Darwinu popolnoma ponesrečil poskus, materijalizem vvesti v biologične vede, t. j. z mehaničnimi in kemičnimi silami razložiti postanek reda v naravi, postanek prvih organizmov in njih razvoj. Vsa priroda in zdrav razum nasprotuje darwinizmu, največji blodnji modernega veka, ki je vir drugim, osodepolnim zmotam.

»Stoj, Božidare!« zaklical je Vinko obupno. »Ako se ne dá z Darwinovimi načeli dokazati, da sta red in razvoj mehaničnega izvora, vendar ni še s tem izključena kaka druga, boljša mehanistična razlaga stvarstva!«

»Le na dan ž njo!« osrčeval je Božidar.

»Oglejva si M. Wagner-jevo migracijsko teorijo ali teorijo zemljepisnega osamljenja. (Migrationstheorie oder Theorie der geographischen Isolierung.) Wagner pravi, da morejo nastati nove pasme, nove vrste, če se parjenje na novo nastalih različkov s tem zabrani, da se različne povrste zemljepisno ločijo, ali aktivno s tem, da se novi različki izselijo, ali pa pasivno, da se po geologičnih dogodkih pretrga zveza med različki iste vrste. Ta teorija se opira na različna dejstva. V 15. stoletju so prenesli naše kunce na otok Porto Santo. Iz tistih kuncev se je tekom štirih stoletij razvila skoró nova vrsta, ker so bili kunci od drugih pasem ločeni. Kunci z otoka Porto Santo so manjši od naših, imajo rdečkasto barvo, radi grizejo in se ne dajo več z našimi pariti. Pa še drugo, važnejše dejstvo podpira Wagnerjevo teorijo, in to je posebni favnistični značaj skoro vseh otokov. Živalstvo na otokih ima splošno značaj živalstva bližnje celine, od katere se je otok odtrgal, toda te vrste niso iste vrste, kakor na celini, ampak, nadomeščajoče (vicariierend) vrste. Te pa si moremo samo tako razložiti, da so se vrste, ko se je otok odtrgal od celine, po svoje razvijale, nastale razlike niso mogle izginiti, ker se niso več mogle neomejeno pariti. — Ali se dá tej teorij kaj ugovarjati?«

»Ne vem, ali se šališ ali resno misliš«; je odgovoril Božidar. »Da bi po Wagner-jevih nazorih mogle nastati nove pasme in nove vrste, bi se morali novi različki izseliti iz okrožja svojih sorodnikov, da bi se ž njimi ne pomešali. Tako neprenehoma se ponavljajoče preseljevanje je pa skrajno neverjetno, ker ne vemo in si tudi ne moremo misliti, čemu bi se organizmi z novimi izpremembami morali drugam preseliti? Tolike mnogovrstnosti organičnih bitij si pa tudi ne moremo drugače razložiti, k večjemu če si mislimo, da se je zemeljsko površje neprenehoma izpreminjalo in sicer tako, da so bile na novo pojavivše se pasme vedno ločene od drugih. Novejša geološka preiskavanja nasprotujejo Wagnerjevi podmeni, ker zemeljsko površje se ni tako izpreminjalo, kakor bi hotel Wagner. — Torej . . . !«

»Še nisva pri koncu!« se je branil Vinko. »Nekateri naravoslovci, t. zv. novolamarckovci, so se poprijeli pri utemeljevanju descendenčne teorije Lamarck-a in trdó, da je vzrok preobražanju vrst (Artenumbildung)

vpliv menjajočih se pogojev za bivanje in vsled teh pogojev izpremenjene rabe in nerabe organov. Za njih trditev govoré v prvi vrsti krnjavi (rudimentarni) organi. Živali, ki živé v votlinah in pod zemljo, skoro nič ne rabijo svojih oči, zato so jim ti organi zelo slabo razviti (n. pr. oči človeške ribice, krta, netopirja i. t. d.). A tem živalim, ki so več ali manj izgubile vid, so se druga čutila (n. pr. slišalo, tipalo) zelo izpopolnila. Ako je bog te živali ustvaril, čemu jim je dal zakrnjene organe, katerih ne rabijo, pa tudi ne morejo rabiti?»

»Kdo si pa upa trditi, da so t. zv. krnjavi udje res brez vsake koristi za nositelje?« je ugovarjal Božidar. »Ravno novejša preiskovanja so dokazala, da so oči krtu, človeški ribici, zlasti netopirju ne samo koristne, ampak celo potrebne! Krnjavi udje niso samo arhitektoničnega značaja in vsled tega organizmu nekoristni, ampak čim bolj napredujemo v proučevanju prirode, tem bolj spoznavamo potrebnost in koristnost krnjavih udov za organizme. Kače imajo na onem mestu, kjer imajo druge živali zadnje noge, krnjave izrastke (Afterklauen),¹⁾ ki so pri parjenju velikega pomena. Nekateri so vprašali, čemu se nastavijo v gorenji čeljusti parkljarjev zobje, ki se nikoli ne razvijejo in ki se kasneje poizgubé. Toda tudi ti zobje so parkljarjem zelo potrebni, ker brez njih se ne bi mogla gorenja čeljust tako razviti, kakor je živalim treba. Isto se dá povedati skoro o vseh t. zv. rudimentih, toda več o njih kasneje.

Rudimenti torej niso mogli nastati vsled nerabe, ker organizmi rabijo t. zv. krnjave ude, ker so ti organizmom koristni. Z rabo se res organi okrepe in utrdijo, toda veliko in odločilno vprašanje je, če se taki na novo pridobljeni znaki dajo prenesti na potomce? Opazovanje odločno zaničuje podedljivost na novo pridobljenih znakov.²⁾

V koliko morejo izpremenjene okolnosti izpremeniti organizme, omenil sem že poprej, kakor sem tudi že poprej pokazal, da prilagodljivost nikakor ni mehanskega značaja. Descendenčni razvoj se ne dá tudi po nazorih novolamarkovcev razložiti z golimi mehničnimi in kemičnimi silami.

Trezni učenjaki-naravoslovci (ki sicer ne pripoznavajo krščanskih nazorov, katerim se torej ne more očitati strankarstvo in pristranskih namer) so očitno pripoznali, da je vsaka mehanična razlaga reda v prirodi in postanka organičnih bitij popolnoma nemogoča, ker se ne da tajiti, da biva v organizmih neko str em l j e n j e po določenem smotru, neko te ž e n j e, ki je neodvisno od zunanosti, neodvisno od nujno delujočih fizikalčnih sil. Predočiva si to teženje vsaj v nekoliko z lepo primerom, ki jo je podal prof. Rihard Hertwig.³⁾

¹⁾ Prim. C. Claus, Lehrbuch der Zoologie, str. 135.

²⁾ Neue Revue, VIII. Jahrgang, N. 20. str. 604 v pražkega profesorja R. v. Lendenfeld-a razpravi: »Die oekonomische Zuchtwahl«: »Aber abgesehen von diesen theoretischen Erwägungen stehen der Annahme einer Vererbung individuell erworbener Eigenschaften alle empirischen Wahrnehmungen entgegen, es ist noch niemals die Vererbung einer erworbenen (nicht angeborenen) individuellen Eigenthümlichkeit beobachtet worden.«

³⁾ Dr. R. Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, III. Auflage, Jena 1895, str. 44

Tek biljardne krogle je sicer odvisen od odbijanja in trenja, v prvi vrsti pa je odvisen od notranje, določeno delujoče sile, podeljene ji po kejevem sunku. Tudi organizem je nekak rezervoar raznih sil, ki je seveda mnogo bolj zamotan v delovanju nego biljardna krogla, a tudi mnogo manj odvisen od zunanosti. Vprašanje pa, odkod te smotreno delujoče življenske sile, sem že (v sintetičnem delu) obravnaval.

S tem pa, da sem zavrnil vsako mehanično razlago stvarstva, s tem, da sem pokazal, kako neznanstveni in krivi so nauki Darwin-a, Wagner-ja in drugih mehanistov, in s tem, da sem sintetično in analitično dokazal smotreno teženje v prirodi, pri vsem tem nisem hotel reči, da so bile vse stvari že od prvega početka take, kakor jih vidimo še dandanes. Kako naj si mislimo postanek organizmov in postanek reda v prirodi, pojasnim Ti potem, ko se seznaniva tudi z važnejšimi dejstvi paleontologije in embrijologije; na podlagi prirodnih dejstev in s pomočjo umovanja si zgradiva naziranje, ki bo naravoslovno izobraženega moža dostojno.

Koliko bi Ti še rad povedal o ti točki, koliko dokazov bi Ti lahko še naštel, da biva smotreno teženje v prirodi izvirajoče iz nje stvarnika. Toda, žal, pogovor je že itak silno narasel, da morava končati. Upam, da se nisi preveč dolgočasil, Vinko?»

»Nikakor! Z največjim zanimanjem sem sledil Tvojemu dokazovanju in hvaležen sem Ti za vsa pojasnila«, je odgovoril zdravnik.

»Dovoli, da Ti še navedem dveh mož izreke, ki se nanašajo na predmet najinega današnjega pogovora.

„Čudovit, toda pameten čudež se mi zdi ves ta svet; toda če so ga napravili činitelji, katerih ni bilo v prvotnem načrtu, ampak ki so delovali brez poprej določenega načrta, bi bil to še večji čudež, kateremu se moja pamet protivi, ne da bi se mu, kakor v prvem slučaju, čudé klanjala.“¹⁾

„Čudovita doslednost! Naš vek postavlja mnogo spomenikov, dá oltarjev ljudem, ki so se odlikovali v znanosti in umetnosti. Kaj pa je znanost? Poznavanje prirodnih pojavov in njih zakonov. Kaj umetnost? Posnemanje prirode. Torej v spoznavanju in posnemanju prirode kaže človekov duh svojo moč in svoje dostojanstvo. „Toda v prirodi je vse slep nagon, tvarna sila gol slučaj!“²⁾

S tem končam za danes. Želim Ti, da bi naštete razloge za teleološko naziranje še enkrat trezno in skrbno premislil, sicer Ti ne bo mogoče otresti se Darwinovih predsodkov. Kdor je bil kdaj pristaš darvinizma, se odvadi nekako pravilno misliti, ker se mu zdi, da je vse res, kar si more misliti.

Lahko noč, Vinko, in pa veselo novo leto, ker se prej bržčas ne vidiva!«

(Nadaljevanje v prihodnjem letniku).

¹⁾ Karl Ernst von Baer, Studien aus dem Gebiete der Wissenschaften, II. Theil, St. Petersburg 1876, str. 470.

²⁾ Pesch II., str. 139.

Liberalizem ali večni Žid.

(Žalostna igra v petih dejanjih. — Po zgodovinskih virih spisal dr. Jožef Debevec.)

(Dalje.)

Četrto dejanje.

Prepir v domači družini.

Prvi prizor.

(Široka državna cesta. Ob kraju ceste sem ter tja deske z rokami, kažočimi proti vzhodu, pod rokami pa napisi: »Nach Wien!« — Na obeh straneh nepregledna ravná, na njej neštevilne tovarne, dimnik pri dimniku, in črni dim se vali iz njih. — Ob cesti, kakor povsod, kilometerski kameni; a čudo! skoro na vsakem počiva kak mož, elegantno opravljen, komočce pa opira na trdo natlačeno vrečo, ki stoji pred njim na tleh. Kaj je neki v vreči? morda krompir? — Vsi ti možje se željno ozirajo proti zapadu, kakor da nekaj pričakujejo.)

Drugi prizor.

(Isto prizorišče. Na zapadu se prikaže — parizar, kakor koncem tretjega dejanja, vendar z nastopnimi izpremembami: Parizar ima sedaj mnogo mnogo daljše oje nego prej, in v to oje so vpreženi dva pa dva horrible visu! sami učeni možje, bradači, z očali na očeh, izvečine tudi z dolgimi lasmi, in za ušesi ima vsak velikansko pero, in da jih je lažje spoznati, ima vsak svoj napis na cilindru, in sicer imata prva dva, ki sta vprežena vsak na eni strani, napise: »Redacteur der N. Fr. Presse«, tako desni, levi pa: »Redacteur der N. W. Tagblattes«; druga dva zopet z napisi na cilindrih, eden: »Redacteur der Tagespost«, drugi: »Redacteur des Grazer Tagblattes«, nekako v sredi sopiha »Corriere di Gorizia« . . . i. t. d. i. t. d., dolga, dolga vrsta mož, ki vsi vlečejo, kar morejo, da se njihov hropenje sliši daleč okrog; gotovo pol ure traja, predno odidejo vsi ti pari preko odra. — Slednjič se začuje velikanski hrušč: bliža se »parizar«. Kakor koncem tretjega dejanja spremlja ga i v četrtem nepregledna množica, toda z bistveno izpremembo: koncem tretjega dejanja so še vsi vpili: »Živel tretji stan!« — sedaj se tretji stan, buržoazija, gnete le v najbližji bližini »parizarja«, okrog in okrog pa obdaja buržoazijo rdeče oblečena množica, noseča rdeče zastave in neprenehoma kliče: »Živel četrti stan! četrti stan je vse!« — »Parizar« je na odru. Težak je, da se vse udaja pod njim. Režisér, ki bo uprizoril »večnega Žida«, bo moral paziti, da pojde »parizar« prav počasi preko odra, da si bo de gledajoče občinstvo lahko vse natanko ogledalo! Najzanimivejše obojbe sedi spredaj, na nekakšnem kozlu, in sicer dva, ki ju že poznamo: večni Žid in gospa Loža; toda mej tem časom se je pomnožila njiju družina, ki šteje štiri ljubeznive sinčke in hčerko, pravo »čudo« svetá gledé na njeno lepoto, pa tudi omiko in poštenost. — Da olajšamo delo režisérju o morebitnem vprizorjenju igre, naj povemo, kakó ta »častita« družba sedi gori na kozlu. Oseb je sedem; prav v sredi je zala hčerka, v obleki kakor škrlat rdeči, glavico pa ima v trenutku, ko prihaja »parizar« na oder, naslonjeno v naročje matere Lože, ki jej sedi na desnici. Gospodična rdečka, tako se zdi, sladko spi. Na njeni levici sedi skrbni oče,

stari večni Žid. Skrb se mu bere v obrazu. V rokah drži vajeti, ki ima na njih privezane vse urednike, ki vlečejo voz, v pol ure dolgi vrsti. Mož se je od tretjega dejanja sem silno zredil. Časih malo zadremlje in zakima, in tedaj se mu prikrade dobrovoljen nasmeh na skrivljere ustnice. Sinovi so pa tako razvrščeni, da sta na vsaki strani dva, in sicer sta na levi: tik matere Lože Radikalec, eleganten gospod, ki se mu bere na obrazu strastna gospodstvoželjnost, tik njega, prav na koncu kozla pa sedi Anarhist, v kožuhu in visoki kučmi, kakor kak ruski mužik, v roki pa drži bič, s katerim časih počí, a kadar počí, strese se vselej vsa družina gori na kozlu, zlasti pa — stari Žid. Čuden otrok, ta anarhist! No, v trenutku, ko stopi »parizar« na oder, porednež nekoliko miruje. — Na desni strani, tik Žida sedi ljubezniv in krotek sin, Doktrinarec; roke drži križema in v enomer nekaj mrmra sam seboj, ne da bi ga kdo poslušal. Poleg njega, četrti otrok, sedi Naprednjak ali Progresovec, ki drži za »žlajf« ali závor, da zavira. »Parizar« sam je v četrtem dejanju že ves zabarikadiran: napravljen je kakor nekakšen zid na vseh štirih straneh, in v zidu so luknje, iz katerih molé žrela topov, izza zidu pa se svetijo konice svetlih bajonetov. — In kadar se priziblje težki »parizar« do katerega izmed kilometerskih kamenov ob cesti, ki na njih sedé gori omenjeni možici, vselej zgrabi v tistem trenutku dotični možic svojo trdo natlačeno vrečo ter se požene z njo čez zid v »parizar«, v varno zavetje. In od znotraj se sliši krohot, pa nič drugega. Parizar pa gre svojo pot dalje, do sredi odra. — Opazka za režisérja! Tudi v tem drugem prizoru še ni pravega dijaloga, ampak le vpitje množice.)

Tretji prizor.

(Prejšnji. Ko pride voz nekako do srede odra, zavihlí Anarhist svoj bič ter počí ž njim, da se vse strese: vpreženi uredniki prestrašeni obstojé, vsled tega obstane tudi voz; v tem trenutku se tudi v vozu, za barikadami, vse zgane, in posamezni krivi nosovi se prikažejo izza zidu, vohajoč, kaj se je zgodilo, in pa če je kaj nevarno? Bajoneti se zamajejo, topovi se premikajo . . . In spredaj na kozlu? Vse po koncu! Žid, Loža in ostali sinovi jezno pogledajo razgrajaca, in ko se nekoliko oddahne od strahu, vsklikne)

Žid (*proti Anarhistu*). Sinko, kaj pa misliš? To vendar ni olikano! Kdo bo tako pokal! Nazadnje mi splašiš še voznike!

Anarhist (*jezno*). Pa hitreje vozi! Lezemo kakor polž.

Žid (*tolažec*). Pomisli, sinko, voz je težak . . .

Loža (*istotako*). In v vozu so tudi gospodje, ki imajo jako slabe čutnice . . .

Anarhist (*porogljivo*). »Slabo vest«, — hočeš reči, ha, ha!

Doktrinarec (*kakor oče*). Ti nam delaš vedno težave, brate; nedostaje Ti res olike . . .

Anarhist (*skoči razkačen v Žida ter ga davi za vrat*). Ha, vsi ste zoper mene, lepi sorodniki! (*Trga mu vajeti iz rok*). Vajeti sem! Zakaj bi pa jaz ne vozil nekaj časa?

Žid (*obupno*). Pomagajte, pomagajte!

Doktrinarec, Progresovec in Radikalec planejo po lastnem bratu, strgajo mu kučmo z glave, rujejo mu lase ter ga naposled vržejo daleč proč med množico. Med tem, ko leti nad glavami — in oči se mu svetijo kot ogenj, in lasje mu vihrajo v zraku ko kače — vpijejo nekteri izmed množice: „Vive l'anarchie! Hoch die Anarchie!“ Ko ima prileteti na tla, nastavita mu Rusa Bakunin in Krapotkin pa Nemeec Most roke, da se ujame. In dadó mu v roko zastavo z napisom: „Ni Dieu ni maître“ — potem pa dirjajo z njim po ravnini, krog in krog voza,

in mnogi izmed množice se jim pridružijo in z divjim smehom mečejo bombe pod voz, da vsak trenutek kje počí in zagrmi. Žid na kozlu pa se ves trese, in zobje mu šklepetajo od strahu, in grize se v ustnice, mrmrajoč: Ta otrok mi je zrastel čez glavo! Gorjé meni! Da bi se le ti štirje ne pohujšali! (Glasno proti ostalim otrokom). Otroci! kaj ne, vi mi ostanete zvesti?

Sinovi (*vsi trije naenkrat*). Zvesti! Bodi brez skrbi, oče!

Žid (*proti hčerki*). In Ti, golobica moja, moja nada in moje vse?

Hčerka (*drzno*). Jaz? če Ti bom zvesta? (*Porogljivo*). O gotovo! Zvesta Ti hočem biti do zadnjega, dà, zvesto hočem vztrajati na tem-le sedežu, dokler vas ne preženem vseh, kar vas je, in ostanem sama, in voz in kar je notri, bo moj, in vajeti; te bom držala jaz v rokah in nihče drugi!

Žid (*čudé se*). Ali prav slišim? Moja hčerka takó govori? Dete, kaj ne poznaš četrte zapovedi, ki pravi: »Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti dobro pojde na zemlji?«

Hčerka (*kakor prej*). Ha, četrta zapoved! Čegava pa je? Kdo pa jo je dal?

Žid (*v zadregi*). Kdo jo je dal? No — to je že davno, davno . . . slišal sem Ga sam, ko je na Sinajski gori . . .

Hčerka (*divje pogleda Žida*). Hinavec, ne morem Ti reči drugače ko hinavec, čeprav si moj oče!

Žid in Loža (*ob enem*). Hinavec?! Da se drzneš kaj takega očitati!

Hčerka. Da, hinavec! Sam si že davno zavrgel božjo avtoritêto, toda kadar se Ti gre za kožo, tedaj pa kličeš na pomoč — Boga! Hinavec! Koderkoli smo se vozili, bodisi po verskem, bodisi po politiskem ali gospodarskem polju, povsod si uganjal samo hinavščino. In te mora biti enkrat konec! In jaz Ti hočem potegniti krinko z obraza (*hladne z roko proti Židu, ki se pa naglo umakne*) ter pokazati, da si hinavec, polovičar, nedoslednež, potuhnjenec!

Žid in sinovi (*ob enem*). Dokaži, dokaži, sicer pojdeš tudi Ti za onim, že veš!

Hčerka. Dokazov hočete? (*Pokaže z desnico na rdečo množico*). Glejte jih! vsak izmed teh vam je dokaz vaše hinavščine!

Rdeča množica (*ploska*). Živela naše rešiteljica, socialna demokracija!

Hčerka. Ali ne vidiš teh upadlih obrazov? In sedaj poglej svoj trebuh, kako se Ti je zredil!

Žid (*prebledi*). O usoda!

Hčerka (*nadaljuje z istim glasom*). Da bi lažje užival in se debelil, proglasil si ateizem kot vero »omikancev«, pa samó »omikancev«; nevedno ljudstvo naj bo le verno, ker kot táko raje hlapčuje in miruje. Hinavec! Tebi in Tvojim privilegiranim stanovom je ateizem pripomogel do bogastva in uživanja; živati hočemo pa tudi mi — (*burno pritrdjevanje med rdečo množico*) in zato hočemo dosledno vvesti ateizem za vse ljudi . . .

Žid (*obupujoč*). Oh, kaj bo, kaj bo!

Hčerka (*nadaljuje*). . . . dà, splošni ateizem je moje geslo . . .

Prvi glas (*izmed rdeče množice*). Premalo, vse premalo! Mi oznanjujemo anti-teizem, sovrašтво Boga in vsega božjega!

Drugi glas (*izmed rdeče množice*). Nihče ne zasluži, da je v naši družbi, kdor z vsó silo in vneó ne razširja ateizma!

Tretji glas (*izmed rdeče množice*). Mi sovražimo vsako cerkev, bodi katoliška ali protestantovska ali katerakoli. Proč s cerkvijo! Mar ne opravlja službe policaja, da varuje kapital? Mar ne slepari delavskih stanov z »menjico za nebesa«? Zatorej proč, proč s cerkvijo!

Prvi glas. Tovariši, izstopimo trumoma iz cerkve!

Drugi glas. Mi ne potrebujemo Odrešenika; delo je odrešenik naše dobe!

Tretji glas. Opustimo tudi besedo »vera« za vedno! Recimo raje: človekoljubje, humaniteta. Izobražena človeška družba je najvišje bitje, v katero verujemo; da se bo po naših nazorih organizovala, to upamo; in potem šele bo zavladala prava ljubezen, o kateri je krščanstvo do sedaj le sanjarió.

Žid (*tarnajoč*). Oh kaj bo, kaj bo!

Hčerka (*porogljivo*). Ali slišiš, kako »tički lepo pojó«? Ali poznaš tudi pesemco? naučili so se je od Tebe!

Žid (*prestrašen*). Od mene?! Jaz vendar nisem nikdar pel tako grdih!

Hčerka (*kakor prej*). Dà, Ti si jih naučil! Seveda, Ti si zapel le polovico pesmice, ker si v vsem polovičar, a tički znajo sedaj celo!

Žid (*neverno*). Kdaj sem jo pel le polovico?

Hčerka (*zasmehujoče*). Kdor laže, mora imeti dober spomin, a Ti, papa imaš slabega. Kaj nisi v zadnjem času vedno trdil, da v državi ni prostora za Boga, da celó mora biti brez Boga? Dobro, mi smo si to zapomnili in šli za en korak dalje: če država ne potrebuje Boga, čemu bi ga potreboval posameznik?! In sedaj Te z opravičeno jezo vprašujemo: Kako moreš zahtevati, da državni služabniki s prisego kličeč Boga za pričo, zatrjujejo svojo zvestobo, če pa država sama ne mara za Boga? Ni-li to hinavsko polovičarstvo? In zakaj ne odpravite ministerstev za uk in »bogočastje«, če se država v resnici ne meni za Boga? Samo pol pesmice znaš, a mi hočemo zapeti celo, in zato proč z vsem, kar spominja Boga, proč s prisego, proč z budgetom za bogočastje!

Žid (*brisoč si potne kaplje s čela*). Ach, die Geister, die ich rief! . . .

Hčerka (*vedno drzneje*). In še dalje pojdemo. Širokoustno si vpil pred leti: »svoboda, enakost!« in priširokoustil si jo za buržoazijce, in še te le za nekatere; to je bila hinavščina! Mi hočemo enakost, svobodo res za vse pridne državljane, za brezpravni četrti stan; mi zahtevamo gospodarsko in politiško enakost. Bodoča država, katero ustanovimo mi na podrtinah sedanjih držav, bode čisto gospodarska, in kar se bo pridelalo ali proizvedlo, bo vseh. Toda v svoji bodoči državi ne potrebujemo nobene gosposke, nobenega »predsednika«, tu ne bo več »podložnikov«, ampak mi vsi, vse ljudstvo bo vladalo. A razumi dobro: le ljudstvo, ki dela, bo vladalo; vse lene trote pomečemo iz panja!

Rdeča množica (*nepopisno navdušena*). Proč s troti! Ob tla ž njimi!

Žid (*smrtno bled krčevito stiskajoč pest proti hčerki*). Črna nehvaležnost!

Hčerka (*ironično*). Potolaži se, papa, potolaži! Nehvaležna Ti nisem. Nasprotno! jaz in vsi moji oboževalci (*kazoč na rdečo množico*) smo Ti iz srca **hvaležni**.

Rdeča množica (*se porogljivo zakrohota kakor po notah*). Ha há — ha há!

Žid (*z grozo*). Uh, ta smeh!

Hčerka (*kakor prej*). Hvaležni smo Ti, dà! Čuj! Mi hočemo imeti svobodno ljudovlado, kjer bo res ljudstvo in samo ljudstvo vladalo. In kdo nam najbolj pripravlja pot? Ti, dragi papa! Mi ne bi bili nikdar tako omajali »monarhističkega čustva«, kakor si ga omajal Ti.

Žid (*zadet*). Jaz?

Hčerka. Ti! Naredil si vladarje »konstitucionalne«; in tak vladar, kaj je drugega kakor nekakšen predsednik ljudovlade, z edinim razločkom, da je deden in da ima večjo plačo? Konstitucionalni vladar je senca, stroj brez svobodne volje, ki mora podpisati vse, kar mu predloži državni kancelar ali ministerski predsednik. Za vsak čin vlade si napravil odgovornega le ministerskega predsednika, in s tem poslal »vladarja« v pokoj, z visoko pokojnino. Voda na naš mlin! Nam treba iti sedaj le še majhen korak dalje, pa smo pri — cilju! In zató: **Srčna Ti hvala!** (*Prikloni se mu.*)

Rdeča množica (*kakor prej*). Ha há — ha há!

Žid (*tresoč se*). Groza! Kaj pomeni ta smeh?

Hčerka (*kakor prej*). Rada bi Ti odkrila vse svoje srce, da bi videl, kako sem Ti hvaležna! Glej, država, ki jo uredimo mi po širni zemlji, mora biti absolutna, od nikakoršne višje moči odvisna, delujoča iz sebe in s svojo močjo. Večina ljudstva bo odločevala, in kar bo odločila, bo veljalo, naj se tudi upira vest posameznikov, ali zgodovinsko pravo, naj bo tudi zoper božje zapovedi, naj ugovarja cerkev! — večina odločuje! In Ti si nam čudovito lepo ugladil poti, v svojem konstitucionalizmu si z enim kupljenim glasom večine večkrat podrl najsvetejše pravo; razglaševal si neprenehoma, da je država absolutna, vsemogočna — kar je bil dosedaj le Bog, — podrl si krščansko državo, nam trn v peti, ter sezidal sredi krščanskega ljudstva državo brez Boga, državo samo kot Boga, državo zoper Boga, in vsak, tudi opravičen ugovor zoper zakone te svoje države si zaznamoval kot upor. Zopet voda na naš mlin! Mi sedaj samó čakamo, agitujemo, organizujemo, in ko bo večina naša, bomo glasovali, in — država bo socialistiška, absolutna, neodvisna, brez Boga, zoper Boga, prav po naši želji. Zato tudi v tem oziru: **Srčna Ti hvala!** (*Poklon.*)

Rdeča množica (*kakor poprej*). Ha há — ha há!

Loža (*proti hčerki obrnjena*). Dete, pomisli vendar, da bo bodoča država, ki o njej sanjariš, le velika prisilna delavnica, kjer se ne bo vprašalo, za katero delo ima kdo veselje ali poklic, temveč s kruto silo bodete gonili ljudi na delo, ene v državne tovarne, druge v državne gozde, tretje na

državno polje itd., pazniki ali priganjači bodo pa morali tudi biti in brez palice ne bodo opravili nič. Kje bo potem svoboda, ki jo obetaš?

Hčerka. Tiho, tiho, mamica, saj sta z očetom vse lepo že pripravila. Ljudje so že navajeni sužnosti; navadila sta jih vidva. V vajinih državah hlapčuje vse; svobodni so le dvoje vrste ljudje: posestniki rent in pa — lumpje. Prvi bodo v naši državi izginili, drugi bodo morda ostali, pa bodo tudi edini zločinci, ki jih bo treba kaznovati. Vse drugo, pravimo, že sedaj hlapčuje. Kdo pa more v vajini državi reči, da je do cela svoboden? Vladar? ali minister? urednik ali učenjak? učitelj ali učenec? ali morda delavec, ki mora prodati svobodo, ako hoče živeti? O, vidva sta ljudstvo izvrstno navadila suženstva, tako, da ne bo čisto nič godrnjalo zoper moj »jarem«. In zato vama kličem: *srčna hvala!* (Poklon.)

Rdeča množica (kakor poprej). Ha, há — ha, há!

Žid (razjarjen). Ne posmehujte se mi!

Hčerka (proti Loži). Da ne boš imela krivega mnenja o moji bodoči državi, dostaviti moram še to: res je, da bom silila ljudi k delu, toda mnogo več svobode bodo imeli nego pod vajinim žezlom. Tako n. pr. hočem takoj odpraviti prisilno cepljenje kôz. . . .

Žid (proseče). Ne norčuj se iz mene!

Hčerka (nadaljuje ironično). Norčujem da se? Nikakor ne! V začetku sem Te bila res razžalila, toda sedaj me je resna volja, da popravim to razžaljenje z neomejeno hvaležnostjo. Naštela sem Ti, dragi papa, že nekatere vzroke, zaradi katerih sem Ti iz srca hvaležna; poslušaj me še dalje. . . .

Žid (nezaupno). Ali naj Ti verjamem?

Hčerka (kakor prej). Dobrot, ki si mi jih storil, ne morem Ti nikdar povrniti. Poslušaj! Že dolgo sanjarim o tem, kako bodo v moji bodoči državi vsi državljani sami *uradniki*, »ljudska država« pa skupna krušna mati. Zdelo bi se skoro nedosegljivo, toda Ti, oče, si mi tudi v tem oziru pripravil pot: koliko tisoč vojakov rediš dan za dnevom iz svojih državnih jasel! in koliko tisoč uradnikov je nastavljenih v državni službi! i vsako leto se njih število pomnoži. Voda na moj mlin! Samo še en korak storim, pa imam svojo socijalistično državo; samo še kmete, obrtnike in delavce proglasim za državne uradnike, pa smo tam! In to pojde lahko. Zato zopet: *Srčna ti hvala!*

Rdeča množica (kakor prej). Ha há — ha há!

Žid (z vastočim gnevom). Tega krohotanja ne prenašam več!

Hčerka (kakor prej). O, mi smo Ti hvaležni, hvaležni! Vedno si trdil, da je država lastnica vsega narodnega imetja, in praktično si to dokazal, ko si vzela katoliški cerkvi imetje ter »vrnil« narodu. Glej! voda na naš mlin! Samo en korak dalje pojdemo ter porečemo: tudi imetje velikih tovarnarjev, bankirjev itd. je narodova last, pa bomo glasovali, kakor glasujete sedaj, in zadosti bo en glas večine v državnem zboru — in vse imetje bo narodova last! Zato zopet: *Srčna ti hvala!* (Poklon.)

Rdeča množica (*kakor prej*). Ha há — ha há!

Žid (*si maši ušesa*). Neznosno!

Hčerka (*kakor prej, trobeč mu na ušesa*). Hvala Ti, da tako krepko pospešuješ centralizacijo v politiki ter se ustavljaš avtonomiji dežel; hvala Ti, da se vsled Tvojega prizadevanja steka ves kapital, ves denar v eno centrum, v eno vrečo oj, hvala Ti! Voda na moj mlin! Ti si star: na Tvoje mesto se usedem jaz . . . in usedem se tudi na vreče . . . ha há, ha há!

Rdeča množica (*kakor prej*). Ha há — ha há!

Žid (*skrajno razburjen*). Kdo ne bi postal nervozen ob takem zasmehovanju? (*Jezno potegne za vajeti*). Volički, vlecite, vlecite kar le morete, da bomo prej tam! (*Hčerka mu hoče iztrgati vajeti iz rok, nastane krik, buržoazijci okrog voza branijo Žida, rdeča množica spodbuja svojo ljubljenko, vpreženci vlečejo . . . metež, zmešnjava . . .*)

Četrty prizor.

(Prejšnji. V daljavi se zagleda stolp sv. Štefana.)

Buržoazijci (*neznansko veseli*). Dunaj, Dunaj!

Žid (*zagledavši Dunaj*). O cilj mojega potovanja, o moj eldorado! (*Od veselja mu začno kapati debele kaplje iz oči*).

Loža (*mane si roke od radosti*). Tam bomo varni!

(*Sinovi z novim pogumom branijo očeta pred napadi hčerkinimi*.)

Žid (*proti hčerki*). Sedaj ne opraviš nič; ne bojim se te! (*Parizar drči v tem nekoliko bolj naglo dol v dunajsko ravan*).

Hčerka (*proti Židu*). Tu se ločita najini poti! (*Proti rdeči množici*). Pripeljite mi brzo najlažji voz, ki ga dobite! (*Pri tej priči jej pripeljejo rdečo dvokolnico. Hčerka skoči s parizarja na njo. Rdeča množica zavriska*.) Srečno pot! (*Proti Židu*.) V svojo smrt greš! Predno izdahneš, se še vidiva. Tedaj pridem in prevzamem Tvoje gospodarstvo. (*Proti rdeči množici*). Haló, hitimo kakor blisk po mestih, trgih in vaseh, do poslednje gorske koč, oznanujmo povsod novi evangelij socialne demokracije! (*Množica zopet zavriska. Nekaj pa se jih pririje do dvokolnice, ki jo zgrabijo ter drvé ž njo kakor besni. Množica jo dere za njimi. Vozniki, ki vlečejo rdečo dvokolnico, so — čudno! — krivonosni.*¹⁾ — Dvokolnica z gospodično, vozniki in spremstvom kmalu zdirja izpred oči. Parizar pa se pomika, težko obložen, po dunajski ravnini, priziblje se v mesto, pred borzno palačo. Tu se vrata palače sama od sebe odpró na sležaj — in parizar z Židom in Ložo in sinovi in kar je v vozu izgine v notranje prostore palače. V istem trenutku se vrata zapró, zopet sama od sebe.)

¹⁾ Op. za režiserja. Pri morebitni uprizoritvi te žalostne igre se nikakor ne sme pozabiti, da ima gdéna »Hčerka« zakrivljen nos — kakor oče. Voznikov dvokolnice prej ni videti; a v trenutku, ko ima iti po svetu, znajdejo se nenadoma ter se postavijo pred dvokolnico.

Peto dejanje.

Zadnje ure v borzni palači.

Prvi prizor.

(Lep, poletni večer 29. dne rožnika l. 1868. — Pred borzno palačo na Dunaju se hladita Žid in Loža.)

Loža. Kako čarobno krasen večer!

Žid. In vendar se ga ne morem veseliti kakor drugekrati!

Loža. Pa res zapažam danes na Tebi neko čudno izpremembo, neki notranji nemir. Kaj Ti pa je, dragec?

Žid (*kažoč s prstom proti jugu*). Tam doli, tam doli na jugu, onstran gorá, ultra montes, se zbira, tako se mi zdi, nevihta. Moji revmatični udje jo že čutijo.

Loža (*čudeč se*). Beži, beži! Tebi se menda meša. Ob tako jasnem večeru, ko milijoni zvezd migljajo in pihlja tako prijeten vetrič, pa naj bi pameten človek mislil na vihar in nevihto?

Žid. Ne, meni se ne meša! Na svojem dolgem potovanju po svetu sem se nalezal toliko revmatizma, da vihar čutim kar dve leti naprej. In bojim se ga, to Ti moram priznati, bojim se ga silno, ker ranjen sem že takó na več mestih, zdaj naj pa pride še smrtni udarec, pa je po meni!

Loža (*prestrašeno*). Ranjen si že? in na več mestih? (*Očitaje*.) Zakaj mi tega nisi nikoli razodel?

Žid. Nisem Te hotel vznemirjati. A nočaj ne morem več molčati. (*Razgali nekoliko stare prsi*). Glej jih ran! Prvič je bilo dne 28. malega travna l. 1738. V Rimu je tedaj vladal papež Klement XII. Tedaj se je zbrala prva nevihta v Rimu zoper mene, in zagromelo je in strela je udarila, in v gromu in blisku so se čule besede: »In eminenti apostolatus specula« itd. Od tiste strele mi je ostala prva rana. Od tedaj pa nimam več miru. Nevihte so se ponavljale in pošiljale morilne strele proti mojim prsim. Že leta 1751. dne 18. majnika za papeža Benedikta XIV. je prihrumela druga. Jako huda je bila tretja, ki je privršala l. 1775., ravno ko smo s francoskimi filozofi imeli neko zborovanje. Vrgel jo je med nas papež Pij VI. s silno ostrimi besedami, ki so me spekle v dnu srca.

„Najprej so“, tako je zagrmelo iz Rima, „povsod razširili temo svojega brezboštva ter izrgali iz src ljudi vero, sedaj pa poskušajo ti ljudomorni filozofje tudi to, kako bi pretrgali vse vezi, ki vežejo ljudi med seboj in pa z onimi, ki jih vladajo. Glasno vpijejo v svet, da je človek rojen svoboden, ter ponavljajo brez prestanka, da ni podvržen nobeni oblasti, bodi katerakoli, da je sedanja družba kup nevednih ljudi, ki v svoji neumnosti objemajo noge duhovnov, ki jih sleparijo, in kraljev, ki jih stiskajo. Zveza duhovske in knežje oblasti je po njih

nauku le barbarska zarota zoper ono človeku prirojeno svobodo. Kdo ne izprevidi, da preté tako grozne zmote in druge brezštevilne prismo-darije, ki jih pa znajo tako spretno zakrivati, porušiti družabni mir in varnost, in to tem bolj, čim manj se poklicani krogi zmenijo, da bi brzdale brezbožneže. In kdo ne izprevidi, da so ti brezbožni nauki za duše odkupljene s krevjo Kristusovo, tem pogubniši, čim bolj se kakor rak zajedajo ter razjedajo vse, kar je še zdravega, in se plazijo celo v srca kraljev, dà (in to priznavamo z grozo), silijo celo v svetišče?“

Zadela me je ta strela grozno zlasti še zaradi tega, ker se je slišala daleč na okrog; zakaj papež je razpisal zoper mene sveto leto, in tisoči katoličanov so vreli v Rim. — Še dve hudi rani mi je zadal ta ne-smiljeni papež. Dne 10. sušca l. 1791. je obsodil mojo »civilno konstitucijo francoske duhovščine« ter kar naravnost izrekel, da ni brez razkola in krivoverstva. Uh, kakó me je to zbolelo! In ko smo obglavili Ludovika XVI., rekel je papež pred celim svetom, da vsega tega ni nihče drugi kriv kakor — jaz.

Loža. Kakšno krivično natolcevanje!

Žid. Kaj ne da? Pa še ni bilo konca. Iz tega prokl Rima so še vedno švigale morilne strele nad mé. Tako l. 1821. dne 13. kimovca za papeža Pija VII., pet let pozneje, l. 1826. dne 13. sušca za Leona XII., šest let zatem, l. 1832., dne 15. velikega srpana za Gregorija XVI. Za vlade sedanjega papeža Pija IX. pa kar ni miru. Takoj l. 1846. dne 9. listopada (*torej tako pozno, ko vendar že ne treska več!*) me je ranil kaj občutno; potem pa leto za letom; dne 8. grudna 1864. l. je kar več strel privršalo naenkrat v strašnem »Syllabu«. Ni čuda torej, če se pred vsako nevihto, ves tresem.

Loža. Čudno, da še živiš po tolikih udarcih!

Žid. Oh, saj dolgo najbrže ne bom! Zakaj te strele so me sicer ranile, a v srce nobena ne; toda sedaj, sedaj . . . zdi se mi, čutim, slutim, da bo iz te nevihte, ki se zbira v Rimu, priletela smrtna strela ter me zadela v — *srce!*

Loža (*prestrašena poskoči*). Dragec! iz česa pa vendar sklepaš na take grozne reči?

Žid. Že več ko tristo let ni bilo vesoljnega cerkvenega zbora; a sedaj ga papež zopet sklicuje.

Loža (*zaničljivo*). Vesoljni cerkveni zbor? Kaj bi si belil lase zaradi njega!

Žid (*resno*). Zadnji cerkveni zbor tridentinski mi je polomil noge, da ne morem nič več prav daleč hoditi, a ta bodoči v Vatikanu . . . bojim se . . . mi bo prebodel — *srce!* (*Bridko zdihne. Nekaj časa oba molčita. Nato prične zopet Loža*).

Loža. Kdaj pa si izvedel, da ga sklicuje?

Žid (*žalostno*). Danes!

Loža. Kje pa si izvedel?

Žid. Iz časnikov.

Loža. Kaj pa pravi papež v oklicu?

Žid. Toži o žalostnih časih, v katerih se nahaja katoliška cerkev; da so silno razširjeni »impia omnis generis libri, ac pestiferae ephemerides«, in da je uboga mladina izročena v poduk pogosto brezvernim učiteljem — iniquitatis et erroris magistris commissa misera iuventus«.

Loža. In vse to se bo popravilo na vesoljnem zboru?

Žid. Papež upa! Piše namreč (*čitajoč iz časnika*):

»In oecumenico enim hoc Concilio ea omnia accuratissimo examine sunt perpendenda ac statuenda, quae hisce praesertim asperimis temporibus maiorem Dei gloriam, et fidei integritatem, divinique cultus decorem, sempiternamque hominum salutem, et utriusque Cleri disciplinam, eiusque salutarem solidamque culturam, atque ecclesiarum legum observantiam, morumque emendationem, et christianam iuventutis institutionem, et communem omnium pacem et concordiam in primis respiciunt. Atque etiam intentissimo studio curandum est, ut, Deo bene iuvante, omnia ab Ecclesia et civili societate amoveantur mala, ut miseri errantes ad rectum veritatis, iustitiae, salutisque tramitem reducantur, ut vitiosi erroribusque eliminatis, augusta nostra religio eisque salutifera doctrina ubique terrarum reviviscat, et quotidie magis propagetur et dominetur; atque ita pietas, honestas, probitas, iustitia, charitas omnesque christianae virtutes cum maxima humanae societatis utilitate vigeant et efflorescant.«

Loža (*srdilo*). Kaj? Človeški družbi da Cerkev koristi?

Žid. In s kakšno samozavestjo zatrjuje papež ta blagodejni vpliv katoliške cerkve na vso človeško družbo! Le poslušaj! (*Čita dalje*):

»Nemo enim inficari unquam poterit, catholicae Ecclesiae eisque doctrinae vim non solum aeternam hominum salutem spectare, verum etiam prodesse temporali populorum bono, eorumque verae prosperitati, ordini ac tranquillitati, et humanorum quoque scientiarum progressui ac soliditati, veluti sacrae ac profanae historiae annales splendidissimis factis clare aperteque ostendunt, et constanter evidententerque demonstrant.«

Loža. Je-li to ves program prihodnjega vesoljnega cerkvenega zbora?

Žid. Neka slutnja mi pravi, da ne . . .

Loža. In kaj slutiš?

Žid (*skrivnostno*). Poslušaj me! Jaz sem imel od starodavnih časov, že od Focija sem in vseskozi, kot prvo geslo: Boj zoper Rim! omajati, uničiti veljavo rimskega papeža. To je bilo moje življenje. In zdaj se mi zdi, da hoče papež z velikanskim činom razdreti moje delo ter utrditi iznova papeževo veljavo. Že v oklicu namreč govori o oblasti, sodnosti in prvaštvu Petrovem nekam pomenljivo . . .

Loža. Ali se ne dá nič storiti zoper ta nameravani zbor?

Žid. V trenutku ne vem sredstva . . .

Loža. Našla ga bodem jaz! (*Odideta v notranje prostore*).

Drugi prizor.

(Dne 13. kimovca 1868. Večer. Žid in Loža sedita sama v dvorani pri mizi. Trije sinovi že spé, vsak v svojem kotu, četrti Anarhist, in hčerka sta pa tako vedno po svetu. Brleča svetilka slabo razsvetljuje velikanski prostor, natlačen krog in krog s samimi vrečami. Nekaj časa žalostna molčita. Nato prične)

Žid. Kaj bo, kaj bo? Rimski papež mi bo podrl vse, kar sem zidal stoletja s tako težavo.

Loža. Vse prečrno vidiš! Te najine palače nama ne podere noben papež, in vreč, ki sva jih napolnila, ne izprazni nihče več!

Žid (*tarnajoč*). Ni samo to moje delo! Pa tudi to je v nevarnosti, zakaj papež je začel tam zdraviti človeško družbo, kjer sem jo jaz prvič ranil.

Loža. Kako to misliš?

Žid. I no, začel sem s tem, da sem napravil najprej razkol, prepir, needinost v cerkvi, revolucijo versko . . .

Loža. In papež hoče tako daleč nazaj poseči ter celiti tako stare rane?

Žid. Kakor se kaže! Glej, kaj pišejo časniki: k bodočemu vesoljnemu cerkvenemu zboru v Vatikanu je povabil s posebnim pismom z dne 8. kimovca, torej pred petimi dnevi, tudi vse skofe vzhodnega obreda, ki niso združeni z rimskim sedežem, — in danes pa čitam, da je poslal pisma tudi protestantom in drugim nekatoličanom; vsi naj bi prišli v Rim, potožili, kar jim je na srečo, in se zopet spravili z materjo katoliško Cerkvijo. *Ut omnes unum sint!* poudarja vedno.

Loža. To bi bila za naju velikanska nesreča.

Žid. Če bi se to zgodilo, izruval bi papež zlo sedanje družbe s korenino; a tudi mene bi izruval iz tal . . .

Loža. In to se ne sme zgoditi, nikakor ne!

Žid. Pa kako zabraniti?

Loža. Nič lažjega! Glej, tako blizu imaš brzojavno zvezo z vsem svetom. Brzojavi torej takoj vsem nezedinjenim patrijarhom vzhodnega obreda, bodisi grškega ali armenskega, in pa zastopnikom protestantskih ločin, da se prav gotovo ne udeležé tega zbora, češ, da jim hoče vzeti svobodo, ki so si jo priborili s tolikimi težavami.

Žid (*ploskne z rokami*). Izvrstna misel! Sam ne morem okrog, naj pa električna iskra opravi to delo! (*Oba oditeta na brzojavni urad*).

Tretji prizor.

(Teden pozneje. Isto prizorišče. Zopet večer. Sinovi zopet spé, Žid in Loža zopet sama pri mizi. Molč. Čez nekaj časa vstopi)

Prvi pismonoša. Telegram! (*Izroči brzojavko ter odide*).

Loža. Odpri brzo! Odkod je neki?

Žid (*odvija s tresočimi rokami ter čita*): „*Ahasveru na Dunaju! Bodi miren. Povabila ne sprejel. Mi Grki ostanemo kakor smo bili že v Focijevih časih. Sicer pa imamo mirno vest. Papeževemu poslancu povedal, da je vzhodna cerkev ohranila vero čisto, kakor jo je sprejela od apostolov in sv. očelov. Novotarila je le zapadna. Pisma se niti dotaknil ne, da si ne bi omadeževal rok, in poslancu niti enkrat pogledal v obraz. Chaire!*“ *Očak carigrajski.*¹⁾

Žid in Loža (*ob enem*). Izborno, izvrstno!

¹⁾ Prim. Acta et decreta sacrorum conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis. Auctoribus presbyteris S. J. . . . Tom. septimus. Str. 1112 nsl.

Četrty prizor.

(Prejšnja. Drugi pismonoša.)

Pismonoša (*vstopi*). Telegram! (*Izroči ter odide.*)**Žid** (*čita*). „Ahasveru na Dunaju! Odgovarjam na Tvojo brzojavko. Povabila papeževega nikakor ne sprejmemo. Njegovemu poslancu rekel: Čemu sklicujete vesoljni zbor, ko je vse križem? Vesoljni zbori so za mirne čase. Bodimo lepo tiho pa spimo. Zdrav!“ Očak jeruzalemski.¹⁾**Loža** (*radostno*). Vse nama gre gladko! Vzhod spi.**Žid** (*samozavestno*). Dà, a zazibal sem ga v spanje jaz.*Peti prizor.*

(Prejšnja. Tretji pismonoša.)

Pismonoša (*vstopi*). Telegram! (*Izroči ter odide.*)**Žid** (*hitro odviije ter čita glasno*). „Gospodu Ahasveru! Očak antijohijski je bil že sprejel povabilo papeža Pija IX. na vesoljni cerkveni zbor; dà, še celo s spoštovanjem je bil sprejel papeževo pismo, poljubil ga ter se dotaknil z njim čela. To sem izvedel jaz. Takoj k njemu. Očital mu in ga okaral. Rekel, da mora vabilo vrniti papeževemu poslancu. Vrnil. Zdrav!“ Anti-johija. — Beger, generalni konzul ruski.²⁾**Loža** (*ploska*). Bravo! bravo! Ves vzhod nasprotuje.*Šesti prizor.*

(Prejšnja. Četrty pismonoša.)

Pismonoša (*vstopi*). Telegram! (*Izroči in odide.*)**Žid** (*hlastno odpre in čita*): „Ahasveru, Dunaj! Evangelijski višji cerkveni svet enoglasno odklonil vabilo glavarja rimsko-katoliške Cerkve k vesoljnemu cerkvenemu zboru. Odgovoril mu tudi, da nima pravice mešati se v zadeve naše cerkve. A šli smo še dalje. Vidimo, da moramo varovati protestante, bivajoče med katoličani, da jih ne zapeljejo k odpadu od čistega evangelija. Zato odrejujemo, da se pobirajo doneski za društvo Gustava Adolfa. Zdrav!“ Berlin, Evang. višji cerkveni svet.³⁾**Loža** (*ploskajoč*). Odpor na vseh stranch! Ha, Rim, kakó si osamljen!**Žid**. Kar sem enkrat odtrgal, je odtrgano!¹⁾ Prim. ibid. str. 1120.²⁾ Prim. o. c. p. 1122.³⁾ Prim. o. c. p. 1123 nsl.

Sedmi prizor.

(Prejšnja. Peti pismonoša.)

Pismonoša (*ves upehan*). Telegram! (*Izroči in odide.*)**Žid** (*glasno čitajoč*). „Worms, Ahasveru! Tu zbrani protestantje cele Nemčije odločno odbili rabilo papeževu, odbili vsako duhovsko gospodstvo; izpovedali, da prej ne bo verskega miru, dokler ne bo zabrt jezuitovski red. Pozvali vse nemške protestante, da odbijejo vse, kar meri na zatiranje svobode duha in vesti. Pozdrav.“ Odbor.¹⁾**Loža.** Dovolj, dovolj veva! Vse v redu! Toda čuj, še nekdo trka. Zopet kak telegram?**Osmi prizor.**

(Prejšnja. Šesti pismonoša.)

Pismonoša. Telegram! (*Izročivši ga odide.*)**Loža** (*Židu*). Odkod?**Žid.** Iz Monakovega. (*Čita.*) „Ahasveru! Danes razposlal knez Hohenlohe, minister vnanjih zadev, okrožnice do vseh kraljevih poslanikov po različnih dvorih. Vsebina: Rim namerava, kakor se kaže, izreči dogmo o papeževi nezmotljivosti. To bi bila pač politiška zadeva. Vlade naj bi torej izrazile svoje mnenje: naj se li podložni škofje in koncil sami opozoré na žalostne posledice, ki jih bode imela Cerkev, ako bo tako rušila prijazno razmerje do držav? ali bi bilo morda bolje, ako bi se sešli zastopniki posameznih držav v posvet, kako nastopiti proti Rimu?²⁾ Troj prijatelj. Pozdrav Loži.“**Loža.** Izvrstno! Države so tudi že po koncu!**Žid.** Vse moramo spraviti kvišku, vse!**Loža.** Sedaj lahko v miru greva počivat! (*Zapira vrata.*)**Deveti prizor.**

(Isto prizorišče. Dne 8. grudna 1869. Žid in Loža sama.)

Loža. Danes se je torej pričel usodepolni cerkveni zbor v Vatikanu. Kakó Ti je kaj pri srcu, dragec?**Žid.** Slabi me, slabi . . . in nekam tesno mi je pri srcu. Kaj mi pomagajo kupi pisem, ki sem jih prejel od vseh vlad v Evropi, in ki mi v njih zatrjujejo, da hočejo varovati svobodo »duha in vesti«, če se pa škofje ne bojé nobene grožnje in Rim trden stoji kakor skala. V resnici, bojim se najhujšega . . . Da bi le to mogel zabraniti, da se ne bi proglasila dogma o papeževi nezmotljivosti. Rečem Ti, to bo moja smrt!**Loža.** Ne boj se! Pridobila bodeva škofe, ki bodo glasovali proti definiciji.**Žid.** Saj ne bo nič pomagalo; ogromna večina jih bo preglasovala.**Loža.** Poskusiva pa le! (*Malo zagrinjalo pade.*)¹⁾ Cf. o. c. p. 1133.²⁾ Cf. o. c. p. 1199.

Deseti prizor.

(Teden dni pozneje. Prejšnja.)

Loža (*držeč v roki neko pismo*). Moje besedo niso bile zastonj. Sedemsto bratov, zbranih pri antikoncilju v Neapolju, ali ni to lepo število?

Žid. Kdaj so že otvorili svoj protizbor?

Loža. Isti dan ko v Rimu, 8. grudna.

Žid. Zanimivo! Da jim kaj takega pride na misel!

Loža. In kako krasno okrožnico je bil razposlal moj prijatelj Giuseppe Ricciardi vsem prostomislecem vseh narodov, da naj bi se sešli v 8. dan grudna t. l. v Neapolju ter osnovali svetovno človekoljubno družbo na podlagi svobodnega razmišljanja, dočim je vera katoliška slepa. Sešli so se res, toda — sama ne vem, katere višje moči so vplivale! — že drugi dan je vladni zastopnik zaključil zborovanje mojih bratov. Govorili so baje nekaj tudi zoper Napoleona III., in odtod strah neapoljske vlade. Lahko si pa misliš, kako so bili razsrjeni! Veliki prostozidarski mojster Ricciardi mi piše, da so nato pismeno izjavili svoje nazore ter jih objavili po časnikih, in sicer se glasi njih izjava, kakor mi piše takó-le: »I sottoscritti delegati di varie nazioni del mondo civile, riuniti a Napoli per prender parte all'Anticoncilio, affermano i seguenti principii. Essi proclamano la libera ragione contro l'autorita religiosa; l'indipendenza dell'uomo contro il dispotismo della chiesa e dello Stato; la solidarietà dei popoli contro l'alleanza dei principi e dei preti; la scuola libera contro l'insegnamento del clero; il diritto contro il privilegio. Non riconoscendo altra base che la scienza, essi proclamano l'uomo libero, e la necessità di abolire ogni Chiesa ufficiale. La donna deve essere liberata dai vincoli che la Chiesa e la legislazione oppongono al suo pieno sviluppo. Essi affermano la necessità dell'istruzione fuori di ogni intervento religioso . . .¹⁾ — No, ni-li klasična izjava?

Žid. Popolnoma po mojih mislih! Sporoči jim mojo zahvalo!

Enajsti prizor.

(Nekaj tednov pozneje. Prejšnja. Minister Beust.)

Beust (*prisopiha ves prestrašen v dvorano držeč neko pismo v rokah*). Groza! nečuvono! silovito!

Žid in **Loža** (*ob enem*). Kaj pa je? Govorite!

Beust. Danes sem dobil pismo iz Pariza od našega avstrijskega poslanika kneza Metternicha. Minister Daru je dobil iz Rima brzojavno poročilo, da prihoduje dni, menda že dne 17. sušca pričnó izdelovati pri zboru shêmo o nezmotljivosti.

Žid (*bled ko žid*). Že 17. dne sušca? Je-li mogoče? Ali ni več pomoči? (*Skoro jokaje*). Pomagajte pomagajte!

Beust. Grof Daru se je tudi sam silno prestrašil . . .

¹⁾ Cf. o. c. p. 1258.

Žid (*seže v besedo*). Kdo bi se pa ne?!

Beust . . . ter je takoj brzojavil v Rim, zahtevajoč, da naj se v zboru ne sklepa nič, dokler ne dospe zastopnik Francije. Sedaj čaka le še odgovora na svojo brzojavko, potem pa takoj pošlje zastopnika. Po knezu Metternichu me vprašuje, če ne bi hotel tudi jaz poslati zastopnika Avstro-Ogerske k zboru, ali pa vsaj podpirati njegovih korakov v Rimu . . .¹⁾

Žid (*naglo*). In kaj mislite storiti?

Beust. V dvomih sem. Svetujte mi!

Žid. Sedite in napišite to-le brzojavko v Rim poslancu grofu Trauttmannsdorfu: (*Žid narekuje, Beust piše.*) „*Vienne, le 13. Mars. 1870. Le Comte Daru nous ayant demandé d'appuyer sa dépêche de 20 Février, je Vous charge de Vous employer pour amener la Cour de Rome à prendre en considération la demande française et à s'abstenir de toute décision précipitée, surtout tant qu'on n'a pas laissé au Gouvernement Français le temps de faire entendre ses objections.*“²⁾ (*Beust vstane*).

Loža. Z združenimi močmi bomo vse dosegli. Rim hiti, to se mu vidi, zato hitimo tudi mi!

Žid. Dà, dà, hitimo. (*Beust odide*.)

Dvanajsti prizor.

(Večer dne 17. julija 1870. Silno soparno. Od juga sem se bliska, od daleč se čuje tudi zamolko grmenje. — Žid in Loža sedita zopet pred borzno palačo. Žid neznansko potr.)

Žid. Vse izgubljeno! Nevihla bo jutri, kakoršne še nisem doživel. Trga me po vseh udih. Groza! Časih je pomagalo streljanje v oblake, da so jih razgnali; tudi mi smo streljali od vseh strani proti Rimu: iz Avstrije, Prusije, malih držav nemških, kako je dalje streljala Francija, tudi Španija, Neapolj . . .

Loža. Antikoncilj mojih bratov! vse zastonj . . .

Žid. Koliko možnarjev je samó Döllinger sprožil iz Monakovega! Oh!

Loža. Prvi anti-infallibilist! Oh!

Žid. Koliko učenosti je nagromadil v svojem »Janusu«!

Loža. Pa nič ne pomaga! Oh!

Žid. In drugi bogoslovni profesorji so protestirali v imenu »svobodne vede«, ki bo uničena po tej dogmi!

Loža. Pa vse ni nič pomagalo!

Žid. Kako fina poročila je prinašala »Augsburger Allgemeine Zeitung« o tem rimskem zboru! Kamen bi se bil moral omečiti . . .

Loža. Pa ni vse nič pomagalo!

Žid. Meni že kar sapo zapira!

Loža. Še to upanje imam, da si bo Rim sam neizmerno škodoval s to dogmo.

Žid. Kako to misliš?

¹⁾ Cf. o. c. p. 1578.

²⁾ Cf. o. c. p. 1579.

Loža. Pričakujem odpada imenitnih škofov . . .

Žid. Meni vse to ne bo nič pomagalo . . .

Loža. Ne obupati, dragec!

Žid. Oh, nocojšna noč bo grozna; kar naprej se je že bojim. (*Loža zadremlje; Žid pa hodi do jutra ves nemiren sem ter tja po borzi. Večkrat s strahom pogleda proti jugu, kjer so nakopičeni strelonosni oblaki.*)

Prizor iz daljne daljave.

(Dne 18. julija. Ob 10. uri dopoldne. Rim. Dvorana (aula) cerkvenega zbora. Na prestolu sedi papež Pij IX., zlato mitro na glavi, vrh bele albe rdeči pluvijal: Ob desni in levi na stopnicah asistencija, dalje mestni magistrat v črni viteški opravi. Navzočih je 535 škofov, ki imajo vsi kakor papež vrh bele albe rdeč pluvijal. — V dvorani temà; čuje se neprestano zamolko grmenje, bliski svigajo, strele udarjajo, kakor da je sodni dan.) — Škof fabrijanski stopi na prižnico ter začne z zvonkim glasom čitati: »Constitutio dogmatica prima de Ecclesia Christi . . . Pastor aeternus itd.« Ves čas med čitanjem blisk in grom! Slednjič slovesno čita:

„Itaque nos traditioni . . . fideliter inhaerendo . . . docemus et divinitus revelatum dogma esse definimus: Romanum Pontificem, cum ex Cathedra loquitur, id est, cum omnium christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens . . . definit, ea infallibilitate pollere, qua divinus Redemptor Ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit . . .“

Grom in tresk! — Glasovanje po imenih. 533 škofov glasuje: »placet«, dva »non placet«. Nato nepopisno navdušenje: zvonovi zadoné, škofje in vse ljudstvo pojó: Te Deum).

Trinajsti prizor.

(Isti dan. Dunaj. Borzna palača. V dvorani. Žid leži na tleh, nepremično, kakor mrtev. Poleg njega sedi Loža ter ga moči s kisom. Vsa dvorana polna gledavcev).

Prvi gledavec. Kaj pa mu je prav za prav?

Drugi gledavec. Strela je udarila vanj.

Tretji gledavec. Strela? Kod pa ga je ošinila?

Drugi gledavec. Ravno v srce ga je zadela!

Tretji gledavec. V srce? Grozno! Kako da še ni umrl?

Drugi gledavec. Sedaj je še v omotici in se ne ve, je-li živ ali mrtev.

Prvi gledavec. Poglejta no, kakšno čudno glavo ima: kar nekam podolgovasta je, kakor pri kači, in jeziček, čisto kačji . . .

Tretji gledavec. Saj res! In zobje, joj, kako čudni so! prav gadji in kakor da se cedi strup iz njih . . .

Prvi gledavec (*privzdigne Židovo nogo*). Jojmene, pa kako kratke noge ima! Prej še zapazil nisem, ko je še hodil okrog . . .

Tretji gledavec. Saj res, tako kratkih nog pa res še ne!

Drugi gledavec. Bedaka, kaj se čudita: mar ne vesta, da *ima laž kratke noge?*

Loža (*huda*). Marš vèn! Taka škodoželjnost! (*Vsi gledavci morajo oditi.*)

¹⁾ Cf. poročilo v. Scheeben, Das ökumenische Concil vom Jahre 1869. Bd. II. p. 311, 122. Celó neki protestant, bivajoč stalno v Rimu, je trdil, da je bila nevihta tistega dne nenavadna prikazen. Redke so sploh v Rimu nevihte; v juliju pa komaj vsakih 10 let ena!

Štirinajsti prizor.

(Prejšnja (sama).

Žid (*s težavo odpre oči, pa jih zopet zapre*).**Loža.** Kakó Ti je, dragec, kako?**Žid** (*s tihim glasom*). Umiram**Loža** (*skrbno*). Naj li pošljem po zdravnika?**Žid** (*pokima*).**Petnajsti prizor.**

(Prejšnja. Zdravnik.)

Zdravnik (*preiskavši bolnika, zmajuje z glavo*). Neozdravljiv!**Loža** (*prestrašeno*). Dà, neozdravljiv! Prestreljeno je srce; tu ni več pomoči.**Loža.** Pa vsaj polajšate mu morda lahko bolečine?**Zdravnik.** Dà, to lahko storim. (*Sede ter napiše recept, ki ga izroči Loži*)**Loža** (*čita recept*). „Kulturkampf po vseh deželah, — odprava konkordata, kjer še ni odpravljen — sekularizacija papeževe države — boj zoper jezuite — šola po bolnikovih nazorih.“ (*Zgiba listek*) Mislite, da mu vsaj nekoliko odleže po teh zdravilih?**Zdravnik.** Upam, ker so jako močna.**Loža.** Dovolite še to vprašanje: ali treba rabiti zunanje, ali notranje? in v kateri lekarni naj jih dam pripraviti?**Zdravnik.** Iz vsakega tu napisanega zdravila se napravi poseben »flašter«, ki naj se vsak za-se poklada na bolnikovo srce. Naredili pa bodo te »flaštre« ministri Stremayr, Bismarck, Visconti-Venosta, Lutz idr. idr.**Loža.** Hvala lepa, gospod zdravnik!**Zdravnik.** Če bo treba, pa me še pokličite! (*Prikloni se in odide.*)**Šestnajsti prizor.**

(Teden pozneje. Prejšnja.)

Loža (*devlje Židu oblépek na rano*). Boš videl, da Ti bo dobro del; čisto svež je. Danes ga je prinesel pl. Stremayr. Narejen je iz popolne odprave konkordata. Namazal pa je nanj minister dve ingredienciji: 1. zaradi nove dogme nezmotljivosti ima papež vsak trenutek tudi oblast zavreči pogoje konkordata, ki ga sploh poljubno lahko razlaga; 2. vsled te dogme je ena stranka (*namr. papež*) postala čisto druga nego je bila prej; in zato pogodba, konkordat ne more več veljati. O, ta oblépek Ti bo jako ohladil bolečine. (*Pritisne ga. Žid pa zamiši ter pokaže na obrazu, da mu res dé nekako dobro*).**Sedemnajsti prizor.**

(Dne 20. sept. i. l. Prejšnja.)

Loža (*devlje drugi oblépek na Židovo rano*). Ta obliž si dobil iz Italije. Narejen je danes iz ogromnega ropá. (*Židu se zopet dobro zdi.*)

Osemnajsti prizor.

(Dve leti pozneje. — Prejšnja.)

Žid (*s slabim glasom*). Saj nič ne pomaga! Že dve leti mi daješ različne obliže in oblépke, pa bolečine kar nič ne odnehajo. Uh, uh!

Loža (*devajoč mu nov obliž*). Na, še tega poskusi! Ravnokar ga je poslal Bismarek. Naredili so mu ga dne 4. julija t. l. jezuitje, ki jih je pregnal iz celega nemškega cesarstva.

Žid (*z lahnim nasmehom*). Jezuitje? ah, ta bo pa morda pomagal. (*Ko mu Loža pritisne obliž, Žid zopet zamiži.*)

Devetnajsti prizor.

(Šest let pozneje. — Prejšnja.)

Žid (*žalostno*). Sedaj pa že vidim, da ne pomagajo vsi oblépki nič; od vseh strani si mi jih znesla, meni pa je le vedno hujše in hujše.

Loža. Ob smrti Pija IX. Ti je bilo nekoliko odleglo . . .

Žid. Res! mislil sem, da bo njegov naslednik preklical vse, kar je storil hudega prednik. Ná, sedaj pa gre in mi ponovi vse stare rane . . .

Loža. Kaj ne, s prvo okrožnico svojo, ki pravi v njej: „*Has condemnationes omnes, Decessorum Nostrorum vestigia sectantes, Nos ex hac Apostolica veritatis Sede confirmamus et iteramus.*“ Kaj ne, s tem?

Žid (*nemo prikima*). Oh, vse stare rane so mi jele krvaveti.

Loža (*nevoljna*). Potem Ti pa res ni več pomagati!

Poslednji prizor.

(Ob koncu 19. stoletja. Trg pred borzo.)

Pri oknu borzne palače slonita Žid in Loža ter gledata po trgu. Žid ves obezan, mrlvaško bled. — Na trgu besni strašen boj; dve sovražni armadi, velikanski, kakoršnih svel še ni videl, si stojita nasproti. Prva prihaja od zahoda in severa, druga od juga in vzhoda. V prvi armadi so čete takó-le razvrščene: najprej maršira rdeča množica, pojoč „das Lied der Arbeit,“ vmes stopajo devetniki in desetniki, za to množico stopa buržoazija, ki je v 3. in 4. dejanju vozila Židov voz: gospodje v frakih in klakih, kapitalisti, tovarnarji, vseučiliščni profesorji, odvetniki i. dr., v zadnji vrsti generali, sami — krivonosci. Na čelu armadi se vozi na vozu, kakor so se vozili rimski triumfatorji, „rdeča gospodična,“ hči Židova: v eni roki drži rdečo zastavo, kjer je naslikano kladivo, in spodaj napis: „vse razbiti!“ v drugi roki pa visoko drži pergament, kjer je z zlatimi črkami zapisano:

•Po moji smrti bo podedovala vse moje premoženje moja edina hčerka. Moji sinovi naj zanaprej služijo svoji sestri. Ahasver.•

Med armado vihra nebroj rdečih zastav z raznimi napisi. Žid in Loža z vidnim veseljem gledata to armado. Druga armada se šele zbira. Vsak trenutek dospje kakšna nova četica, majhna sicer, a dobro

organizovana. V prvi vrsti stoji mladina; eden izmed mladeničev visoko drži bandero s podobo Križa, ki je geslo, da hoče ta armada „vse rešiti“. Za mladino stoji preprosto ljudstvo z duhovniki; „inteligencije“ ni videti mnogo. Razen zastave s križem vihra med drugo armado tudi še nebroj bander, praporov i. dr. z napisi:

»Katoličanje, bodite složni v mišljenju in delovanju!« — »Katoličanje, tesno oklenite se svojih škofov in po njih sv. Očeta!« — »Pričajmo svojo sv. vero srčno, očitno in skupno!« — »Prirejajmo pogosto manjše in večje, krajevne in splošne katoliške shode!« — »Katoličanje, skrbite za krščansko družinsko življenje!« — »Otroška odgoja bodi krščanska!« — »Katoličanje, vaše otroke naj učé le verni, katoliško misleči učitelji!« — »Katoličanje, poslužujmo se svojih državljanskih pravic v korist Cerkve, družine, šole!« — »Katoličanje, ustanavljajte temu smotru primerna društva!« — »Podpirajte katoliški tisk z vsemi močmi!« — »Katoliški časnikarji, zastopajte, v čistem sporazumljenju s škofi, v vseh perečih vprašanjih prava, katoliška načela, razkrinkujte neutrudno hudobno sleparstvo sovražnikov sv. Cerkve, zlasti sovražnega časopisja, odbijajte strup zmote, spodbujajte k vestnemu izpolnjevanju verskih dolžnosti!« — »Katoličanje, gojite pravo modroslovje, zlasti sv. Tomaža Akvinskega.« — »Katoličanje, gojite vneto zgodovinske vede!« — »Boj brezbožnemu liberalizmu! nazaj k pravični krščanski državi s svobodo in pravičnostjo do vseh, pred vsem do slabotnih in ubožnih!« — »Popolno svobodo katoliški Cerkvi!« — »Katoličanje, nauk o papeževi nezmotljivosti je zadal Liberalizmu smrtni udarec; neomejena, neustrašna zvestoba naša do Rima, pa življenje po zveličavnih naukah katoliške Cerkve v zasebnem in javnem življenju, to bo Židu-Liberalizmu smrt!«

Zmaga je še neodločena; nove čete dohajajo prvi, pa tudi drugi armadi Zavesa še ni padla! Spoštovani gledavec! da se ne boš dolgočasil, vzdrami se, dvigni se, žrtvuj mir in ugodnost, stopi na oder, pridruži se armadi križa ter se bôri kakor Lev! Ne gleda sicer z zadovoljstvom na to četo niti Žid niti Loža, pač pa večni Bog!! — In če me vprašuješ: bodem-li zmagal jaz, bodemo-li zmagali mi, odgovorjam ti: „Haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra. (1. Jan. 5, 4.)“

Slovstvo.

Govekar.

Govekar je svojo skoraj le staro robo prodal A. Gaberščku, in ta jo že ponuja s posebno knjigo v salon. Jezik te knjige nima dosti napak, tudi govorni vzlet bi sam po sebi ne bil dolgočasen, toda v celoti je to delo — črke brez duha. Kar počnó zanemarjeni otroci, kar se godi po nizkih krčmah, kar po ulicah lahko vidiš, pa se ti ne ljubi pogledati, take navadne prizore G. opisuje otročje na drobno (celo dolžino muckovega repa je šel merit na centimetre) — zagotavlja pa, da piše za izobražene čitatelje. Kdor hoče naturalistiko sploh pahnuti iz slovstva, ž njim seveda ne gremo, a če kdo tako navadno otročjo nezrelost ponuja razumništvu, moramo se vender strmeč vprašati, ali tako daleč sega izobraženost Slovencev? res ne dalje? V celi prvi knjigi te salonske šare ni ne ene plemenite misli,

ne enega plemenitega čustva; duh, ki človeka povzdiguje visoko nad drugo stvarstvo, je tlačén in zamorjen. Da bi vsaj ljubezen domovinska, ki zmagovito vlada in ukazuje po širnem svetu, dala smer kakemu sestavku! Zaman iščemo pri G. tudi le-te. Pisatelj ima samo hladno črnilo, da z njim ustvarja črke; gorkega sreča, da bi se iz njega porodilo kaj lepega, ne; pusto se to čuti posebno tam, kjer snov pisatelja privede tudi do plemenitih misli: omenja jih pač, a malenkostne so mu, rabi jih le za okvir svoje slike. Mislimo, da so umevne te besede. Je-li res kdo verjame, da je to za izobrazene človeka?*)

Pa utegne tukaj kdo pomišljati, saj imajo tudi veliki narodi tako slovstvo, ali homo vsem v zobe povedali, da so reve duševne? — Da nas ne obsodi kak izobražen slovstvenik, bodi poprej poudarjeno: mi ločimo slovstvo za »izobraženo« občinstvo od ničvrednih otročarij. A kdor ima tako malo razuma, da krasni roman »promessi sposi« primerja z Albinami, in da se celo predrzne dela velikega Shakespeare-ja postavljati v eno strujo z Govekarjevimi poskusnjami, ž njim ne govorimo. Kar pa ostane ugovora, da imajo tudi veliki narodi tako slovstvo, ki nima nič več vrednosti, to nam glave ne bo zavrtilo. Povejmo svojo misel. Nam se zdi, da bi dejali drugi narodi, ko bi poznali naše »Zoline učence«, s Schillerjem: »Wie er räuspert und wie er spuckt, Das habt ihr ihm glücklichen abgeguckt!«

Če bode tako slovstvo naš vzor, bo ležal naš narod ponižan pred nogami tujih narodov, ne bo dolgo in pisati bo mogla hladna kritika narodov sosedov: »Slovinci — majhen narod po številu — še manjši po duhu — kar vidijo pri velikih narodih, posnemljejo, pa posnemljejo le to, v čemer ni duha — kakor opice!«

Nova struja, zdi se nam, da ni na pravem potu.

Dr. G. V. P.

Dostavek: Da se nam ne bode očitalo, kakor navadno, »kritikastrstvo«, denimo sem še nekatere druge sodbe.

»E d i n o s t« je objavila o novostrujarjih naslednjo sodbo: »Poglejmo strujo, katero imenujejo v Slovencih novo, katero je pa že davno obdelal Paul de Kock in drugovi. Je-li pišejo res novi pisatelji po življenju? Ne! oni pišejo baš tako neverjetno kakor Marlittovka in njene posnemalke. Marlittovka e compagnia bella opisujejo ljudi, kakoršnih ni; tako tudi novostrujarji...«

»Aškerc je dejal, da novostrujarji poznajo ženske dobro; jaz pa pravim, da jih ne poznajo ne oni in ne Aškerc...«

»In ti da posnemajo Francoze? Smešno!...«

*) Čuditi bi se utegnil kdo, zakaj v tem listu ne damo bolj podrobne kritike. Bodi torej še ena rečena. Govekarju je Stritar srečno izteknil neki tuj citat, kateri ni sicer posebno lep a vsaj pravičen tam, kjer se kaka stranka več ne bojuje z razlogi in razumom, Govekar ga je obrnil na vse neljube kritike in široko razprostrto beremo v proslou: »Pustite pse, naj lajajo, — to kaže le, da jahamo!« Včasih morda, a vedno ne, in slab dokaz za Govekarjevo umovno bistrino, če niti ne poskusi zavrniti z umskimi razlogi umskih razlogov, če sliši od vseh razlogov samo — glasove!

»Življenje bi radi poznali ti naši mladi ljudje in kažejo svetu, da je poznajo; poznajo pa le »chronique scandaleuse« iz raznih listov . . .«

»Ljubljanski Zvon« pa je tudi povedal Govekarju »nekoliko menj ugodne resnice« (Lj. Zv. 1897. št. 10. str. 640).

»Nočemo g. Govekarju očitati, piše Lj. Zv., da je baš psihološko razmotranje, ki ga on zanemarja, najvišja stopinja pisateljske umetnosti, in da stoprav iz duševnega življenja je možno tolmačiti mnoga človeška dejanja, ki so sicer samo ob sebi nerazumevna; morda to g. Govekarju kakor Zoli ni dano. . . . Toda nekaj moramo prirekati g. G.: obseg duševnih občutkov, ki nam jih vzbuja njegovo realistično opisovanje, je primeroma jakemajhen. . . . Bojimo se, ako se pisatelj v prihodnje ne poglobi, sam napredujoč v analizovanju duševnih činiteljev in v umetniškem njih izraževanju, da se polagoma izčrpa in izpiše; potem bi bilo neizogibno plitvo ponavljanje samega sebe, in njega ne bi več mogli primerjati z Zolo, nego s Paul de Kockom, ki pač more ugajati mladeniškim izpeljančkom in poluizobraženim ženskim, nikakor ga ne zrelim ljudem. . . .«

Dalje: »Ne zahtevamo, naj bi bil tudi G. umetalen jezikotvorec, kakor je Murnik, — toliko pa smelo trdimo, da G. semtertja prešablonsko uporablja jezik, iz česar tudi izvira nekaka ohlapnost v slogu in nekaka stereotipnost, provzročena po neskrbnem izbiranju novih in malomarnem ponavljanju istih izrazov in rečenic. . . . Resno ga opozarjamo, naj tudi te strani pisateljske popolnosti ne prezira, ako mu je do tega, da zadobé njegovi spisi trajno, klasično veljavo, in da se z njimi ne bodo naslajali samo slastnega berila željni poluizobraženci, ampak tudi pravi izomikanci...«

Sam Stritar je nedavno ozlovoljen pisal o »novostrujarjih«, ki jim v Slovincih prvači Govekar: »Prizadevamo si, pravični biti tudi proti novostrujnikom, če tudi njihova senca pada na nas. Jaz vsaj rad priznavam, kar ima dobrega nova šola — in tega ni malo — ali njene izrastke zametam; pobijal bi jih javno, odločno in krepko, ko bi ne vedel, da je moja beseda bob ob steno pri mojih rojakih, sosebno pri mladem rodu, ki je zdaj nastopil svoje vladarstvo. Želeti bi pa bilo, da vstane mož, ki ima kaj veljave, ter povzdigne svoj glas: »Ne tako, to je sramotno, na kvaro vsemu narodu. Kamenje, blato, gnojnica, to ni orožje, s katerim se bori pošten mož, pošten narod! Gorjé nam, če iz našega narodnega značaja izgine plemenitost, in če stopi podlost na njeno mesto! — —

Kako naši novi učitelji govoré o »morali«!

Zdaj se vse sme! Iz ene skrajnosti v drugo! Sklicujejo se na — Francoze! — — Ali je kak razsoden človek, ki bi ne videl, da ta narod propada, gnije tako, da že — diši! Francoski narod, kakor vse »latinsko pleme«! — —

Tako »Edinost«, »Ljubljanski Zvon« in Stritar. Vsakdo torej vidi, da se dá tudi z zgolj estetiškega stališča novostrujnikom in posebno Govekarju mnogokaj prirekati. Šablonski slog, zanemarjeno psihologično razmotranje, jako majhen obseg duševnih občutkov, ki jih vzbuja, slabo poznavanje sveta, prepisavanje iz »kronike škandalov«, to pač niso vrline in slaba hvala Gove-

karjeve muze je, če se je bati, da utegne skoraj ugajati samo »mladeniškim izpeljančkom in slastnega berila željnim poluizobražencem«.

Seveda Govekar pravi: »Te novelice so moji skromni prvenci, ki sem jih pred leti priobčil v feljtonu političnih dnevnikov. Tudi neobjavljena novela »Primo loco« je — negoden prvenec.« No, če ta ugovor kaj velja, se mi močno čudimo, kako je zbirka prišla v »salonsko knjižnico«, »ki ni namenjena ne mladini ne širšim vrstam našega čitajočega občinstva, marveč odraslim razumnikom...« Mi smo sodili, da bo dajala »salonska knjižnica« »odraslim razumnikom« kaj izvrstnega, a ne »negodnih prvencev« negodnega feljtonista!

A. U.

Družba sv. Mohorja.

Dična družba sv. Mohorja je letos dala slovenskemu narodu zopet tako lepih darov, da so se jih vsi sloji brez razlike močno razveselili. Šestero knjig, in vsaka je dobila pohvalno oceno! Temu se zdi zlasti lep letošnji »koledar«; tako zadovoljil, kakor letošnji, ga še ni nobeden njegovih prednikov, in iskreno ga veseli, da more o njem v obče izreči le pohvalno in priznalno sodbo. Oni hvali Lampetove »Zgodbe sv. pisma« — »krasno delo«, »krasen zbornik in dika vsaki slovenski hiši, zlasti če družba preskrbi zgodbam še izvirne platnice«. Zopet drugi »beleži s posebnim zadoščenjem, da se knjige in spisi letos zlasti ozirajo na slovenske in slovanske razmere«, in hvali »skozi in skozi zanimivo, poljudno, a vendar temeljito, na podlagi očitidstva in proučevanja pisano in z mnogimi čednimi podobnicami okičeno knjigo — »Bolgarija in Srbija«. Milovršniku je pač ta ter oni kaj prirekal, češ da nam v povesti »Boj za pravico« riše le preveč »angelje in hudobce«, toda vsi so ga veselo pozdravili ter mu želé, da bi posvetil vse svoje blagovito slovstveno delovanje družbi sv. Mohorja. Tudi o »Poljedelstvu« so bile ocene dosti pohvalne. Nekemu ocenjevavcu se je sicer zazdelo, da bode delo večini težko ustrezalo, a urednik je takoj pripomnil, da mu mora ugovarjati. Edino gledé na knjigo »Sveti rožni venec« ni bila kritika z ene strani soseben ugodna. Družba v tej stroki menda ne skrbi dovolj za »dober okus«. »Ljubljanski Zvon« pa meni, »da bi pobožnim udom Mohorjeve bratovščine bolj prijale in bi bile zdravejša dušna hrana konkretno pobožne knjige v živahni in zategadelj zanimivi obliki — zaradi česar so na glasu n. pr. spisi Albana Stolza — nego pa mistični in pietistični traktati, v katerih se proslavlja in priporoča asketično uničevanje samega sebe«, a pametno dostavlja, »ako bi ne bili po dosedanjih velikanskih uspehih Mohorjeve družbe živo prepričani, da književni odbor sam po svoji vesti in zavesti to ukrene, kar društvenikom najbolj prija.« To je bil pameten dostavek! Mi izvestno ne bi ugovarjali, ko bi nam družba sv. Mohorja oskrbela dobro prelogo nekaterih del Albana Stolza, kakor nam je že oskrbela klasično njegovo delo: »Življenje sv. Elizabete«. Tudi ni napačno, kar pravi »Zvon«, da bi konkretno pobožne knjige močno zanimale. Toda kar govori o manj zdravih in mističnih pietističnih traktatih, v katerih se proslavlja in priporoča asketično uničevanje

samega sebe, to slabo pristoji listu govorečemu pohvalno o Mohorjevi bratovščini. Naj bi bil pisec razrezal v knjigi »Sveti rožni venec« — saj ta knjiga je menda eden izmed »mističnih in pietističnih traktatov«! — samo dva, štiri liste, pa bi bil videl, kako sodi o tej stvari zaščitnica in varihinja Mohorjeve družbe, katoliška cerkev, kako sodi veliki Leon XIII.! Kakor smo dejali, prav je, če nam dična družba oskrbi kako delo Albana Stolza, samo načela »Zvonovega« naj si nikdar ne prisvoji! Načelo »Zvonovo« — diši!

Po tako ugodnih ocenah bo se odbor izvestno z novim veseljem in z novo vnemo lotil trudovitega dela. In prav je tako! Delo je trudovito, a je tudi — hvaležno! Ni je skoraj hiše na Slovenskem, ki ne bi željno čakala lepih darov!

Bodi nam dovoljeno dejati sem še nekatere opomnje!

Želimo najprej, da bi vsi naši pisatelji jasno uvideli, kako hvaležno delo je pisati za Mohorjevo družbo! To je pravo narodno delo! Žal, da se nekaterim menda zdi nekako »nizko« pisati za družbo. Ni jim dovolj imenitno. Mi pa mislimo, da gre prva čast narodnim pisateljem. Omikanci že dobé beriva, če so res omikani, a narodu je treba beriva. Narodni pisatelji so lahko pravi apostoli narodu, apostoli omike in prosvete. Seveda je težje pisati za preprosti narod, kakor pa za sloje takozvanega razumništva. Treba je pisati res narodno, preprosto, a lepo. Vendar smo prepričani, da ima marsikdo, sosebno izmed mlajših pisateljev, narodni jezik dovolj v oblasti, da ima tudi obilo pisateljskih darov, zato iskreno želimo, da posveté svobodne ure zlasti družbi sv. Mohorja!

Kar se dostaje s n o v i, bi tudi nekaj pripomnili. Zdi se nam, da pisatelji mnogo premalo zajemajo snov svojim povestim iz cerkvene zgodovine. Saj je vendar cerkvena zgodovina tako velika in tako lepa, da je že sama kakor prekrasna povest. Dobro še pomnimo, kako rad je naš narod prebiral »Fabiolo«. In tako je skoraj na vsaki strani cerkvene zgodovine kak motiv, ki bi ga bilo lahko razsnovati v najlepšo povest. Uverjeni smo, da bi naši pisatelji s takimi povestimi zelo ustregli vsemu narodu.

Kakor se je »Slovenski Narod« po pravici razveselil, da se letošnje knjige zlasti ozirajo na slovenske in slovanske razmere, tako, sodimo, bi bilo prav da bi družba posegla sedaj pa sedaj tudi v veliko preteklost krščanstva, da bi predočila narodu kako dobo iz starega, iz srednjega, iz novega veka. Zakaj če je res, da materijalizem zaseza vse bolj v narode, je tudi res, da mora družba, kakoršna je družba sv. Mohorja, ne polemično, a irenično kazati, kaj je bilo narodom krščanstvo, in kaj je še lahko! Menimo tudi, da bi bil slovenski narod zelo hvaležen družbi, ko bi mu s časom oskrbela knjigo, o kateri bi si narod jasnili in utrjeval svoje versko naziranje, in se tako obranil pogubnih zmot naše dobe. Vse to seveda bodi le v premislek modrosti književnega odbora!

Gledé na o b l i k o mislimo, da nikdar ni dovolj poudarjena — p o - l j u d n o s t. Vse, kar je preveč zavito in okičeno, a tudi vse, kar je preveč sistematiško, malo ugaja narodu. Govorimo konkretno! Zadnji čas so se začeli oglašati v »Koledarju« in »Večernicah« — kar je vse hvale vredno — tudi

pesniki. A zdi se nam, da časi ta ali oni le preveč robuje oblasti »rim«. Posledica je, da so pesmi temne, a narodu seže v srce le preprosta pesem! Zlasti bi želeli, da bi bili »Sijonski glasovi« vedno čisti in jasni. Zakaj če se bodo glasili takisto preprosto in vendar tako globoko, kakor odmevajo v narodovi duši vsa čustva, utegnejo biti prava narodna svojina. Nadejamo se, da bode marljivi in tenkoslušni g. Mih. Opeka, ki je v novem zboru »magister cantus«, skrbel za to. Saj je sam dal že letos prelep zgled s pesnima: »Češčena, Kraljica« in »Žalostna Mati«.

Skoraj presistematiška pa se nam zdi na priliko knjiga »Bolgarija in Srbija«. Nam vsaj se vidi, da bi narod mnogo rajši čital, ko bi imela knjiga bolj obliko potopisa. Kako je bil na ta način na primer rajni nepozabni Erjavec opisal Hrvate! Morda bode ugajala knjiga, morda se motimo, a prav bi morda ipak bilo, da bi si kdo, ki živi med narodom, malce ogledal, kako je.

Kar se tiče molitvenikov, se zlagamo popolnoma s »Slovincem«, da je treba zlasti pri njih skrbeti za lep jezik. Zakaj molitvenik je narodu pol slovnice. Po molitveniku narod moli in misli in naposled tudi govori. Ali pa je prav zdaj treba še novih ali ne, o tem sodi najlažje odbor sam, ki mu gotovo dohajajo razni nasveti od poverjenikov. Umevno je samo o sebi, da družba ne bo gojila »pietizma«. Pietizmu bi bile v prilog le kake osladno, sentimentalno, s samim čustvom pisane knjige brez dogmatične podlage, brez verskega jedra, kake »Stunden der Andacht«!

Po teh kratkih opomnjah si ne moremo kaj, da ne bi zaželeli družbi še enkrat srečnega uspeha in vednega napredka. Tu bi res lahko rekli, kar ima vedno na jeziku »Učiteljski Tovariš«: »Ne nazaj, ne navzdol, ampak naprej in navzgor!«

A. U.

„Liberalne kritike“.

Ker končujemo prvi letnik »Katoliškega Obzornika«, bo prav, če povemo častitim bravcem, kako so nas kritikovali naši nasprotniki. Ponatisnili bomo njih ocene. Tega ne bomo storili zato, kakor da bi imeli ocene naših nasprotnikov za vekovite, častiti čitatelji bodo brez dvoma sami uvideli, da nam kaj takega ni moglo priti niti na kraj pameti. Ponatisnili jih bomo zaradi drugih razlogov. Rado se nam opočita, časi tudi z naše strani, da ne rabimo vedno dosti vztrpnih, krotkih, milih izrazov. Morda! Ni nam prišlo na um, da bi to kar tajili. »In multis enim offendimus omnes.« Če kdo z besedo ne zagreši, on je popoln mož, pravi sv. pismo. Izkušali pa smo ipak vsekdar izrazom presoditi ceno in moč. Rabili smo vselej besedo, o kateri smo sodili, da je prava in — to je dobro pomniti — skladna z razlogi! Kolikor veljajo razlogi, toliko naj velja sodba! To je naše načelo.

A naši razlogi? Povedali smo že večkrat in bomo vedno ponavljali, ker je to vitalno za našo dobo, kakor sploh za vsako dobo, da je človek tudi

moralno bitje, dà, da prav iz tega poteka njegovo najvišje dostojanstvo. Kakor pa so pri fizičnem bitju odločilni fizični vplivi, tako pri moralnem bitju moralni vplivi. Zato mi presojamo povsem dosledno tudi umetnost in slovstvo najprej s stališča — morale. In ker smo živo preverjeni, da je krščanska morala za poedince in narode največja blagodat, zato sodimo o slovstvu in umetnosti najprej s krščanskega stališča. Tisti torej, ki jim naši razlogi niso všeč, morajo omajati in izpodbiti najprej te razloge ali pa krščansko stališče!

Seveda se razlogi in stališča ne izpodbijajo s psovkami — psovke, kakor slove réklo, niso noben argument! — ampak z razlogi!

Poglejmo torej, kako so ravnali nam nasproti možje iz liberalnega taborja in s kakimi razlogi so pobijali našo stvar!

Liberalni glasovi o „Leonovi družbi“.

Vsakdo ve, čemu se je v Slovencih zasnovała »Leonova družba«. »Leonova družba« ne sloni na strankarstvu, ampak sloni na krščanstvu, in krščanstvo ni strankarsko, ampak — katoliško! »Leonova družba« ne zameta vede in znanosti, saj se je zasnovała »veri in vedi«; dà, nje prvi namen je bil, oživiti v Slovencih — filozofijo, »vedo vseh ved«.

Vsaj, dokler ni »Leonova družba« dejanski pokazala kaj nasprotnega, sodimo, da bi je potemtakem nihče ne smel klevetati. A »Slovenski Narod« jo je vendar klevetal. Komaj pol leta je minilo, kar se je sploh zasnovała naša družba, in komaj je dala prva životna znamenja, je že »Slovenski Narod« začel proti njej »filipike«. »Leonova družba«, tako je pisal v članku (1897. št. 171.) »se je ustanovila prav s tem namenom, da zaslužnji tudi svobodno znanost klerikalizmu, da jo podstavi pod mero verskih dogem in katekizma, ter da s katekizmom v roki cenzurira in presoja znanstvena in umetniška dela. Kar ne gre pod versko mero, kar se ne strinja s sv. pismom: anathema sit! — to je brezversko, to je proti — Bogu! — Vsiljevanja vere in Boga v politiko smo že do cela vajeni . . . , klerikalci pa raztezajo to svojo taktiko že tudi na kulturna vprašanja, na znanstvo in umetnost . . . »Katoliško stališče« je navadno tista fraza, za katero se skriva katoliški laži-znanstvenik in katoliški kritikaster. S tega »katoliškega stališča se uravnava sedaj po članih avstrijske in slovenske Leonine vrednost in ne vrednost znanstvenika ali umetnika. Katoliški Leoninci imajo svojo znanost, »katoliško« estetiko, »katoliško« kritiko; objektivnega, občedloveškega stališča, vzvišenega nad vsa strankarska prepričanja, pa ne poznajo. Veliko škode na političnem in na kulturnem polju je že zakrivila ta Leonova družba, ta največja nasprotnica svobode. Veliko škode bo zakrivila tudi slovenska »Leonina«, toda . . . zaman je ves krik črnega reakcionarstva: znanstvo se ne dá več izbiti s svojega vzvišenega stališča ter potegniti v ozkosrčnost klerikalizma. Umetnost in slovstvo pa ponosno prezirata vsa »katoliška« kritikasterstva . . . Naj nas napadajo še

bolj klerikalni laži-znanstveniki, naj nas obsojajo še strašnejše mladi in stari klerikalni estetikastri, katerih značilno svojstvo je — impotenca, mi vstrajamo...!»

Liberalna kritika o „Katoliškem Obzorniku“.

Izvestno bi bil »Slovenski Narod« vztrajal s psovkami v boju zoper »Leonovo družbo«, a »Leonova družba« kar taka letos še ni stopila na poprišče. Zato pa se je spustil tem besnejše proti »Katoliškemu Obzorniku«, ki ga je izprva imela družba za svoje glasilo, dokler ji ni tega zabranila vlada. Besno, pravimo, se je spustil zoper »Katoliški Obzornik« in — podlo.

Častiti braveci naj sodijo sami!

Ko je izšla prva številka »Katoliškega Obzornika«, je prinesel »Slovenski Narod« (št. 104) naslednjo kritiko: »Katoliški Obzornik«... glasilo borniranih Mahničancev, zagrizenih sovražnikov vsake prave umetnosti, drznih grdilcev odločno narodnih društev in brezstidnih psovalcev najodličnejših slovenskih mož... objublja, da bo moral naše najboljše književnike. To začenja že spis »Leposlovje fin de siècle«, kjer ubija sila modri lemenatarček E. Lampe — velikana A. Aškerc in drugove, pa dr. A. Ušeničnik, ki je vrgel v svoji filozofični (?) »oceni« spise dr. Ivana Tavčerja na grmado, je polil najprej z gnojnico ter jih zažgal, češ: sedaj je dr. Tavčar ubit in njega spisi »pozabljeni«... Vsi naši najboljši knjižniki so bili in so »liberalci«; to pa toli jezi črnuhe, da so izgubili v svojem fanatizmu že vso sramoto in zadnjo troho rodoljubja... Klerikalci torej hotoma ubijajo naše slovstvo iz — zavidnosti in iz duševne impotence, duševnega evnuštva. Vidite, tako imamo sedaj v Ljubljani prediven trifolij: »Slovenca«, »Slovenski List« in — »Katoliški Obzornik«. Če ti ne zamore vsega, kar čuti in dela po načelih napredka in »misli svobodne«, če nas ne zadržuje ti lemenatarski modrijani v enem letu z vsemi židovskimi, svetopisemskimi in framasonskimi citati, potem morajo klerikalci obupati... Slovenci imamo neko vrsto ljudi, ki ni le strahovito zlobna, nego tudi grozovito neumna in hinavska. Na čelu vsem so seveda »estetični« klerikaluhi, potem omejeni filistri, pa obupane, plesnjive, in baš vsled tega vedno moralistične stare device...«

Druga liberalna kritika o „Katol. Obzorniku“.

Kakor da se »Slov. Narod« ni še dovolj oddehnil, je začel v št. 262-iznova:

»Ko je zamrl Rimski Katolik«, nadjali so se idealisti, da je umrla ž njim tudi tista strašna ozkosrčnost, neumetniška filistroznost, tisto tercijsko moralizovanje, tesnopršno abderitovstvo in

tisto osebno sovražstvo, da so izginile izmed Slovencev vse one sramotno-žalostne prikazni ki so polnile strani »R. K.« zlasti tedaj, kadar je v njem zastavil kdo svoje »estetično-kritično« pero. Kot najnesramnejše pohujševalce naroda, kot najgadnejše zatiralce slovenske morale in največje oškodovalce naše vere je slikal »R. K.« leto za letom v najgorostasnejših člankih baš najodličnejše slovenske slovstvenike... Vsem tem bi bili kritiki »R. K.« za plačilo, da so posojali narodu skoraj brezplačno svoj talent in svoje zdravje, najrajši obesili na vrat mlinske kamene, jih potopili v globočino morja, pa sežgali njihove pesni, novele in romane na grmadi baje — ad maiorem Dei gloriam! Nada, da s smrtjo »R. K.« to herostratsko, nerodoljubno, nezaslišano, nehvaležno, pred vsem svetom nas sramoteče počenjanje preneha za vselej, pa se žal ni uresničila. »Katoliški Obzornik« je takoj v I. številki naznanil, da je prevzel vso dedščino »R. K.« ter bo hodil dalje po istih potih. To svojo obljubo je »Katoliški Obzornik« že začel izpolnjevati: napadi na Aškerca, dr. Tavčarja i. dr. so prav tako filisterski in abderitski ter prav tako hudobni in smeli, kakor so bili v »Rimskem Katoliku«. V družbi s svetohlinskim »Slovenecem« zatira »Katoliški Obzornik« vsak slovstveni pojav, ki ni na »katoliškem stališču« ter izpodkopava med narodom umetniški ugled prav onim pisateljem, na katere edino moremo zreti Slovenci s ponosom... Tema dvema literarnima Terzitom a pa se je pridružil tudi slaboglasni »Slov. List«... V svrhu klerikalizma in nazadnjaštva polagajo »Katoliški Obzornik«, »Slovenec« in »Slov. List« na žrtvenik svoje fanatične sovražnosti napram vsakemu napredku in vsaki svobodomiselnosti, edino resnični in pravi umetnosti, celo svojo pamet, svoj značaj, ter prav tako kakor *besno tuleči derviši* pozabljajo na vsako dostojnost. Odgovora taki »kritiki« in »estetiki« ne zaslužijo drugega nego — *brco in bič!*«

* * *

Tako so nas kritikovali naši nasprotniki. Z mirno vestjo in lahkim srcem prepuščamo sodbo častitim bravcem. Ali je res čudno, če nam kdaj uide kaka bolj ostra beseda? Ali naj imenujemo ljudi, ki so zmožni tako pisati, »lučnjake omike«? ali »trezne, brezstrastne, žlahtne resnicoljube«? ali vsaj »svobodomiselne človekoljube«? Mi sodimo, da jim taki naslovi ne gredó. Mi sodimo, da nasproti takim piscem ni moči rabiti dosti ostrih besed. Ostrih pravimo, zakaj nekaj drugega je ostrost, nekaj drugega — podlost. Ostri homo, kadar treba, podli nikdar! Toda kaj pravimo: ostri! Doslej še ostri nismo bili! Ko je prišla prva kritika o »Katoliškem Obzorniku«, nismo odgovorili; ko je prišla druga, tudi ne. Zdelo se nam je namreč in se nam še zdi, da je najboljše, če take kritike ponatisnemo. Častiti bravec potem lahko sam sodi. Častiti bravec naj prečita spis: »Leposlovje fin de siècle«, če ga morda doslej še ni utegnil prečitati; prečita naj spis »Aškerčeva estetika«, a potem »liberalne kritike«, pa bo videl, kaj so — »liberalne kritik e«; kako so »liberalne« in kako — »kritične«! Liberalne so s psovkami; kritične pa v tem, da izbirajo izmed psovk najpodlejše psovke!

Naj nas le še nadalje tako kritikujejo! Mi bomo pa — ponatiskovali! »Die Müh' ist klein, der Spass ist gross!« Take kritike bode sence, izmed katerih bodo tem markantneje sijali naši razlogi! Zakaj — povejmo še enkrat! — naš program je: pobijati zmote, braniti resnico, oboje pa z — razlogi!

A. U.

Glasnik „Leonove družbe“.

„Leonovi družbi“ je prav kar minilo prvo leto — leto rasti. Družba je rasla iz majhnih klic, ki so jih položili rodoljubi lansko leto v slovenska tla. Odkrito povejmo, da smo imeli o naših nesrečnih razmerah izpočetka za družbo le malo upanja. Komaj je bila zasnovana, so jo že razvpili kot strankarski zametek, dasi nje znaki nimajo nič strankarskega, ako ni morda krščanstvo strankarstvo! O taki nestrpnosti se res nismo mogli nadejati Bog ve kakih uspehov. Razmere v Slovencih so zares čudne! Toda kljub temu je, hvala Bogu, družba rasla, in če bo tako rasla še poslej, upamo, da bomo čakali — »cvet in sad«.

„Leonova družba« ima sedaj 22 ustanovnikov, 91 rednih članov in 67 podpornih članov.

Izmed odsekov se je osnoval letos *socijalni odsek*. Sestavil se je tako-le :

- dr. Ign. Žitnik, državni poslanec, načelnik ;
- dr. Jan Ev. Krek, drž. poslanec, prof. bogoslovja, tajnik ;
- dr. Matek, prof. bogoslovja, voditelj za Štajersko ;
- J. M. Kržišnik, voditelj za Štajersko ;
- dr. J. Pavlica, prof. bogoslovja, voditelj za Goriško ;
- J. Rozman, voditelj za Koroško.

Vsak ustanovni ali redni član »Leonove družbe« sme vstopiti v njen socijalni odsek. Kdor želi vstopiti, naj se oglasi pri načelniku, državnem poslancu dr. Žitniku, ali pa pri tajniku, državnem poslancu in profesorju bogoslovja dr. Jan. Ev. Kreku v Ljubljani.

Temelj preučevanju splošnih načel, tičočih se družabnega vprašanja, bodite, kakor je med glasnim pritrjevanjem na osnovalnem shodu razpravljaj prof. dr. Matek, okrožnice Leona XIII. Zato se je tudi sklenilo, da izda »Leonova družba« okrožnico o delavskem vprašanju »Rerum novarum« z razlago.

Odsekova organizacija naj bi bila naslednja :

Predsednik in tajnik odseku stanujeta v Ljubljani; ž njima v zvezi so voditelji po posameznih deželah ali okrajih. Voditelji naj zlasti skrbé, da ustanovljajo družboslovne klube. Odsek, oziroma njegovi pododseki, dosejajo svoj namen : 1.) z znanstvenimi sestanki, pri katerih se predavajo in razpravljajo tvarine, ki spadajo v družboslovje; taki sestanki naj bi bili vsaj dvakrat na leto; 2.) z znanstvenimi spisi; 3.) s poljudnimi knjižicami o družbo

slovnih vprašanjih; 4.) s prirejanjem pokrajinskih ali vseslovenskih družboslovnih kurzov; 5.) z ustanavljanjem socialne knjižnice v Ljubljani, in, če je mogoče, tudi drugod.

Med nalogami, ki bi se morale v znanstvenem delovanju nekako razdeliti bi bile posebno: 1.) splošna načela o družabnem vprašanju; 2.) socialna demokracija; 3.) zgodovina socialnih razmer našega ljudstva; 4.) sistematično preučevanje javno- in zasebno-pravnih pojavov gledé na družabno preosnovo.

Med knjigami se priporočajo poleg Weissa, Vogelsanga, dr. Schindlerja (der Wiener soziale Kurs) zlasti še dela dr. Emila Steinbach-a (Dunaj, Manz'sche k. k. Hofbuchhandlung: Die Rechtskenntnisse des Publicums 1878; Erwerb und Beruf 1896, in pred vsem: Rechtsgeschäfte der wirtschaftlichen Organisation 1897).

Bog daj, da bogato obrodi seme, ki se je na osnovalnem shodu tako lepo zasejalo!

Drugi odseki »Leonove družbe« se bodo zasnovali po priliki in razmerah. —

Dobro vemo, kaj bode sedaj koncem leta temu ali onemu družabniku prišlo na misel. Kakšen dobiček pa imam letos od »Leonove družbe«? To je tisto usodno vprašanje, ki je zmožno uničiti družbo, še preden se je popolnoma razvila in okrepila. Resnica je, dobička družabnikom še ne moremo pokazati. Ne moremo reči nikomur: to in to knjigo si dobil brezplačno, to in to korist uživaš. . . . A to lahko povemo vsem družabnikom, da njih žrtve niso zavržene. Tudi kmetič, ko je zasejal seme, ne more pokazati nobenega dobička, ampak le izgubiček, a ne pride mu na misel, da je zavgel seme. Seme ni zavrženo. Če bo letina mila, bo seme raslo in raslo in obilno poplačalo delo in trud. Tako je tudi z rodoljubivim delom. Ni moči takoj pokazati sadú. A zavrženo ni. Pride čas, ko bo obrodilo obilen sad, če bodo nebesa mila.

Člani »Leonove družbe« imajo lahko tolažilno zavest, da niso brezdelno prekrižali rok, ko jih je klicala ljubezen domovinska. Dà, ljubezen domovinska! Le-ta kliče vse, le-ta brezpogojno terja, da se vsi združijo v odpor proti materijalizmu, ki pod imenom in krinko »vede« bega in zvaja našo mladino, naš narod. Materijalizem, to je novi evangelij, ki obeta, da bo prinesel lepšo bodočnost našemu rodu. A prinesel je ne bo! Obeti njegovi so le sleparstvo, ali, če vam je ljubše, le prevara, le omama! Materijalizem je za narode pogibel! Zato ne ljubi naroda, kdor ne pobija materijalizma! Ker pa si je materijalizem nadel videz »vede in resnice«, zato je vstala »Leonova družba«, da dá pravi vedi čast, da brani resnico proti radikalni zmoti materijalizma. To je smoter »Leonove družbe«. Velik je ta smoter, tako velik, kakor velika je naloga — rešitev in sreča domovine! Zato pa hoče žrtev, zato hoče dela in truda! V enem letu boj ne bo končan, v enem letu ne bo morda nobene vidne zmage. A treba je vztrajnosti, treba je zatajevanja! Zavest, da se bojujemo za sveto stvar, ta zavest je tolažila in plačila dovolj, naj si tudi precej ne ugledamo uspehov!

Dobička, smo dejali, ne moremo pokazati družabnikom. Dobili niso nič, a kar so dali, ni zavrženo. Družabnikov pomoč utrjuje »Leonovo družbo«, in čim trdnejša bo družba, tem lažje bo dosegala svoj smoter. In dosega njé smotra je vseh nas najlepši dobiček. Srečen narod — srečni mi!

Zato iznova vabimo vse rodoljube, naj se združno zberó v »Leonovi družbi«. Sedanji člani naj ji ostanejo zvesti, novi naj se pridružijo! Mi sodimo, da je med nami še mnogo mož, ne samo duhovnikov, ampak tudi neduhovnov, lajikov, ki dobro vedó, da je smoter »Leonove družbe« upravičen in potreben, dá, nujen. Znanstva nam treba, pravega in svojega! V Slovencih pa je izvestno premalo pravega in še manj svojega! Premalo pravega! V omikane sloje se zajeda pogubni materijalizem. Še manj svojega! Zakaj malo jih je, ki sami mislijo! Oživiti mislivost in obraniti pravo nazoranje, to pa je uprav smoter, ki si ga je postavila »Leonova družba«. Naj se torej vsi osvobodé vseh tesnoprsnih pomiselkov in predsodkov, naj velikodušno prezró, če jim ta ali ona troha ne godí, in naj se pridružijo »Leonovi družbi«! Časi so resni, a v zlogi je moč!

Redni člani »Leonove družbe« so lahko oni, ki so dovršili nauke na visokih šolah, ali pa ki so se sicer skazali v znanstvenih delih. Dolžni so plačevati po deset kron letnine, podpirati društvene namene v občé in po možnosti sodelovati z znanstvenimi spisi in predavanji. Ustanovitelji družbe so vsi, ki plačajo enkrat za vselej vsaj sto kron. Ustanovitelji imajo vse pravice rednih članov: namreč aktivno in pasivno volilno pravico, bodi si v ravnateljstvo, bodi si v odseke. Podporni člani pa plačujejo po štiri krome¹⁾ letnine in imajo pravico udeleževati se vseh društvenih shodov in dobivati poročila o društvenem delovanju. Doneski naj se pošiljajo pod naslovom: »Leonova družba« v Ljubljani.

Naj se torej število članov »Leonove družbe« pomnoži in podvoji!

* * *

Denimo sem še *imenik* dosedanjih članov, ker jih nismo med letom objavljali po drugih listih!

Člani „Leonove družbe“.

I. Ustanovitelji:

1. Njegova ekscelencia prevzvišeni milostljivi gospod Dr. Jakob Missia, knezonadškof. 2. Prevzvišeni milostljivi g. Dr. Mihael Napotnik, knezoškof Lavantinski. 3. Prevzvišeni milostljivi gospod Dr. Anton Mahnič, škof Krški (Krka).	4. Milostljivi veleučeni gospod Dr. Janez Kulavic, prelat, c. kr. dvorni kapelan, semeniški vodja, kanonik in predsednik »Leonove družbe« v Ljubljani. 5. Milostivi velečastiti gospod † Peter Urh, prošt v Novem Mestu.

¹⁾ Ustanoviteljem in rednim članom »Leonove družbe« bodemo pošiljali z nje podporo tudi prihodnje leto »Katoliški Obzornik« brezplačno, podpornim članom pa s pogojem, da plačajo na mesto štirih šest kron podpornine.

6. Milostljivi velečastiti gospod † <i>Janez Ev. Marinič</i>, prošt v Dobrlivasi. 7. P. n. gospod <i>Janez Flis</i>, kanonik in stolni župnik v Ljubljani. 8. P. n. gospod <i>Dr. Ivan Mlakar</i>, kanonik, profesor bogoslovja in vodja dijaškega semenišča v Mariboru. 9. P. n. gospod <i>Dr. Ivan Križanič</i>, kanonik in profesor bogoslovja v Mariboru. 10. P. n. gospod <i>Jožef Erker</i>, kanonik v Ljubljani. 11. P. n. gospod <i>Anton Zupančič</i> profesor bogoslovja v Ljubljani. 12. P. n. gospod <i>Dr. Jožef Lesar</i>, profesor bogoslovja in vodja Alojzijevisšču v Ljubljani. 13. P. n. gospod <i>Jurij Jan</i>, dekan v pokoju in častni kanonik, v Dólini pri Trstu.	14. P. n. gospod <i>Janez Oblak</i>, častni kanonik, dekan v Kamniku. 15. P. n. gospod <i>Janez Novak</i>, dekan v Radovljici. 16. P. n. gospod <i>Anton Kržič</i>, profesor na c. kr. učiteljišču v Ljubljani. 17. P. n. gospod <i>Anton Peterlin</i>, duhovni svetovalec in župnik v Šmihelu pri Novem Mestu. 18. P. n. gospod <i>Janez Sajovic</i>, duhovni svetovalec, župnik v Slavini. 19. P. n. gospod <i>Janez Tavčar</i>, župnik v Lešah. 20. P. n. gospod <i>Avgustin Šinkovec</i>, župnijski upravitelj na Jesenicah. 21. P. n. gospod <i>Frančišek Birk</i>, stolni vikar v Ljubljani. 22. P. n. gospod <i>Josip Prosenec</i>, zavarovalni zastopnik v Ljubljani.

II. Redni člani:¹⁾

1. Milostljivi gospod <i>Dr. Leonard Klofutar</i>, stolni prošt, vodja bogoslovnih studij, itd. v Ljubljani. 2. P. n. gospod <i>Dr. Frančišek Sedej</i>, c. in kr. dvorni kaplan, ravnatelj v Avguštineju na Dunaju. 3. P. n. gospod <i>Dr. Josip Pavlica</i>, profesor bogoslovja v Gorici. 4. P. n. gospod <i>Dr. Aleš Ušeničnik</i>, stolni vikar v Ljubljani. 5. P. n. gospod <i>Karol Hribovšek</i>, kanonik, ravnatelj bogoslovnice v Mariboru. 6. P. n. gospod <i>Dr. Sebastijan Elbert</i>, kanonik v Ljubljani. 7. P. n. gospod <i>Dr. Franc Detela</i>, c. kr. gimn. ravnatelj v Novem Mestu. 8. P. n. gospod <i>Dr. Karol Štrekelj</i>, vseučilišni profesor v Gradcu. 9. P. n. gospod <i>Josip Hubad</i>, c. kr. gimn. ravnatelj v Kranju. 10. P. n. gospod <i>P. Stanislav Škrabec</i>, frančiškan v Gorici. 11. P. n. gospod <i>Jožef Smrekar</i>, častni kanonik, profesor bogoslovja v Ljubljani.	12. P. n. gospod <i>Dr. Frančišek Lampe</i>, profesor bogoslovja, vodja v Marijanišču v Ljubljani. 13. P. n. gospod <i>Dr. Janez Janežič</i>, profesor bogoslovja v Ljubljani. 14. P. n. gospod <i>Dr. Janez Ev. Krek</i>, profesor bogoslovja v Ljubljani. 15. P. n. gospod <i>Dr. Ivan Svetina</i>, c. kr. gimn. profesor in katehet v Ljubljani. 16. P. n. gospod <i>Rok Merčun</i>, mestni katehet v Ljubljani. 17. P. n. gospod <i>Jožef Šiška</i>, škof. tajnik v Ljubljani. 18. P. n. gospod <i>Alfonz Levičnik</i>, škof. kaplan v Ljubljani. 19. P. n. gospod <i>Jožef Zidanšek</i>, profesor bogoslovja in podvodja semeniškega dijaškega semenišča v Mariboru. 20. P. n. gospod <i>Frančišek Korošec</i>, prefekt v dijaškem semenišču v Mariboru. 21. P. n. gospod <i>Dr. Josip Debevec</i>, prefekt v Alojzijevisšču v Ljubljani. 22. P. n. gospod <i>Dr. Frančišek Ušeničnik</i>, špirtuval v duhovskem semenišču v Ljubljani.

¹⁾ Imena so vvrščena po tem, kdaj je kdo pristopil družbi.

23. P. n. msgr. *Frančišek Jančar*, papežev komornik, župnik nemškega viteškega reda na Dunaju.
24. P. n. gospod *Janez Rozman*, častni kanonik, mestni župnik pri sv. Jakobu v Ljubljani.
25. P. n. gospod *Dr. Martin Matek*, profesor bogoslovja in podravnatelj bogoslovnice v Mariboru.
26. P. n. gospod *Dr. Frančišek Perne*, gimn. katehet v Kranju.
27. P. n. gospod *Dr. Josip Marinko*, gimn. katehet v Novem Mestu.
28. P. n. gospod *Ivan Hutter*, katehet na c. kr. realki v Celovcu.
29. P. n. gospod *Jakob Kavčič*, c. kr. gimn. profesor in katehet v Mariboru.
30. P. n. gospod *Dr. Ignacij Žitnik*, beneficijar, državni poslanec v Ljubljani.
31. P. n. gospod *Frančišek Kummer*, dekan v Štari Loki.
32. P. n. gospod *Valentin Eržen*, spirituval in cerkve vodja pri Uršulinkah v Ljubljani.
33. P. n. gospod *Matija Kolar*, župnik pri Devici Mariji v Polju.
34. P. n. gospod *Simon Zupan*, župnik na Ježici.
35. P. n. gospod *Tomaž Poločnik*, župnik na Breznici.
36. P. n. gospod *Feliks Zavodnik*, spirituval in cerkve vodja pri Uršulinkah v Škofji Loki.
37. P. n. gospod *Ivan Plevanč*, župnik v Soteski.
38. P. n. gospod *Mihael Trček*, župnik v Šmartnem pod Šmarno Goro.
39. P. n. gospod *Anton Jamnik*, župnik v Sorici.
40. P. n. gospod † *Jožef Gerčar*, častni kapelan bazilike Lavretanske, župnik pri Sv. Trojici.
41. P. n. gospod *Anton Žgur*, župnik v Beli Cerkvi.
42. P. n. gospod *Mihael Arko*, dekan v Idriji.
43. P. n. gospod *Jožef Laznik*, župnik v Polhovem Gradcu.
44. P. n. gospod *Janez Brenc*, župnik pri Sv. Gregoriju.
45. P. n. gospod *Dr. Josip Gruden*, kapelan v Šmartnem pri Kranju.
46. P. n. gospod *Ferdinand Erker*, kapelan v Št. Vidu nad Ljubljano.
47. P. n. gospod *Jožef Cerjak*, korni vikar v Mariboru.
48. P. n. gospod *Josip Rozman*, mestni kapelan v Celovcu.
49. P. n. gospod *Frančišek Bleinweis*, katehet pri Uršulinkah v Škofji Loki.
50. P. n. gospod *Matevž Ražun*, dekanjski admistrator v Pliberku.
51. P. n. gospod *Jožef Benkovič*, spirituval v Alojzijevišču v Ljubljani.
52. P. n. gospod *Viktor Steska*, mestni kapelan pri sv. Jakobu v Ljubljani.
53. P. n. gospod *Ivan Kromar*, župnik v Šturiji.
54. P. n. gospod *Frančišek Ferjančič*, kapelan v Trnovem v Ljubljani.
55. P. n. gospod *Ivan Zupan*, duhovni pastir v Šempetru na Krasu.
56. P. n. gospod *Josip Vrankar*, kapelan v Kranjski Gori.
57. P. n. gospod *Frančišek Rajčevič*, duhovni pastir v Trnju.
58. P. n. gospod *Janez Meršolj*, župni upravitelj v Preski.
59. P. n. gospod *Janez Kalan*, mestni kapelan v Kamniku.
60. P. n. gospod *Dr. Franc Kovačič*, profesor bogoslovja v Mariboru.
61. P. n. gospod † *Janez Golob*, župnik v Podbrezjah.
62. P. n. gospod *Martin Malenšek*, mestni župnik pri sv. Petru v Ljubljani.
63. P. n. gospod *Dr. Andrej Karlin*, gimn. katehet v Ljubljani.
64. P. n. gospod *Janez Kobilica*, župnik na Černučah.
65. P. n. gospod *Severin Fabiani*, prefekt v dijaškem semenišču v Gorici.
66. P. n. gospod *Eranc Porenta*, župnik v Križah pri Tržiču.
67. P. n. gospod *Ivan Štrukelj*, kapelan na Krki.

68. P. n. gospod <i>Janez Sušnik</i>, kanonik v Ljubljani. 69. P. n. gospod <i>Alojzij Stroj</i>, katehet pri Uršulinkah v Ljubljani. 70. P. n. gospod <i>P. Hugolin Sattner</i>, gvardijan frančiškanski in mestni župnik v Ljubljani. 71. P. n. gospod <i>Frančišek Avsec</i>, kapelan v Radovljici. 72. P. n. gospod <i>Dr. Andrej Pavlica</i>, stolni vikar v Gorici. 73. P. n. gospod <i>Dr. Josip Dolenc</i>, profesor bogoslovja v Ljubljani. 74. P. n. gospod <i>Jakob Tajek</i>, c. in kr. vojaški kapelan v Mariboru. 75. P. n. gospod <i>Frančišek Schweiger</i>, župnik na Radovici. 76. P. n. gospod <i>Anton Oblak</i>, kapelan v Srednji vasi v Bohinju. 77. P. n. gospod <i>Janko Barle</i>, protokolist in arhivar nadškofijske pisarne v Zagrebu. 78. P. n. gospod <i>Dr. Frančišek Feuš</i>, profesor bogoslovja v Mariboru. 79. P. n. gospod <i>Anton Žlogar</i>, župnik v Kranjski Gori.	80. P. n. gospod <i>Dr. Frančišek Stanonik</i>, profesor na vseučilišču v Gradcu. 81. P. n. gospod <i>Dr. Ivan Koren</i>, kapelan v Dobu. 82. P. n. gospod <i>Andrej Kalan</i>, kanonik v Ljubljani. 83. P. n. gospod <i>Josip Primšar</i>, župnik v Podmelcu. 84. P. n. gospod <i>Dr. Martin Ehrlich</i>, kapelan v Pliberku. 85. P. n. gospod <i>Matija Ljubša</i>, duhovni pastir v moški kaznilnici v Karlau pri Gradcu. 86. P. n. gospod <i>Ivan Lavrenčič</i>, dekan v Šmartnem pri Litiji. 87. P. n. gospod <i>Frančišek Pešec</i>, župni upravitelj na Robu pri Lašičah. 88. P. n. gospod <i>Ivan Renier</i>, mestni kapelan v Kranju. 89. P. n. gospod <i>Janez Skvarča</i>, župnik v Budanjah. 90. P. n. gospod <i>J. M. Kržišnik</i>, kapelan na Teharjih pri Celji. 91. P. n. gospod <i>Frančišek Košir</i>, kapelan na Vrhniki.

III. Podporni člani:

1. P. n. gospod <i>Franc Pošše</i>, kanonik v Novem Mestu. 2. P. n. gospod <i>Jožef Razboršek</i>, župnik v Šmartnem pri Kranju. 3. P. n. gospod <i>Janez Ažman</i>, župnik v Gorjah. 4. P. n. gospod <i>Janez Mervec</i>, župnik v Št. Rupertu. 5. P. n. gospod <i>Anton Stenovec</i>, župnik na Selih. 6. P. n. gospod <i>O. Alojzij Tomas</i>, frančiškan, lektor v Makarski. 7. P. n. gospod <i>Jožef Kerčon</i>, duhovni svetovalec, župnik v Predosljih. 8. P. n. gospod <i>Matija Prelesnik</i>, vikar v Novem Mestu. 9. P. n. gospod <i>Valentin Aljančič</i>, župnik na Dobravi. 10. P. n. gospod <i>Janez Pristov</i>, kapelan pri Sv. Križu pri Litiji.	11. P. n. gospod <i>Jakob Strupi</i>, beneficijant na Goričici. 12. P. n. gospod <i>Anton Notar</i>, ekspozit v Plavijah pri Trstu. 13. P. n. gospod <i>Jakob Zupanič</i>, župnik pri Sv. Ožbaltu nad Mariborom. 14. P. n. gospod <i>Frančišek Boncelj</i>, duhovni pastir v Dražgošah. 15. P. n. gospod <i>Jožef Preša</i>, župnik na Ovsišu. 16. P. n. gospod <i>Josip Novak</i>, župnik v Žalini. 17. P. n. gospod <i>Ivan Šašelj</i>, župnik v Adlešičah. 18. P. n. gospod <i>Martin Nemanič</i>, kapelan v Mirni Peči. 19. P. n. gospod <i>Jernej Zupanc</i>, župnik v Motniku. 20. P. n. gospod <i>Frančišek Kušar</i>, ekspozit v Begunjah pri Cirknici.

21. P. n. gospod *Mihael Kožel*, kurat v Podkraju.
22. P. n. gospod *Janez Kljun*, župnik v Šmartnu v Tuhinju.
23. P. n. gospod *Vaclav Filler*, kapelan v Št. Rupertu.
24. P. n. gospod *Andrej Rovšek*, kipar in pozlatar v Ljubljani.
25. P. n. gospodična *Terezija Strle*, učiteljica v Gorjah.
26. P. n. gospod *Jakob Porenta*, župnik v Stopičah.
27. P. n. g. *Jakob Bajec*, kurat na Ustji.
28. P. n. gospod *Frančišek Češarek*, kapelan v Šmariji.
29. P. n. gospod *Ignacij Zupanc*, kapelan v Predosljih.
30. P. n. gospod *Janez Rihtaršič*, kapelan na Vrhniki.
31. P. n. gospod *Štefan Pivec*, kapelan na Rečici.
32. P. n. gospod *Viktor Köchler*, kapelan v Šmartinem pri Litiji.
33. P. n. gospod *Janez Zakrajšek*, župnik v Vavti vasi.
34. P. n. gospod *Viljem Paulus*, kapelan na Dolah pri Litiji.
35. P. n. gospod *Gašper Porenta*, kapelan v Stopičah.
36. P. n. gospod *Andrej Pipan*, župnik na Polici.
37. P. n. gospod *Ivan Černe*, župnik v Barkovljah.
38. P. n. gospod *Luka Smolnikar*, stolni vikar v Ljubljani.
39. P. n. gospod *Lovro Gantar*, dekan na Vrhniki.
40. P. n. gospod *Anton Kovačič*, kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici.
41. P. n. gospod *Ivan Koršič*, kapelan v Gorici.
42. P. n. gospod *Ivan Dermastia*, kapelan v Solkanu.
43. P. n. gospod *Jožef Knific*, beneficijar v Tomišlju.
44. P. n. gospod *Jakob Pavlovčič*, župni upravitelj v Suhoriju.
45. P. n. gospod *Janez Godec*, kapelan v Gorijah.
46. P. n. gospod *Mihael Zupan*, župnik v Sostrem.
47. P. n. gospod *Matija Mrak*, župnik na Bohinjski Beli.
48. P. n. gospod *Rev. Ant. P. Podgoršek*, Frontenac, Crawford Co. Kansas v Severni Ameriki.
49. P. n. gospod *Janez Medvešek*, kapelan v Mozirji.
50. P. n. gospod *Anton Pfajfar*, župnik v Leskovici.
51. P. n. gospod *Mihael Klemenčič*, mestni župnik v Črnomlji.
52. P. n. gospod *Valentin Bernik*, župnik na Homcu.
53. P. n. gospod *Janez Vidergar*, župnik v Št. Juriju pod Kumom.
54. P. n. gospod *Anton Mežnarec*, dekan v Kranju.
55. P. n. gospod *Mihael Lendovšek*, župnik v Makolah.
56. P. n. gospod *Josip Pristov*, župnik na Prežganju.
57. P. n. gospod *Frančišek Petrovčič*, župnik na Trati.
58. P. n. gospod *Mihael Saje*, župnik v Štangi.
59. P. n. gospod *Frančišek Brulec*, župnik v Veliki Dólini.
60. P. n. gospod *Janez Podboj*, župnik v Planini.
61. P. n. gospod *Alojzij Šarec*, kapelan v Šmartinem pri Kranju.
62. P. n. gospod *Ivan Dugulin*, župnik v Ajdovščini.
63. P. n. gospod *P. Konrad Stazinski*, minorit pri Sv. Trojici poleg Ptuja.
64. P. n. gospod *Jožef Jaklič*, župnik v Dolenji vasi pri Ribnici.
65. P. n. gospod *Rev. Vitus Hribar*, Cleveland Ohio, Amerika.
66. P. n. gospod *Frančišek Kunstelj*, dekan v Čirknici.
67. P. n. gospod *Matija Karba*, župnik v Zrečah pri Konjicah.

Iznimek iz pravil „Leonove družbe.“

§ 1. Društvu je ime »Leonova družba« in je znanstveno društvo s sedežem v Ljubljani. — Namen mu je: *a)* zbirati in vsodbujati na znanstveno delovanje krščanski misleče učenjake na Slovenskem, *b)* gmotno podpirati znanstvena početja, *c)* navajati na znanstveno delo mlade pisatelje.

§ 2. Sredstva za društvene namene so: *a)* društveni in javni shodi, *b)* občevanje s katoliškimi znanstvenimi društvi, *c)* izdavanje znanstvenega glasila in strokovnih spisov, *č)* predavanje o znanstvenih predmetih, *d)* nagrade znanstvenim spisom članov in družih pisateljev, *e)* ustanovljenje zavetišča za slovenske visokošolce.

§ 4. Ustanovi se poseben zalog za visokošolce in mlade pisatelje, ki se nabira: *a)* iz darov, izrečno voljenih temu zalogu, *b)* iz prispevkov društvene blagajnice po sklepu ravnateljstva.

§ 5. Člani so: *a)* častni, katere imenuje občni zbor radi posebnih zaslug, *b)* ustanovitelji, ki plačajo društvu enkrat za vselej vsaj 100 kron, *c)* podporni člani, ki plačujejo letnine po 4 krone, *č)* redni člani, ki so dovršili nauke na visokih šolah, ali pa ki so se sicer skazali v znanstvenih delih. Redni člani plačujejo po 10 kron letnine.

§ 6. Kdor želi biti član »Leonove družbe«, oglasi se osebno ali pismeno pri ravnateljstvu, katero odloči o vsprejemu. — Kdor istopi iz društva, naj to naznani ravnateljstvu. Ravnateljstvo more izbrisati člane, ki na ponovljeni opomin ne vplačajo letnine. Vplačani denar se nikomur ne vrača.

§ 7. Redni člani imajo aktivno in pasivno volilno pravico bodisi v ravnateljstvo, bodisi v odseke. Imajo na shodih besedo in glas. — Dolžnosti rednih članov so: *a)* podpirati društvene namene v obče, *b)* po možnosti sodelovati z znanstvenimi spisi in predavanji. — Častni člani in ustanovniki imajo vse pravice rednih članov. — Podporni člani imajo pravico vdeleževati se vseh društvenih shodov in dobivati poročila o društvenem delovanju.

§ 9. Slovenskim visokošolcem na Dunaju in v Graecu naj osnuje ravnateljstvo: starešinstvo slovenskih rodoljubov, čegar član more biti vsak član »Leonove družbe«. — Starešinstvu je namen skrbeti za gmotno podporo in znanstveno izobraženje ter za krščansko življenje slovenskih visokošolcev. — Število članov ni omejeno. — Člane starešinstva (starešine) izvoli občni zbor. Starešine pa si volijo svoj odbor, obstoječ iz načelnika, tajnika, blagajnika in še dveh odbornikov. — Starešinstvo naj vsodbuja visokošolce, da vstopijo v Marijanske kongregacije. — Tajnik piše zapisnike in dopisuje v imenu starešinstva. — Starešinski blagajnik upravlja zalog, omenjen v § 4., in poroča občnemu zboru. Izplačuje pa le one svote, koje dovoli starešinski odbor. — Odbor zboruje vsak mesec. — Starešinstvo zboruje vsaj vsak tretji mesec in s to priliko naj se združi znanstveno predavanje. — Starešine podpirajo odbor pri delu za društvene namene. — Vsaj vsako polletje enkrat obišče naj v to od odbora določeni starešina od starešinstva podpirane visokošolce. — Dotični starešina naj zlasti skrbi za duševno in gmotno podporo bolnim visokošolcem. — Starešinstvo poroča o svojem delovanju društvu ravnateljstvu.

§ 11. Občni zbor se skliče vsako leto enkrat. Dan in mesto za prvi občni zbor določi osnovalni odbor, za bodoče pa ravnateljstvo. Izvanredne občne zbere je sklicati, ako to sklene ravnateljstvo, ali pa, ako to zahteva polovica rednih članov v posebni pismeni vlogi. Ravnateljstvo vabi na občne zbere potom društvenega glasila, ali, ako tega nima na razpolago, potom drugega časnika. Občni zbor je sklepčen, če je navzočih vsaj dvanajst rednih članov. — Občnemu zboru predseduje društveni predsednik ali njega namestnik — če pa sta obadva odsotna, od občnega zbora v to izvoljeni redni član. — Na

občnih zborih se sklepa z navadno (absolutno) večino pričujočih članov. — Občni zbor voli po listkih predsednika, podpredsednika in drugih pet članov ravnateljstva in tri namestnike. Le-ti izvolijo takoj iz svoje srede tajnika, blagajnika in njuna namestnika. Volitev velja za tri leta. Občni zbor voli nadalje odseke, starešine slovenskih visokošolcev, sklepa o računih in proračunih za prihodnje leto in o drugih stavljenih predlogih. — Prememba pravil ali razpust društva se sklepa z dvetretjinsko večino glasov in mora biti vsaj polovica rednih članov navzočih. — O priliki občnega zbora naj redni člani čitajo razprave o znanstvenih vprašanjih. Tako čitanje postaviti je na dnevni red vsakega rednega občnega zbora.

§ 12. Ako občni zbor sklene razpust društva, mora tudi sklepati, predno se razdružitve izvrši, o porabi društvenega imetja. Ako pa višja oblast društvo razpusti, pripade vse imetje ljubljanskemu knezoškofijskemu ordinarijatu, ki naj je porabi za namene razpuščenega društva.

V Ljubljani, dné 15. decembra 1897.

Ravnateljstvo „Leonove družbe.“

Vabilo na naročbo „Katoliškega Obzornika.“

„*Katoliški Obzornik*“ je završil prvi letnik, in vabiti nam je zopet na naročbo.

Ne bomo mnogo govorili. Program „*Katoliškemu Obzorniku*“ ostane isti: veri in vedi! Toda izkušali bodemo, še zvesteje, še bolj dosežati smoter. Dobro vemo, da ima list še mnogo nedostatkov. Opravičuje nas morda nekoliko, da je list nov, urednik nov. List in urednik sta morala premagati prve težave, ki se vsakemu takemu početju stavijo na pot. Upamo, da se list vse bolj usovrši; saj mu je smoter tako lep: veri in vedi!

Veri in vedi bode služil „*Katoliški Obzornik*“ Morda bi bilo komu ljubše, da bi gojil samo vedo, da bi bil zgolj strokovni znanstveni list. Morda, a nam srce ni dalo, da ne bi bili zapisali v program: veri in vedi. Veda je dandanes prekvašena in prepojena s sovraštvom do vere, in ni dovolj, da očistimo vedo, vrniti moramo tudi veri nje čast, ki jo je oskrunila laži-veda. Ni dovolj, da kažemo narodom pravo vedo, vrniti jim moramo tudi vero, ki jo je zamorila laži-veda. Zato — veri in vedi!

Veri in vedi! A ne moremo govoriti o veri in vedi le abstraktno. Dandanes laži-veda presnavlja kulturo in politiko, zato morata tudi vera in veda kot dve životvorni ideji posegati v bitje in žitje. Zato naj se nam vendar ne zameri, če rešujemo tudi praktična vprašanja, če se oziramo tudi na dejanske razmere! Arhimed je izvestno mnogo koristil človeštvu, ko je ne mené se za usodo domovine, v viharnem boju risal svoje kroge, a grajati bi ga ipak ne smeli, ko bi bil šel v boj za dom in rod, ko bi bil na zidovju sirakuškem zastavil svoje vzvode. Lepo je čisto znanstvo, a uporaba znanstva je tudi nekaj! Tako bode naš list znanstven, a reševal bode tudi praktična vprašanja.

Pred vsem bo „*Katoliški Obzornik*“ gojil modroslovje, reševal socialno vprašanje, oziral se na slovsvo.

Vabimo torej vse rodoljube, da bi si naročili „*Katoliški Obzornik*“. Izhajal bode kakor doslej štirikrat na leto. Velja pa za celo leto 2 gld. 50 kr. Ustanoviteljem »Leonove« družbe, nje rednim članom, pa tistim podpornim članom, ki bodo plačali 3 gld. podpornine, ga bodemo pošiljali z družbino podporo brezplačno. Naročnina naj se pošilja pod naslovom: dr. Aleš Ušeničnik v Ljubljani (stolno župnišče).

Naznanilo.

Ker je vlada prepovedala obravnavati v „Katoliškem Obzorniku“ kot glasilu „Leonove družbe“ politična vprašanja, politično pa lahko o priliki nazove vse, kar se kakorkoli neposredno ali posredno tiče države, zato je sklenil urednik na svojo roko izdajati list, da bode „Katoliški Obzornik“ res — kar mora biti — glasilo „mislj svobodne“.

Uredništvo.